

s · j	nḏt jj · j	Mn·ḫpr·r'	'nḫ	dt	wbn · j	n	mr (w) t · k	ḫnm
Fiul meu	urmașul meu	Men-ḫper-re	să trăiască	veșnic:	strălucesc	de	dragoste pentru tine	Să-ți ocrotească

'wjj · j	h'w k	m	s ·	'nḫ	nḏm · wjj	j · mt · k
mâinile mele	trupul tău	cu	toată	viața mea	Câtă dulceață (aduce)	dragostea ta

r	šnbt · j	šmn · j	tw	m	ɉwnn · j	bjj · j
în	sufletul meu.	Te așez	pe tine	în	templul meu.	Venerația mea (este)

n · k	dj · j	b · w · k	sndw · k	m	t · w	nbw	hrjjt · k
pentru tine.	Vestesc	puterea ta	(și) teama de tine	în	țările	toate	frica în fața ta

r	drw	shnwt	nt	pt
până la	hotarele	ce sprijină		cerul

DIEGO RIVAL.

Civilizaţia Maya.

Traducere şi note:
Constantin Ionescu Boeru

V.1.0

V.1.0

1.

Descoperirea civilizaţiei maya.

În noaptea de 11 spre 12 octombrie 1492, după şaptezeci de zile de navigat pe marea fără sfârşit, Cristofor Columb şi oamenii lui, aproape descurajaţi, zăreau, în sfârşit, uscatul; în zori, cele trei vase ale flotilei îşi aruncau ancorele într-un golf liniştit şi pustiu, în numele coroanei Castiliei, un notar înregistra luarea în stăpânire a acestei insuliţe, probabil actuala insuliţă Watling din arhipelagul Bahamas, dar botezată San Salvador de celebrul navigator. La scurt timp. Era descoperită insula Haiti, numită Hispaniola, care a fost un timp confundată, cu încăpăţânare, cu capul extrem al Asiei! Cuba şi Jamaica, abordate curând după aceea, nu puteau fi, în ochii descoperitorilor lor, decât Cipangu şi Cathay, adică Japonia şi China! Ajungând în Florida, în 1513, Ponce de Leon va aborda primul, fără să ştie, continentul american propriu-zis. „Indienii” întâlniţi până atunci în aceste Antile Mari nu arătau să aibă o cultură înaltă şi au fost repede trataţi ca nişte sălbatici primitivi; Mexicul vecin, mult mai evoluat şi pe atunci sub conducerea aztecilor, rămânea necunoscut şi nebănuit.

Primele contacte.

Când Cristofor Columb s-a întors prima dată la Sevilla, mulţimea s-a înghesuit pentru a-i vedea pe unii din acei sălbatici pe care nu-i puteai bănui că ar putea coborî din Adam; pe jumătate goi, unii dintre ei duceau papagali multicolori pe umerii lor ca arama. Indianul din Caraibe s-a dovedit curând că poate aduce foloase şi că poate fi o mână de lucru ieftină. Cristofor Columb „a vândut” 509 de indigeni la Sevilla în 1495, iar fratele său 300, în anul următor, la Cadix! În cei doisprezece ani care au urmat după descoperire, în trei rânduri şi cu forţe sporite – 17 corăbii în a doua călătorie! – Columb a reluat drumul Indiilor Occidentale, în a patra expediţie (1502-1504), a mers în lungul coastelor statelor actuale Honduras şi Panama, căutând cu încăpăţânare acea Chină de negăsit. Peste puţin timp, în 1506,

chiar anul morţii lui Columb, Juan Diaz de Solis şi Vicente Yanez Pinzon debarcau primii pe coastele mexicane, la capul septentrional al Yucatanului, o imensă peninsulă plată care se prelungeşte spre Cuba. Dar universul Maya care îşi avea aici centrul nu a fost descoperit şi mult timp piloţii au fost convinşi că găsiseră o nouă insulă. Mayaşii, care sunt consideraţi grecii Noului Continent, cu surprinzătoarele lor realizări artistice, nu vor fi luaţi în seamă decât în secolul XIX. Nici Hernan Cortez, care a cucerit imperiul aztecilor, începând din 1519, pe platoul înalt al Mexicului central, n-a bănuit niciodată existenţa acestei civilizaţii vecine, incomparabile, care s-a dezvoltat mai la sud, între Yucatan şi Guatemala, timp de mai bine de un mileniu (din secolul III până în secolul XIV); în secolul XVI. Civilizaţia maya era aproape stinsă, ultimele mari realizări de la nord de Yucatan, cele de la Chichen Itza şi de la Uxmal, în special, împlinind atunci mai mult de trei secole de existenţă.

Adevăratul contact cu mayaşii, înainte de venirea lui Cortez, nu s-a produs în 1511. La debarcarea câtorva supravieţuitori ai expediţiei lui Vasco Nunez de Balboa; ea a avut loc mai curând la 4 martie 1517, când, împinse de o puternică furtună, timp de două zile şi două nopţi, trei corăbii cu pânze din Havana (Cuba) au ancorat în apropiere de coastele septentrionale ale Yucatanului. Mai corect spus, flotila comandată de Francisco Hernandez de Cordoba. Un gentilom bogat din Cuba, stăpânul unui sat de indieni, căuta sclavi; plantaţiile din Antile cereau o mână de lucru numeroasă pe care duritatea muncii forţate şi epidemiile o micşorau continuu. Aşa că mulţi colonişti din Indiile occidentale luaseră obiceiul să pornească în expediţii în arhipelagurile învecinate şi pe coastele istmului Panama. „Plecaţi la întâmplare spre soare-apune”, furtuna i-a abătut din drum spre ţinuturile capului Catoche; o oarecare forfotă dădea de bănuit că s-ar fi aflat în apropiere un târguşor. Curând, au urcat la bord două sau trei duzini de indigeni veniţi în pirogi: tunicile lor de bumbac i-au surprins pe spanioli, deoarece băştinaşii din Antile umblau aproape goi. Din această primă observaţie s-a considerat că aveau „mai multă minte” decât locuitorii din Cuba!

Apoi au primit invitaţia, exprimată prin gesturi, de a vizita oraşul. Totuşi, s-au gândit că ar fi prudent să ia şi câteva muschete şi, încolonaţi, au pătruns în teritoriu. După două ore de mers, au căzut brusc într-o capcană: un strigăt al şefului indian a provocat o ploaie de săgeţi şi o mulţime de indieni a ieşit din

frunziş, aruncându-se asupra spaniolilor, rănind repede cincisprezece dintre ei. Din fericire, tunetul prafului de puşcă – necunoscut în Lumea Nouă – i-a alungat. Cu toate pierderile, au hotărât să continue cercetarea, fiind în apropierea unor clădiri. Au ajuns curând, relatează Bernal Diaz del Castillo în lucrarea sa, *Istoria cuceririi Noii Spanii* (o operă fundamentală asupra descoperirii Mexicului, cu atât mai mult cu cât este scrisă de unul dintre protagoniştii acestei extraordinare epopei), „într-o mică piaţă mărginită de trei clădiri din zidărie făcută cu grijă, temple sau *cous* care adăposteau un mare număr de idoli din lut, unii cu cap de demon, alţii înfăţişând femei înalte, mulţi, în sfârşit, cu feţe îngrozitoare care păreau că practică sodomia: în case s-au găsit, de asemenea, cufere de lemn, pline de idoli care făceau gesturi diabolice”. Gonzales, preotul expediţiei, a luat câteva şi a „confiscat” tot ce a putut găsi din aur. „Şi cum noi n-am văzut nimic asemănător nici în insula Cuba, nici în Hispaniola (Haiti), i-am dat, continuă Bernal Diaz. Referindu-se la acest târguşor, numele de Marele Cairo”. Obişnuiţi de şapte secole să se războiască cu Islamul, spaniolii asemănau orice necredincios, orice „infidel” unui maur! Cronicarii iberici – şi Cortez a fost primul – vor continua să desemneze templele mayaşe, aztece sau incase, prin surprinzătorul cuvânt „moschei”!

Au revenit apoi la corăbii şi pe drum au prins doi bieţi oameni care se uitau îngrozitor de cruciş: era obiceiul în ţara maya, să obligi copiii să poarte o pastilă de smoală între ochi, pentru a căpăta un strabism considerat foarte atrăgător! I-au botezat imediat dându-le numele de Julianillo şi Melchiorejo, apoi i-au folosit o vreme ca intermediari între ei şi băştinaşi.

Corăbiile au plecat pe mare, mai întâi spre vest, apoi spre sud, mergând de-a lungul malurilor şi având uscatul în stânga, deci la babord. S-au oprit într-un loc pe care l-au numit imediat La Punta de las Mujeres, deoarece aici, nişte turnuri de piatră adăposteau idoli feminini cărora indienii le dădeau nume ciudate. La oprirea următoare, în actuala Campeche, pe coasta orientală a peninsulei, oamenii din flotilă au observat cu surprindere o clădire împodobită cu sculpturi pe timpan[1], animale fabuloase părând că se sfâşie între ele. Călăuziţi până la intrarea în aceste temple, au fost dezgustaţi la vederea zidurilor năclăite de sânge omenesc; recent, avuseseră loc sacrificii şi până şi părul lung şi

---

[1] Suprafaţă netedă sau ornamentată cu sculpturi, situată deasupra unei uşi sau ferestre.

negru al preoţilor era năclăit de sânge închegat.

La Champoton şi mai la sud, coloana a fost ţinta unui atac puternic care a dus la pierderea a cincizeci de oameni ucişi şi optzeci răniţi. Pentru a putea porni în larg şi a ajunge în Insule (Haiti şi Cuba), trebuia mai întâi să-şi facă provizii de apă; indienii se opuneau şi i-au hărţuit zile întregi, împiedicându-i să sape fântâni. Lupta era inevitabilă. Într-o dimineaţă, pe neaşteptate, nişte indieni au trimis o ploaie de săgeţi asupra lor, aruncându-se apoi într-o înverşunată luptă corp la corp. Cei prinşi de vii au fost târâţi de păr pe piatra templelor, pentru următoarele sacrificii. Pierderile au fost grele şi au trebuit să se retragă. Mulţi aveau gâtul crestat de cuţite şi de săgeţile de lemn, cu vârfuri de silex şi de obsidian. Cronicarul nostru, Bernal Diaz del Castillo, pe atunci în vârstă de douăzeci şi cinci de ani, a fost lovit de trei săgeţi şi chiar Hernandez de Cordoba, seful expediţiei, a murit la întoarcere, în Cuba, din cauza rănilor, în plus, fără apă, flotila a fost torturată de sete. Totuşi, revenind cu puţin aur, câţiva cercei lungi, în formă de raţă sau peşte, din aur de proastă calitate, desigur, a fost suficient pentru a-i momi pe aventurieri.

S-a vorbit, de asemenea, de construcţiile din ciment, necunoscut în Antile şi „toate acestea au făcut multă vâlvă”. Câţiva vânzători de vise, bine informaţi (l), au explicat că idolii erau nişte figurine evreieşti duse acolo de cei exilaţi de Titus şi Vespasian, după căderea Ierusalimului! La Puerto de Carenas (Havana) şi la Santiago de Cuba unde, cu multe înflorituri se descriau templele, veşmintele şi bijuteriile văzute, nu se mai vorbea decât despre o nouă plecare.

Expediţia lui Juan de Grijalva.

Diego Velasquez, cuceritorul şi guvernatorul Cubei, chefliu, gras şi indolent, hrăpăreţ şi fără scrupule câteodată, a hotărât imediat să trimită o nouă flotilă să ia în stăpânire noua insulă (!) pentru Castilia. El i-a încredinţat unei rude, Juan de Grijalva, un om simpatic şi prietenos, conducerea acţiunii. Două sute patruzeci de oameni s-au prezentat voluntari, contribuind chiar la cheltuielile de călătorie, fapt care ne dă o idee despre caracterul democratic relativ al acestor acţiuni: la urma urmelor, nu se

făcea nimic fără vreun gând ascuns şi fără interes. Pe patru corăbii cu pânze, s-a încărcat apă, hrană şi tot felul de lucruri ieftine pentru troc, mărgele de sticlă şi legume în special, dar mai ales vin, deoarece se observase că indienii aveau pentru el o atracţie nestăvilită, bând adesea până cădeau.

La 25 ianuarie 1518, dimineaţa, la Santiago de Cuba, pe atunci capitală, în sunet de fluiere şi în răpăitul tobelor, oamenii s-au îmbarcat, cu capul ras în mod expres: cei scăpaţi teferi din prima călătorie observaseră şi povestiseră că indienii, în lupta corp la corp, în loc să-şi ucidă adversarul, încercau, din contră, să-l prindă de viu pentru sacrificiile viitoare, apucându-l de păr. Zeii cereau mereu tot mai mult sânge, de preferinţă de om şi războaiele la mexicani aveau drept ţel principal capturarea de prizonieri în acest scop.

După o oprire la Havana, flota – cu una din corăbii comandată de Francisco de Montejo, care va deveni primul guvernator civil şi militar în Yucatan – a pornit spre apus; trei zile mai târziu, apărea în zare insula Cozumel, care flanchează coasta orientală a Yucatanului. Imediat părăsită de locuitori, ea a fost declarată posesiune castiliană. Au rătăcit puţin pe insulă şi, într-un templu, spaniolii au găsit un idol, mare, din lut, gol pe dinăuntru, fixat de zid cu var, însă cu o intrare secretă prin spate: fără îndoială, un preot se ascundea acolo pentru a răspunde credinciosului, desigur surprins.

Pe 7 mai, puţin mai la sud pe coasta Yucatanului, clădirile din zidărie din Tulum, aliniate pe faleză, apăreau în faţa ochilor spaniolilor uimiţi: „Un oraş atât de mare încât însăşi Sevilla nu putea fi mai frumoasă şi mai mare; impresionant era, în special, unul din turnuri”. Fără îndoială, acesta era Castillo, templul impunător şi sever, cu aspect de fortăreaţă, cu spatele la mare şi având în faţă alte clădiri din piaţa de ceremonii. Acest cvartal era închis pe cele trei laturi care nu dădeau spre mare printr-un zid impunător *(tulum* înseamnă „zid”) lat de circa 6 metri şi luna de mai bine de 700 de metri; străpuns de cinci porţi, pe el trecea un drum de supraveghere prevăzut cu un parapet de protecţie. Oraşul, care data mai mult ca sigur din secolele XII-XIII, a fost părăsit de locuitorii săi în 1544. După cucerirea spaniolă. Dincolo, spre sud, în lungul falezei înalte de doisprezece metri, se întindea cartierul popular, cu casele construite tot din piatră.

În fata unui spectacol atât de nou, este de înţeles surprinderea conchistadorilor. Totuşi, Tulum nu era unul din oraşele cele mai

mari de pe teritoriul maya şi se observa chiar o oarecare tendinţă de decădere. Uxmal sau Chichen Itza în splendoarea lor i-ar fi impresionat mai mult. Relatările despre capcane şi lupte sălbatice făcute de cei ce scăpaseră cu un an mai înainte, îndemnau la prudenţă şi Grijalva căuta să-şi ţină cu fermitate în mână trupele, stârnite de atâtea lucruri noi şi dornice de îmbogăţire. O tânără sclavă jamaicană, ajunsă acolo după multe aventuri, a fugit de la stăpânii săi şi a reuşit să urce pe una din corăbii. Ea le-a dat de înţeles că locuitorii părăsiseră oraşul pentru a se ascunde în regiunea vecină. Dar, treptat, au fost văzuţi reapărând şi Grijalva a hotărât să debarce pentru a se oficia o messa în Castillo, „Turnul" principal. „În interior, povesteşte capelanul lui Grijalva, se găseau figurine, oase şi idoli pe care ei îi adorau. După asta am înţeles că se închinau idolilor". În sfârşit, a apărut un indian bătrân care s-a apropiat de bancheta cu idoli cu o casoletă de ars arome care răspândea rotocoale de fum parfumat; părea să fie storax[2]. „El a început să cânte cu voce tare un cântec monocord şi monoton". În curând, stabilindu-se legătura între ei, li s-a oferit de mâncare ofiţerilor într-o cameră văruită; la intrare era o fântână din care fiecare îşi scotea de băut. Au hotărât să facă tabără lângă acest loc de alimentare cu apă.

Noi hărţuieli.

Acest lucru nu a fost pe placul oamenilor din Tulum care, neîncrezători şi reţinuţi până atunci, le-au dat de înţeles că s-ar putea să aibă necazuri dacă mai rămâneau acolo după stingerea focului parfumat pe care l-au aprins imediat lângă intruşi. Şi asta s-a şi întâmplat: ultimele flăcări încă mai pâlpâiau când o ploaie de săgeţi s-a abătut asupra taberei. Una din ele l-a atins pe Grijalva în falcă şi i-a spart trei dinţi. Într-o clipă, şapte oameni au fost ucişi şi şaizeci răniţi. S-au reîmbarcat în grabă, dar nu au uitat să întocmească un act oficial prin care luau în stăpânire aceste locuri! Navigând aproape de mal. Corăbiile s-au îndreptat spre nord, cu intenţia de a face înconjurul complet al acestei mari insule (!).

O săptămână mai târziu, marinarii şi soldaţii, care

[2] Sau styrax: arbust exotic care dă smirnă şi nu balsam.

participaseră la expediţia din anul precedent, recunoşteau Champoton-ul, unde, din nou, raporturile cu indienii s-au deteriorat; totuşi, superioritatea armamentului le-a permis spaniolilor să-i respingă pe băştinaşii înarmaţi cu praştii, arcuri, lănci şi *macana,* săbii grele din lemn dur incrustate pe tăiş cu un şir de aşchii din obsidian. În zgomotul asurzitor al trompetelor şi al cochiliilor de mare care nu reuşeau să acopere înăbuşitul şi obsedantul bubuit al marilor tobe verticale – numite *huehuetl* – războinicii indigeni vopsiţi în negru şi roşu. Uneori apăraţi de veste groase din bumbac umplut cu câlţi, cu capul acoperit de pene mari sau ascuns sub o mască fantastică de cap de animal, se avântau cu curaj asupra conchiuistadorilor, ferindu-se de loviturile de sabie cu scuturi rotunde şi cu mici paveze făcute din fibre sau din bumbac, înfăţişarea lor impresionantă şi vacarmul general nu puteau să nu aibă efect asupra soldaţilor din Castilia.

Prima întâlnire cu aztecii.

Flotila şi-a continuat totuşi misiunea şi, urmărind mereu coasta, înainta acum spre sud; a ajuns în golful Terminos şi curând la Tabasco. Unul din fluviile ce se varsă în mare în această zonă a primit numele Grijalva, pe care-l poartă şi acum. Acolo, spaniolii au intrat din nou în legătură cu populaţia, luându-şi toate măsurile de apărare, dar au fost aprovizionaţi, până la urmă, cu păsări (curcani), cu porumb şi li s-au dat chiar câţiva cercei lungi din *tumbaga* (un aliaj din aur şi argint, slab titrat, fiind amestecat cu cupru), în formă de şopârlă şi de raţă. „Într-o mică insulă din aceste ţinuturi, relatează Bernal Diazdel Castillo, am găsit două clădiri din zidărie, făcute cu grijă, care aveau o mulţime de trepte până la un fel de paraclis unde erau veneraţi idoli malefici, probabil zeii lor. Acolo am văzut cinci indieni sacrificaţi în ajun. Aveau pieptul deschis, mâinile şi picioarele tăiate; pe ziduri se scurgea sânge lipicios. Plini de uimire în faţa acestui spectacol. Am numit această insulă, Insula Sacrificiilor”.

Puţin după aceea, în dreptul istmului Tehuantepec, mai la vest, Grijalva, aflat acum la porţile imperiului aztec, total necunoscut Dană atunci, a luat primul contact istoric cu această putere, întâlnindu-i pe mesagerii împăratului Montezuma. Fără îndoială că erau postaţi acolo de când, cu un an înainte la

Tenochtitlan-Mexico, capitala imperiului, ajunsese vestea că albi bărboşi apăruseră pe mari corăbii cu pânze, la răsărit, în partea teritoriilor mayaşe. Misiunea lor era de a observa şi de a tatona intenţiile acestor nou veniţi care erau confundaţi cu trimişii lui Quetzalcoatl. Şarpele cu Pene, un suveran divinizat, plecat cu cinci secole mai înainte şi care promisese să revină într-o zi ca să-şi reia tronul. Timp de zece zile s-au pândit unii pe alţii şi-au făcut cadouri şi s-au felicitat. Fără a avea împuternicire, slab înarmat şi echipat. Grijalva nu s-a avântat prea mult şi a dovedit mai puţin curaj decât Hernan Cortez care se va duce în anul următor în inima Mexicului şi folosindu-se de rivalităţile tribale va reuşi să cucerească imperiul, cu pierderi relativ mici.

Surprins să vadă coasta continuându-se spre vest şi puternice masive muntoase în depărtare, Grijalva s-a îndoit că va reuşi să facă turul complet al acestei „insule”, cu siguranţă imensă şi a hotărât să revină în Cuba. Unde însă a fost ridiculizat când şi-au dat seama că cele 600 de toporişti „din aur”, cu greu adunate şi „cumpărate” relativ scump de la indienii din istm, erau… din aram*ă. Treb*uie să amintim că metalul a apărut târziu în lumea mayaşă – în jurul anului 950 – şi i s-a dat o folosinţă limitată; aşadar, această strălucitoare civilizaţie care cunoştea scrisul s-a menţinut practic în epoca de piatră în tot timpul existenţei sale.

Febra aurului

În timp ce flota rătăcea în preajma istmului Tehuantepec. Grijalva trimisese înapoi una din corăbiile sale – sub comanda lui Pedro de Alvarado, viitorul locotenent al lui Cortez – să dea socoteală guvernatorului Velasquez de desfăşurarea expediţiei; ofiţerul trebuia să ducă, de asemenea, câteva bijuterii de aur. Se confirma astfel tuturor că această ţară populată şi civilizată era „Insula bogată” râvnită în visele lor.

Vestea a ajuns curând şi în Spania, unde tânărul suveran Don Carlos. Colecţionând tronuri, tocmai devenea Carol Quintul. Fără să şovăie, a cedat această preţioasă „insulă”, abia cunoscută, căreia nu i se descoperiseră încă graniţele, amiralului de Flandra. În curând, cinci nave au sosit în Spania, pline de ţărani flamanzi gata să ia drumul Indiilor occidentale pentru a coloniza acest ciudat ţinut al Yucatanului. Ofensaţi, conchistadorii au pus la cale

un plan pentru a împiedica această acţiune care ar fi putut să-i frustreze – puţin a lipsit, aşadar, ca urmaşii mayaşilor să aibă sânge flamand în vinele lor!

Întorşi în Antilele Mari, camarazii lui Grijalva nu conteneau să înflăcăreze imaginaţia ascultătorilor cu poveştile lor pline de aventuri şi cu descrieri colorate. Nu se mai vorbea decât despre plecarea şi o importantă expediţie de unsprezece nave a fost rapid organizată. Velasquez a încredinţat-o secretarului său, Hernan Cortez, nepotul viceregelui şi el alcade[3] de Santiago. Convins de importanţa acestei noi responsabilităţi, Hernan Cortez a început, scrie Bernal Diaz, „să se îngrijească şi să se împodobească mai mult decât avea obiceiul s-o facă, a purtat o pălărie cu pene, o medalie de aur cu lanţ şi o vestă de catifea presărată cu ornamente de aur". Omul era seducător, subţire, energic, inteligent şi mare proprietar, ambiţios mai presus de orice; foarte repede s-a dovedit a fi un adevărat geniu politic şi militar. Avea treizeci şi trei de ani când a fost împuternicit cu această misiune grea.

La 10 februarie 1519, flota ridica pânzele, având la bord un număr de 508 de soldaţi şi ofiţeri şi un singur preot, Fra Bartolomeo de Olmedo, 110 marinari, 16 cai – toţi ştiau cât puteau să înspăimânte aceste animale pe indienii care nu-i văzuseră niciodată – 10 tunuri de bronz, 4 tunuri foarte mici. 13 muschete şi 32 de arbalete şi escopete[4]. S-au mai luat, de asemenea, pentru servicii auxiliare, 200 de băştinaşi din Cuba şi câteva femei. După puţine zile, putea fi zărită insula Cozumel.

Cozumel, deja vizitată de Juan de Grijalva, adăpostea sanctuarul Zeiţei-Luna, Ixchel şi pentru sanctuar, un amestec de pelerini venea din toate provinciile mayaşe în flux continuu. Episcopul Diego de Landa, care ne-a lăsat o preţioasă relatare despre Yucatanul secolului XVI, îl numeşte „Ierusalimul yucatan"! Acolo, Cortez a făcut primul gest de autoritate: a spart şi a aruncat pe treptele templului idolii de care avea oroare şi, după ce a pus să se spele şi să se văruiască pereţii, i-a înlocuit cu o cruce şi o icoană a Sfintei Fecioare. Multe luni mai târziu, marinarii reveniţi pentru reparaţia navelor în insulă au fost foarte surprinşi şi bucuroşi să găsească la locul ei „icoana Sfintei Fecioare şi crucea, având în faţă tămâie care ardea!" Indienii

[3] Numele unor judecători şi funcţionari superiori municipali din Spania.

[4] Flintă scurtă (sec. XV-XVIII).

asimilaseră aceste simboluri cu cele ale zeilor lor.

În multe rânduri după aceea, Cortez a făcut acelaşi gest decisiv, deoarece el era convins de rolul evanghelizator al misiunii sale.

Cortez în Yucatan.

Flota naviga pe lângă coastele septentrionale ale Yucatanului; acolo, Cortez şi-a amintit că indienii repetaseră neîncetat predecesorilor săi cuvintele „castilia, castilia". A presupus, pe bună dreptate, că vroiau să vorbească despre prezenţa printre ei a câtorva compatrioţi iberici, probabil naufragiaţi. Nu se ştia nimic de ce se întâmplase cu expediţia lui Vasco Nunez de Balboa şi cu o altă navă plecată în 1512 care nu se mai întorsese. Până la urmă, au reuşit să înţeleagă că la două zile de drum, pe uscat, trăiau doi albi bărboşi, prizonieri ai indienilor. Cortez a hotărât să-i găsească şi s-a înţeles cu şefii indieni de pe coastă să-i răscumpere. Mesageri încărcaţi cu obiecte mici de sticlă şi ducând scrisori fixate în claia de păr lung au pornit spre centrul provinciei. Primul găsit a fost un oarecare Jeronimo de Aguilar, născut în Ecija, un fost diacon care îşi păstrase chemarea bisericească. De opt ani, era în mâinile şefilor indieni din regiune; după ce fusese îngrăşat pentru a fi mâncat de unul din ei, a fost cumpărat de altul, care i-a dat sarcini militare. Eliberat de Cortez, el a plecat să-l salveze, la rându-i, pe camaradul lui, un fost marinar din Paloş, numit Gonzalo Guerrero, reţinut undeva în mijlocul Yucatanului. Solicitat de Aguilar să-l urmeze, Guerrero l-a refuzat, nu fără o oarecare ironie, spunându-i: „Jeronimo, fratele meu, uite ce e: sunt căsătorit şi tatăl a trei copii; sunt tratat aici ca şef indian şi drept căpitan în caz de război. Du-te singur şi Dumnezeu să te aibă în pază! În ceea ce mă priveşte, am faţa brăzdată de tatuaje şi urechile găurite. Ce-ar spune compatrioţii mei când m-ar vedea? Uită-te ce copii frumoşi am! Lasă-le lor mărgelele şi obiectele de sticlă". Susţinut de soţia lui indiancă, foarte neliniştită, n-a vrut să-l urmeze pe Aguilar care, mai târziu, nu s-a înşelat bănuindu-l că ar fost instigatorul neplăcutei ciocniri dintre indieni şi oamenii lui Hernandez de Cordoba, întâmplată în 1517, adică cu doi ani mai înainte de întâlnirea lor.

Compatrioţii l-au întâmpinat curând pe Aguilar singur, îmbrăcat într-un serape yucatan, cu *alpargates* în picioare, dar cu un breviar[5] jerpelit atârnându-i de tunică. Le-a vorbit de refuzul lui Guerrero şi le-a dat multe amănunte asupra ţării, oamenilor şi obiceiurilor lor; Cortez îl asculta cu atenţie.

Quetzalcoatl – Şarpele cu pene Soarelui – zeul Luminii si al Soarelui

[5] Carte de rugăciuni la catolici care cuprinde slujbele şi rugăciunile pe care preoţii trebuie să le facă sau să le rostească la anumite ore.

Conflictele lui Cortez în Tabasco.

La 12 martie 1519, escadra lui Cortez, după ce a ocolit o parte a Yucatanului, se găsea în dreptul lui Tabasco, aproape de vărsarea fluviului botezat Grijalva. Anul trecut, în onoarea căpitanului; de data asta, indienii din împrejurimi s-au arătat ostili: ei fuseseră certaţi cu asprime de fraţii lor care şi-au bătut joc de laşitatea lor. Desemnat interpret de către Cortez, Aguilar a încercat în zadar să le arate că şeful lui vroia pacea: o ploaie de săgeţi a fost răspunsul şi, în graba retragerii, Cortez şi-a pierdut pantofii în noroi. S-a organizat un contraatac şi, cu toată rezistenţa lor îndârjită, indienii au fost împrăştiaţi şi respinşi până într-o mare piaţă înconjurată de case şi de trei temple, încă o dată a intervenit notarul cu înscrisurile lui pentru a confirma luarea în stăpânire a regiunii Tabasco. A doua zi, Melchiorejo, unul din cei doi interpreţi indigeni cu ochii urduroşi care fuseseră prinşi în 1517 şi pe care Cortez îl luase cu el, a dispărut: s-a dezbrăcat de veşmintele europene şi le-a agăţat de ramurile unui copac, plecând să-şi regăsească libertatea, potecile şi obiceiurile strămoşilor săi. „Veşmintele lui creştine, se poate citi în excelenta carte a lui Salvador de Madariaga despre Hernan Cortez, erau probabil alfa şi omega creştinismului său”.

Toată câmpia din jur părea în fierbere, gata de luptă. Aşteptându-se la un atac puternic, Cortez şi-a pregătit cavaleria şi artileria; coloana militară s-a urnit din loc şi a ajuns curând în localitatea Ciutla unde se concentrase majoritatea tabasconienilor. La prima ciocnire, au fost culeşi şaptezeci de răniţi spanioli; apoi cavaleria, care întârziase la trecerea prin mlaştini şi pe terenul reavăn, a intervenit provocând retragerea grăbită a indigenilor, uluiţi de această apariţie nouă, deşi reuşiseră să rănească trei călăreţi şi cinci cai. Iar Bernal Diaz ne mai precizează cum, la venirea serii, „au fost îngrijiţi şi oamenii şi caii. Arzându-li-se rănile cu grăsimea topită a unui indian mort. Tăiat în bucăţi”!

Lămuriţi asupra intenţiilor spaniolilor şi asupra hotărârii lor, şefii indieni au considerat că e mai bine să discute; cât despre Cortez, pentru a-i impresiona pe trimişii lor el a născocit o răutăcioasă înscenare: a adus lângă el un cal destul de nărăvaş care a adulmecat imediat o iapă în călduri, legată în acelaşi loc.

Imediat, animalul a intrat în rut, a zvârlit din picioare şi şi-a rostogolit în cap ochii holbaţi – în direcţia lor, au crezut şefii indieni. Şi tunetul neaşteptat al unei bombarde care a explodat în acelaşi moment i-a îngrozit şi mai tare pe oamenii pictaţi şi încărcaţi de pene. Majestuos şi generos, Cortez s-a apropiat de cal, l-a calmat şi i-a „explicat” la ureche că indienii aveau acum intenţii paşnice şi că nu mai trebuie să fie nemulţumit!

Fiind astfel în avantaj, Cortez le-a cerut indienilor să-şi părăsească idolii şi să venereze de acum încolo crucea şi icoana Fecioarei; apoi, în cinci zile de discuţii şi stratageme abile, a reuşit să-i impresioneze şi să-i cucerească, făcându-i să se supună. A doua zi, în duminica Floriilor, indienii şi familiile lor i-au văzut, nu fără uimire, pe aceşti îngrozitori bărboşi albi, ţinând în mână o simplă ramură înfrunzită, îngenunchind umili în faţa tabloului unei femei cu copilul strâns la piept şi sărutând o cruce. Aceşti indieni mayaşi din Tabasco au fost, constată Bernal Diaz, „primii vasali care, în Noua Spanie, au devenit supuşii Majestăţii Sale Carol Quintul”.

„Malinche”

În semn de supunere şi prietenie, şefii indieni pocăiţi din Tabasco i-au oferit lui Cortez cercei, diademe, brelocuri în formă de şopârlă. De raţă, de câini, lupi, vulpi, de măşti de om. Toate din aur. În plus, i-au dat douăzeci de femei, din care una, imediat botezată şi înnobilată, *a* devenit Dona Marina, celebra Malinche. Care va avea un rol primordial în timpul cuceririi platoului mexican, de unde era originară, fiind fiica unui mare şef din nord; ea se va dovedi foarte inteligentă, iscusită şi credincioasă şi-i va da un fiu lui Cortez. Deocamdată. Cortez, după ce le-a creştinat pe aceste femei, le-a împărţit locotenenţilor săi, frumoasa Dona Marina fiind mai întâi a lui Alonso Hernandez Puertocarrero pe care el îl îndrăgea.

A doua zi după Florii, ridicând pânzele, flota a plecat în linişte spre vest: marinarii şi soldaţii care participaseră la precedentele misiuni conduse de Hernandez de Cordoba sau de Grijalva recunoşteau treptat locurile, fluviile străbătute parţial, insula Verde şi cea a Sacrificiilor, în Joia Mare. După amiază, erau la San Juan de Ulua, la porţile imperiului aztec, la marginile orientale ale

lumii mayaşe. Să-i părăsim puţin pe Cortez şi pe oamenii săi, porniţi în minunata lor epopee, cucerirea Mexicului. Desigur, ei au dat dovadă de un „eroism naiv şi lacom”, după expresia lui Jean Babelon, dar şi-au arătat, până ia urma. Tenacitatea, energia şi curajul aproape de necrezut.

Este interesant de recitit darea de seamă făcută de Cortez lui Carol Quintul asupra „oamenilor din această regiune care se întinde de la insula Cozumel şi capul peninsulei Yucatan până la locul unde suntem acum: au o statură medie, capul bine proporţional, dar obiceiurile lor se schimbă de la o provincie la alta; unii îşi găuresc urechile pentru a introduce obiecte grosolane şi mari, alţii îşi taie pielea de la nas până la gură pentru a introduce pietre rotunde, foarte mari, care seamănă cu oglinzile. Alţii îşi găuresc buzele în partea de jos, până la dinţi şi prind acolo discuri de piatră sau de aur, atât de grele încât buzele atârnă deformate. Veşmintele pe care le poartă se aseamănă cu nişte eşarfe largi, de diferite culori, bărbaţii îşi ascund părţile ruşinoase şi sunt îmbrăcaţi în pelerine foarte uşoare, pictate ca acele *alquizales* maure. Femeile şi oamenii de rând au pelerine bălţate căzând de la brâu până la călcâie şi altele care le acoperă sânii, restul rămânând descoperit. Femeile de condiţie bună sunt îmbrăcate cu cămăşi largi de bumbac, foarte fine, semănând cu o haină albă purtată de episcopi. Mâncarea lor este compusă din porumb şi din *cuyes*”. Apoi, după ce a vorbit de vânătoare şi de pescuit, Cortez vorbeşte de creşterea curcanilor, necunoscuţi în Europa, pe care-i compară, datorită penelor lor mari cu pete rotunde, cu păunii.

„Se găsesc în această ţară. Continuă el, sate mari, bine organizate. Casele, acolo unde există piatră, sunt construite cu var şi nisip, apartamentele sunt mici şi joase, în genul maur. Acolo unde nu există piatră, ei le construiesc din chirpici pe care-l acoperă cu var. Acoperişurile sunt făcute din frunze de palmier şi din paie. Locuinţele unor şefi au mai multe apartamente şi sunt foarte răcoroase. Am observat în unele case până la cinci curţi interioare, apartamente foarte bine împărţite, cu fântâni, bazine de apă şi locuinţe pentru sclavi şi servitori”.

În legătură cu cultul, Cortez menţionează şi el „moscheele (!), capelele şi esplanadele lor”. „Acolo îşi păstrează idolii pe care-i venerează, unii din lut, alţii din piatră sau din lemn. Îi venerează în asemenea mod, cu atâtea ceremonii că ar trebui multă hârtie pentru a le descrie înălţimii Voastre. Aceste case şi aceste

moschei în care-şi păstrează idolii sunt cele mai bine construite din aceste sate şi sunt împodobite cu pene şi stofe foarte frumos făcute, în fiecare zi, înainte de a se apuca de treabă, ei ard tămâie în moschei, uneori se sacrifică chiar pe ei tăindu-şi unii limba, alţii urechile şi crestându-şi corpul cu cuţite. Sângele care curge din rănile lor îl oferă idolilor, răspândindu-l în moschei, sau alteori aruncându-l spre cer, în sfârşit, făcând tot felul de ceremonii care nu încep niciodată fără ca ei să se dedea la astfel de sacrificii, în alte părţi, ei au un alt obicei, oribil şi mârşav, care merită a fi pedepsit şi anume că de câte ori vor să ceară ceva zeilor lor. Ei iau fetiţe şi băieţi şi chiar bărbaţi şi femei şi le spintecă pieptul pentru a le scoate inimile şi măruntaiele, arzând aceste măruntaie în faţa idolilor, oferindu-le fumul ca sacrificiu. Am asistat, unii din noi, la astfel de fapte, dintre cele mai îngrozitoare şi mai oribile pe care le-am văzut vreodată”

Dar, în afara acestor comportări barbare, Cortez nu-şi poate ascunde stima pentru mayaşi, singura etnie întâlnită până atunci în America centrală, şi conchide: „Credem ca dacă i-am putea face să înţeleagă, cu ajutorul interpreţilor, adevărul Credinţei şi greşeala în care trăiesc, mulţi dintre ei ar renunţa la astfel de moravuri absurde şi ar putea ajunge la cunoaştere, deoarece ei trăiesc într-un fel mai civilizat şi mai cu judecată decât oricare din popoarele pe care le-am întâlnit acum în aceste ţinuturi”.

Este de subliniat tonul moderat din acest tablou, cu o nuanţă admirativă, cu excepţia menţiuni despre sacrificiile omeneşti. Nici o exagerare, nici o bătaie de joc. Cinci ani mai fost cuceriţi şi supuşi, Cortez, devenit guvernator al Noii Spanii, revine in teritoriul maya, hotărându-se, la Tenochtitlan-Mexico, să se ducă personal în Guatemala şi în Honduras, pentru a-l pune la punct pe unul din locotenenţi săi, Cristobal de Olid, care se declarase independent şi vroia să zboare cu propriile lui aripi: cu puţin înainte, Cortez îi trimise 360 de oameni şi 6 corăbii să colonizeze Hondurasul şi sa încerce sa pună acolo bazele unui port. Dar trădarea a devenit curând evidentă şi Cortez a trebuit sa acţioneze.

A doua trecere a lui Cortez pe la mayaşi.

La sfârşitul anului 1524, Cortez a pornit la drum în direcţia

sud-est spre Guatemala şi Honduras care au fost centrele mayaşe importante în perioada aşa numită clasică, din secolul IV până în secolul IX. Dar al căror nivel de cultură era atunci foarte scăzut. Această expediţie deosebit de grea va dura douăzeci de luni; avea de făcut un drum de 1500 de kilometri în linie dreaptă, din care a doua jumătate deosebit de anevoioasă, cerea traversarea unor regiuni foarte bogate în precipitaţii (cinci metri cubi de apă pe an, la Tabasco: un record!), acoperite cu păduri virgine de nepătruns, presărate cu bălţi şi terenuri mlăştinoase şi întretăiate de un labirint de râuri leneşe şi de braţe moarte; miliarde de ţânţari sâcâitori, z*ancudos,* slăbeau moralul şi îi veneau de hac până şi celui mai hotărât şi mai înăsprit lup de mare. În plus, hrana era rară şi oamenii din această expediţie au răbdat de foame; pe drum, au învăţat să mănânce iguane. Cortez a fost nevoit să ardă de vii, într-o zi, doi şefi indieni care, după ce mâncaseră două călăuze, făcuseră acelaşi lucru cu doi ţărani prinşi într-o ambuscadă! Cât despre Cortez, el călătorea „cu mare fast, cu luxul şi chiar extravaganţa unui prinţ din Renaştere”, după cum scrie Salvador de Madariaga. Suita lui personală număra patruzeci de persoane, de la chelar şi cofetar până la jongleri, muzicanţi şi medici, în plus, special pentru masa sa, o numeroasă turmă de porci făcea parte din coloană.

Pentru a preveni orice răscoală în Mexic, Cortez luase în suita sa pe ultimul suveran aztec, prizonierul său, Cuauhtemoc – pe care el îl numeşte Quatimozin – şi pe câţiva din principalii nobili şi demnitari ai vechiului regim.

În timp ce călătoria sa pe platoul înalt din nord şi în marea vale a lui Oaxaca semăna cu un adevărat marş triumfal, având parte de o primire emoţionantă şi impresionantă în oraşele şi *pueblos*-urile traversate, în schimb, în Tabasco şi Chiapas lucrurile s-au complicat foarte mult; doar în regiunea Copilco, de pildă, a trebuit să fie construite cincizeci de poduri pentru a ieşi din încurcatul labirint de râuri şi de terenuri mlăştinoase. Chiar Cortez, neobosit, se expunea adesea, în pădurile dese, întunecate, oamenii erau nevoiţi ca pentru fiecare metru să-şi croiască drum cu lovituri de cuţit şi de sabie. Spre deosebire de camarazii săi, doborâţi de oboseală, Cortez nu arăta nici un semn de descurajare; în plus, martorii vor povesti în unanimitate despre ataşamentul şi ingeniozitatea aliaţilor mexicani care-i călăuzeau.

În sfârşit, la Acalan, au găsit din belşug miere şi alte alimente,

dar puţin după aceea se va desfăşura unul din episoadele cele mai dramatice ale cuceririi. Aducându-i-se la cunoştinţă faptul că fostul împărat şi credincioşii lui urzeau un complot contra autorităţii şi chiar contra vieţii sale, Cortez i-a adus în faţa lui şi le-a spus că busola sa i-a înştiinţat de intenţiile lor; în faţa unei astfel de vrăjitorii şi-au mărturisit, pe rând, rolul în conspiraţie. Cuauhtemoc, împăratul şi Cuanacoch, suveranul din Texcoco. Au fost condamnaţi la spânzurătoare, iar ceilalţi iertaţi: astfel, în teritoriul maya, a fost executat al unsprezecelea şi ultimul suveran aztec. Acest episod nu pare să-i fi impresionat pe indieni, dimpotrivă, cei din Peten Itza îl vor venera de bunăvoie pe Morzillo, calul lui Cortez, care murise. Surprinzător, în 1618 – aproape un secol mai târziu – călugării spanioli, veniţi să-i convertească pe indienii din Itza, vor găsi într-unul din cele douăsprezece temple din oraşul lor, Taysal, un idol din lut reprezentând un cal culcat, încercând să se ridice. Era o reminiscenţă a cultului pentru Morzillo, venerat sub numele de Tizmin Chac. Unul din preoţii franciscani l-a spart, ceea ce i-a înfuriat pe credincioşi care au fost pe punctul de a-i ucide pe călugări.

După multe necazuri, nemaisperând să mai iasă vreodată din acest infern umed şi vegetal, spaniolii lui Cortez au aflat, în sfârşit, că oamenii lui Olid erau pe-aproape; dar şeful revoltaţilor fusese rănit, apoi spânzurat, în piaţa oraşului Naco, de ofiţerii trimişi pe mare, din Antile, la ordinele lui Cortez. Aşadar, această călătorie grea s-a dovedit complet nefolositoare: atâtea eforturi pentru nimic! Totuşi, Cortez nu se săturase de aventuri şi a mai rămas în regiunile golfului Dulce (Honduras) şi la Trujillo, portul întemeiat de Olid. În sfârşit, aflând că mari tulburări agitau capitala Mexico în absenţa lui a hotărât să se întoarcă în Spania. Bolnav, obosit, brusc îmbătrânit deşi nu avea decât patruzeci de ani, s-a îmbarcat pe o navă, la 25 aprilie 1526. Traversase dintr-o parte în alta întreaga lume maya de sud. Trecând foarte aproape de ruinele aproape milenare de la Palenque şi Copan, fără măcar să bănuiască existenţa acestei strălucitoare civilizaţii; siturile arheologice ale acestui sector al pădurii tropicale se ascund sub un frunziş atât de des, încât se poate trece la o aruncătură de băţ fără a vedea nimic.

Cucerirea Yucatanului.

Alvarado, principalul locotenent al lui Cortez. Este cel care a reuşit să cucerească Guatemala pe care o traversase superiorul său, în acea expediţie din 1524-1526 încheiată în actualul Honduras, în anul următor, în 1527. Chiapas era cucerit şi Francisco de Montejo. Venit din Sevilla cu 400 de soldaţi pe 4 vase bine înarmate, avea ca misiune să ocupe peninsula Yucatan; spre deosebire de platoul mexican, repede cucerit şi pacificat, treburile se vor desfăşura diferit pe teritoriul maya. La acea epocă. Yucatanul era împărţit între mai multe familii princiare, a Cocomilor şi a Xiusilor fiind cele mai importante; aceste familii formau un fel de castă feudală ereditară, care stăpânea o populaţie agricolă împărţită în clanuri totemice[6] (Jaguarii, Şerpii, Maimuţele etc.), obligate la corvezi – construcţia templelor, palatelor, drumurilor… – şi la alte activităţi.

Mayaşii din nord s-au opus spaniolilor şi după opt ani de lupte neîntrerupte şi îndârjite, vor reuşi să-i gonească pentru un timp din provincie. La început, oraşele căzuseră unul după altul (Ekab, Conil, Loche, Chacua. Ake, Zilam etc.). Mai la sud, spaniolii au trebuit să înfrunte trupele ridicate de Guerrero. Acel naufragiat renegat, devenit şef de trib, care, fără ruşine, îşi conducea trupele contra foştilor săi coreligionari. Este adevărat că yucatanii erau revoltaţi de desele incursiuni pentru capturarea de sclavi pe care le făceau soldaţii: acestea luaseră asemenea proporţii încât o viaţă avea o valoare-marfă foarte mică. Ba chiar s-a întâmplat o dată, ca o fată de şef indian să fie schimbată pe o bucată de brânză! Mânia n-a mai putut fi stăpânită şi Montejo a trebuit să se retragă la Campeche şi la Champoton unde armata spaniolă a fost blocată timp de patru ani; totul trebuia luat de la capăt. Permanent soldaţii stricau tot ce făceau călugării franciscani, arzându-le chiar mănăstirile şi urmărindu-i până la indieni unde aceştia îşi căutau refugiu! În 1539, Francisco de Montejo a fost demis de către împărat, supărat de atâta neglijenţă.

Apoi au urmat zece ani tulburi şi sângeroşi, marcaţi de răscoale şi de represiuni brutale, de o retragere pentru moment a spaniolilor aruncaţi în mare: au revenit şi s-au întărit cu timpul,

---

[6] Totemul era un animal sau o plantă care reprezenta, în societăţile primitive, strămoşul unui clan. Acestea luau numele totemului lor.

iar clanul Xius şi după el, Cocom, a sfârşit prin a se supune: obţinuseră însă ca vânzarea de sclavi să fie interzisă, în 1548, Yucatanul a fost alipit Mexicului, administrativ, dar nu sufleteşte: mayaşii se vor opune mereu şi va fi necesar să fie reafirmată această integrare administrativă, în 1848. Pe de altă parte, în inima peninsulei rămânea o fortăreaţă a rezistenţei, în jurul regatului de la Peten Itza şi a capitalei sale, Tayasal, stabilită pe insula lacului Chaltuna, în actuala Guatemala.

1697: căderea Tayasalului.

Datorită pădurii de nepătruns şi mai ales din cauza lipsei de interes, spaniolii au neglijat mult timp sectorul central al peninsulei: acolo, în Tayasal, lângă un lac lung de treizeci de kilometri, trăiau itzaşii care fuseseră alungaţi, pe la anul 1200, din Chichen Itza, în marea cetate pe care ei o cuceriseră două secole mai înainte, înfruntându-i pe spanioli, ei şi-au păstrat independenţa până la sfârşitul secolului XVII, mai precis până la 13 martie 1697, când Martin de Ursua a reuşit să cucerească oraşul, pe care l-a distrus. Din nefericire, nu avem nici o mărturie a vreunui contemporan care să ne descrie viaţa în această „fosilă vie a civilizaţiei maya”, cum o numeşte Eric Thompson, marele specialist englez în problemele lumii maya. Este regretabil că piratul roşcovan englez din Belize, care trăia acolo, atunci, căsătorit cu o femeie itza, n-a luat o pană în mână pentru a ne povesti experienţa lui unică. Am vorbit de călugării care, la începutul secolului, în 1618, încercaseră să-i convertească pe mayaşi şi s-au legat de calul-idol dintr-unul din templele lor, distrugându-l. Ei au fost curând alungaţi cu pietre şi au scăpat ca prin minune de soarta pe care au avut-o în 1696 doi dominicani, Jacinto de Vargas şi Cristobal de Prada, martiri ai Credinţei, care au fost ţintuiţi pe cruci ale Sfântului Andrei[7] şi li s-au scos inimile. Dar un strălucit franciscan, Andres de Avendano, care a înţeles şi a desluşit tainele calendarului maya, a demonstrat şefilor indieni ai oraşului că schimbarea politică anunţată de profeţiile vechi era iminentă; războinicii de temut itza, în faţa acestei fatalităţi, n-au opus decât o slabă rezistenţă spaniolilor şi li s-au supus, deci, în martie 1697. Tot teritoriul mayaşilor era de acum înainte cucerit.

---

[7] Cruci în formă de X.

În timp ce locuitorii din Antilele Mari i-au surprins pe spanioli prin lipsa lor de cultură, cei din ţara maya le-au insuflat imediat respect: iată un popor surprinzător de bine organizat, corect îmbrăcat, rafinat şi capabil să zidească impozante clădiri din piatră. De unde oare dobândiseră ei toarte aceste cunoştinţe şi aceste tehnici? Aceşti mayaşi erau descendenţi ai cartaginezilor, ai evreilor sau ai irlandezilor? S-au formulat mai multe întrebări, începând cu aceea a îndreptăţirii morale de a aduce acest popor la sclavie. Teologul Domingo Betanzos, unul din cei doisprezece dominicani sosiţi în Mexic în 1526, susţine, luând în consideraţie obiceiurile, că indianul nu este *gente de razon,* adică o fiinţă dotată cu raţiune şi bunătate, înzestrată cu un suflet nemuritor, prin urmare, el nu era un om şi deci nu era apt să primească adevărata credinţă. Din fericire, toţi ceilalţi călugări erau departe de a împărtăşi aceste păreri, iar acţiunea lui Bartolomeo de Las Casas, „Apostolul indienilor”, a avut meritul de a atrage atenţia asupra sorţii acestora. Acţiunea lui se înscrie în istoria toleranţei. Plecat spre Peru în 1535. Nava pe care se găsea a eşuat pe coastele din Nicaragua, unde s-a instalat pentru un timp. Ostilitatea declarată faţă de politica de colonizare a dus la expulzarea sa: a trecut în Guatemala, dar acolo, comportarea sa generoasă l-a înstrăinat de colonişti şi a fost obligat să revină în Spania. Acolo şi-a scris faimosul rechizitoriu *Scurtă relatare asupra distrugerii Indiilor* un pamflet sever care denunţa abuzurile şi brutalităţile spaniole şi care a provocat promulgarea de „noi legi” în 1542. Ele au redus birurile şi munca forţată impuse indienilor; Las Casas a fost numit episcop de Chiapas, în Guatemala, unde va fi hirotonisit în 1544. Trei ani mai târziu, a trebuit să renunţe la scaunul episcopal pentru a-i potoli pe spaniolii din dioceza lui, scoşi din fire din cauza atitudinii sale. Începând cu secolul XVI, operele şi doctrina sa au provocat mari controverse. Se puneau faţă în faţă uneori nevinovăţia blândă a acestor pretinşi sălbatici şi cruzimea şi lăcomia conchistadorilor; alteori, din contră, se atrăgea atenţia asupra sacrificiilor umane, canibalismului, luptelor fratricide cărora li s-a pus capăt prin opera de colonizare, (în Guatemala, Cakchiquelii au luptat alături de invadatori contra duşmanilor lor de totdeauna, Quicheii şi Zutuhilii. În Yucatan, Tutui Xiuşii s-au alăturat spaniolilor, pentru a-i înfrânge pe Cocomii din Mayapan).

Lumea Veche descoperă Lumea Nouă

În 1520, lui Carol Quintul, aflat la Valladolid, în Europa, i s-au oferit câţiva indieni şi multă orfevrerie. Şi fiinţele şi obiectele au stârnit curiozitatea şi chiar admiraţia: împăratul arăta cu plăcere un peşte de argint încrustat cu aur pe care l-a dat, cu părere de rău, papei. Entuziasmat, celebrul Benvenuto Cellini, al cărui nume domină întreaga orfevrerie a secolului său, l-a admirat şi n-a contenit cu laudele. A fost singurul, alături de Durer, care a fost admis să vadă la Bruxelles, în 1520, aceste bijuterii şi obiecte din piatră şi pene oferite împăratului; el le-a apreciat valoarea artistică şi le-a lăudat. „Printre aceste lucruri preţioase, scrie maestrul din Nurenberg în jurnalul său, valorând 100.000 florini, am văzut obiecte uimitoare făcute de om şi am fost surprins şi încântat de geniul subtil al oamenilor din acele ţări îndepărtate. Am văzut, a continuat el, obiecte aduse suveranului, din ţara aurului, un soare de un stânjen în întregime din aur. O lună din argint de aceeaşi mărime şi două săli pline cu tot felul de arme de luptă, cuirase, minunate instrumente de aruncat proiectile, costume ciudate, totul atât de măreţ încât părea o minune că se putea vedea atâta frumuseţe”. Spre deosebire de contemporanii lor care nu vedeau în aceste obiecte decât „curiozităţi exotice” şi podoabe ieftine barbare. Cellini şi Durer aduceau, în felul acesta, primul omagiu artiştilor din Lumea Nouă.

Cum au fost apreciate la faţa locului, de generaţiile următoare, vestigiile monumentale ale civilizaţiei maya? Din secolul XVI, impresionaţi de deosebitele *realizări* arhitectonice din oraşele mayaşe, ruinate şi părăsite adesea de secole, spaniolii şi-au înscris observaţiile în lucrări care n-au fost studiate îndeaproape decât în ultimele decenii, f n 1576, Diego Garcia de Palacios vorbea despre situl din Copan, renumit pentru cele 38 de stele sculptate în andezit şi datând din secolele VII şi VIII; acest oraş, comparat cu Atena de către Thompson şi cu Alexandria de către Morley – amândoi specialişti de seamă în probleme mayaşe – s-a impus ca metropolă culturală şi savantă între secolele V şi VIII. În 1588, construcţiile din Uxmal atrăgeau atenţia franciscanului Alonso Ponce, dar au fost nevoite să aştepte vizita călugărului Lizana, trei sferturi de secol mai târziu, în 1577, Filip al II-lea, personal, a ordonat să fie întocmite relatări asupra Yucatanului; şi, din fericire, provenind din timpul cuceririi şi al începuturilor

administraţiei coloniale, ne-au rămas lucrări de un mare interes pentru cunoaşterea mayaşilor şi a indienilor din epoca precolumbiană; numele autorilor sunt: Diego de Landa, Bernal Diaz del Castillo, Fra Bernardino de Sahagun, Fra Toribio de Benavente (zis Motolinia), Fra Bartolomeo de Las Casas, Fernandez de Oviedo, Jeronimo de Mendieta, Fra Juan de Torquemada, printre cei mai importanţi.

Dar, abia în anul 1784 a sosit prima comisie oficială, condusă de Jose Calderon şi Bernasconi, însărcinată de Carol al III-lea să întocmească un raport şi să adune câteva obiecte de artă semnificative. Puţin după aceea, un ofiţer de artilerie, căpitanul Antonio del Rio, a fost trimis în aceste situri şi mai ales în cel din Palenque care fusese descoperit cu treizeci de ani înainte; metodele lui de cercetare au fost însă distructive. Raportul său, întocmit în colaborare cu un oarecare Cabrera, va apărea într-o ediţie londoneză, în 1822 şi poate fi considerat ca prima lucrare consacrată arheologiei maya, deşi concluziile sale ne fac să zâmbim astăzi: se demonstrează acolo, de exemplu, originea egipteană a constructorilor din Palenque!

Pretinsul conte Jean Frederic de Waldeck, un austriac stabilit în Franţa, care participase la expediţia din Egipt împreună cu Bonaparte, a venit la Palenque pentru a verifica această teză şi a petrecut doi ani (!) (1832-1834) în acest sit. El îi vede pe mayaşi cu bonete frigiene şi capete de elefanţi printre glife – semne ideografice ale scrierii maya! Şi cum pachidermele dispăruseră din Noul Continent de mii de ani, această scriere nu putea fi şi ea decât milenară! „Ce înseamnă o sută de ani, ce înseamnă o mie de ani, spunea Bossuet, pentru că o singură clipă le şterge amintirea!” Waldeck însuşi va înfrunta timpul, trăind 109 ani! Şi încă a murit într-un accident absurd, în 1875, din neatenţie, pe când se întorcea să vadă mai bine o pariziană elegantă, întâlnită pe o stradă din capitală.

Lordul Kingsbrough, la fel de original şi-a risipit averea subvenţionând publicaţii monumentale de un lux nemaivăzut, care încercau să demonstreze că amerindienii descindeau dintr-unul din cele zece triburi pierdute ale lui Israel! A murit într-o închisoare pentru datornici. Şi totuşi, se pot spicui unele lucruri admirabile din cărţile sale enorme, publicate între 1830 şi 1848; de exemplu, prima reproducere a celui mai frumos codex maya (cărţi-acordeon scrise pe piele), din singurele trei salvate, acela păstrat la Dresda.

De la J. L. Stephens la Brasseur de Bourbourg.

Pentru perioada romantică – epoca de aur a exploratorilor – numele ce trebuie reţinute în legătură cu universul maya sunt ale americanului John L. Stephens şi englezului Frederic Catherwood, desenatorul său, un artist scrupulos şi tot atât de talentat; lucrările lor. *Incidents of Travel in Central America. Chiapas and Yucatan* (1841) şi *Incidents of Travel în Yucatan* (1843), au rămas lucrările clasice ale genului. Având un succes imediat de vânzare; ele sunt şi acum, în mod regulat, reeditate.

În cursul celor două călătorii în peninsula Yucatan, făcute în cea mai mare parte călare pe catâri, cei doi au vizitat circa 44 situri importante, din care unele erau necunoscute până atunci. Stilul autorului, desenele colaboratorului său. Care a folosit uneori dagherotipurile. Sunt de un farmec captivant.

Trei decenii mai târziu, în 1869, abatele francez Brasseur de Bourbourg a descoperit, la Biblioteca Regală din Madrid, lucrarea scrisă pe la 1560 de unul din primii episcopi de Merida. Oraşul principal din Yucatanul de nord, care fusese întemeiat de spanioli în 1541 şi pus sub protecţia *Nuestra Senora de la Encarnacion.* Călugărul franciscan Diego de Landa, episcop al oraşului, care se lăuda că dărâmase multe temple ale păgânismului şi că arsese toate cărţile indienilor – în ciuda lor! zice el – merită, totuşi, stima noastră, deoarece el a întocmit o adevărată lucrare de etnografie, o noutate! – scriind *Relacion de las Cosaş de Yucatan* – imediat după cucerirea spaniolă. Cronica sa conţine o amplă documentaţie asupra istoriei, religiei, culturii şi obiceiurilor mayaşilor prehispanici: de aici, valoarea unică şi de nepreţuit a documentului care ne face să uităm distrugerile săvârşite de autor. Informaţiile detaliate pe care le-a notat, privind scrisul şi calendarul, au permis descoperirile şi progresul făcut în aceste domenii de către cercetătorii moderni. Pe de altă parte, descoperirea acestei cărţi de către Brasseur de Bourbourg, cu glifele sale reproduse, transcrise la Merida. În nordul peninsulei deci. Permite să se facă o apropiere între zona arheologică din nord şi cea din sud. Care au acelaşi tip de glife. După cum a arătat Stephens. Exista deci o evidentă legătură culturală între

sectorul septentrional al Yucatanului şi sectorul de la sud de Tabasco, de Chiapas şi de Peten: o constatare care nu putea fi evidenţiată doar prin examinarea clădirilor, acestea având caracteristici foarte diferite de la o zonă la alta.

Tot lui Brasseur de Bourbourg îi revine meritul de a fi descoperit un fragment dintr-unul din cele doar trei manuscrise (codexuri) mayaşe păstrate până azi şi de a fi salvat, în Mexic, numeroase manuscrise în momentul desfiinţării ordinelor mănăstireşti, în anii 1850, în timpul guvernării indianului Juarez. Pe de altă parte, pentru 4 pesos (!), a găsit, la un anticar din Mexico, un deosebit şi nepreţuit dicţionar mayaş-spaniol, în manuscris – dicţionarul numit *Motul,* una din piesele importante ale bibliotecii John Carter Brown, din Statele Unite.

Printre călătorii de la sfârşitul secolului XIX, putem să-l numărăm, desigur, pe englezul Alfred Maudsley, unul din marii exploratori ai civilizaţiei maya; el a lăsat cinci volume de o valoare şi de o bogăţie deosebită, cu hărţi, fotografii, desene, planuri, secţiuni etc. de asemenea de interes major.

În schimb, mai puţin de luat în seamă şi nu prea serios a fost americanul Le Plongeon, care vedea în mayaşi urmaşii Atlantidei şi considera că rădăcinile mari şi mici agăţate de lintourile[8] de la Chichen Itza sunt fire telegrafice, vechi, după el, de... 10.000 de ani! Şi pentru a câştiga timp (suntem în 1875) el a explorat dinamitând superbele clădiri din acelaşi sit!

Cinci ani mai târziu, un francez, Deşire Charnay, revine în Mexic, unde mai stătuse în 1857, face o lungă călătorie ajungând la lacandoni, o mică „etnie-fosilă” care a păstrat în stare pură multe trăsături mayaşe; din siturile vizitate, el a adus o bogată colecţie de documente fotografice şi arheologice şi mai multe mulaje.

După această perioadă aventuroasă, marcată de acţiuni individuale şi răzleţe, a venit era lucrărilor colective şi organizate: mari universităţi, în special din Statele Unite, s-au specializat în studiul civilizaţiei maya, ca cea din Harvard (Peabody Museum, după 1892), din Pennsylvania şi cea din Tulane, muzeul din Chicago şi Institutul Carnegie din Washington (după 1915). Prin aceste instituţii puternice şi bogate, s-a trecut de la simpla cercetare de suprafaţă la săpături metodice, urmate de restaurări, incomparabil mai relevante pentru cunoaşterea

[8] Traversă orizontală aşezată deasupra unei deschideri într-un perete (uşă, fereastră); buiandrug

trecutului. Ultimele decenii, deosebit de eficace, au făcut ca această cunoaştere a civilizaţiei maya să progreseze mult mai mult decât în cele două secole precedente. Institutul Carnegie din Washington face săpături separate la Vaxactun (Peten, la nord de Tikal), la Chichen Itza şi la Mayapan (Yucatan) şi la Kaminal-Juyu, lângă capitala Guatemalei. De puţin timp, *Instituto de Antropologia e Historia* din Mexico desfăşoară o deosebită activitate pe propriul său teritoriu şi pregătirea deosebită a cercetătorilor, originari din Mexic, i-a ridicat pe primul loc în savanta familie a americaniştilor; lucrările lor la Chiapas, la Tabasco, la Campeche şi în Yucatan au avut o contribuţie deosebită, chiar spectaculoasă: găsirea mormântului unui *halach uinic* – un fel de preot-rege mayaş – sub piramida *Inscripţiilor* de la Palenque, de către Alberto Ruz Lhuillier (săpăturile din 1949-1952), care constituie una din cele mai răsunătoare descoperiri arheologice din epoca noastră.

În sfârşit, semnalăm aportul de netăgăduit, dar ocazional, până la o dată foarte recentă, dat de indicaţiile căutătorilor de *chicle* (numiţi *chicleros),* adică a gumei-mastic care intră în fabricarea chewing-gum-ului. În timpul sezonului ploios, în pădurile de pe teritoriile înalte din sud, aceşti chicleros rătăcesc în căutarea sapotilierilor[9] care dau preţioasa sevă neînlocuită încă de vreun produs sintetic. De multe ori, în cursul căutărilor lor, ei descoperă situri noi, pe jumătate înghiţite de vegetaţia tropicală şi le semnalează la înapoiere arheologilor, pe care-i conduc în timpul sezonului uscat până acolo. Aceste situri sunt foarte numeroase în pădurile din Chiapas şi din Guatemala; numai în Mexic au fost inventariate aproximativ 15.000 de situri arheologice! Foarte puţine au devenit însă, până în prezent, obiectul săpăturilor metodice sau măcar al informărilor necesare asupra stării lor prezente.

Totuşi, mayaşii au beneficiat de un regim special şi avem despre civilizaţia lor o documentaţie enormă, care se va mări în continuare suficient pentru a ne permite să întocmim o imagine acceptabilă. Desigur, lucrările în curs şi cele ce se vor face o vor modifica treptat şi destul de mult, dar ceea ce avem acum pare a fi edificator pentru a ne permite să încercăm o prezentare.

Atracţia acestei civilizaţii a rămas aceeaşi, nefiind ştirbită nici de abandonarea recentă a tezelor care o puneau la originea

---

[9] Arbori din America centrală cu fruct comestibil (zapot – cuvânt aztec).

tuturor culturilor înaintate din Mexic şi din America centrală. După ce vom prezenta pe scurt „profilul” deosebit al culturilor Mezoamericii[10]. Datorită trăsăturilor lor comune, vom trata cadrul geografic şi istoric al mayaşilor de ieri şi al urmaşilor lor de astăzi. După aceea, vom schiţa un tablou al vieţii lor cotidiene, activităţile lor. Credinţele şi zeii lor, calendarul şi cărţile lor. Apoi, după o trecere rapidă prin siturile arheologice importante, vom vorbi de arta mayaşă, realizările sale arhitectonice, sculptura, pictura şi alte tehnici artistice. Lucrarea noastră se va încheia cu problema renumitului mister mayaş, cel al originilor şi al sfârşitului straniu al acestei civilizaţii.

[10] Suprafaţă ocupată de civilizaţiile precolumbiene. Cuprinzând Mexicul central şi meridional şi nordul Americii Centrale.

Piramida Castillo cu nouă trepte de la Chichen Itza.

2.

Comunitatea maya, cadrul său geografic și istoric.

Naşterea şi dezvoltarea culturilor mezoamericane

Descoperirile arheologice din ultimele decenii au înlăturat vechea teorie, după care civilizaţia maya ar fi fost izolată în splendida ei dezvoltare, pentru a deveni apoi inspiratoarea celorlalte culturi vecine. Ipoteză neconfirmată şi ştim astăzi că cinci centre importante s-au dezvoltat, în paralel, în timpul perioadei clasice, adică aproximativ între anii 300 şi 900 d.H. patru civilizaţii au fost în contact, mai degrabă cultural decât material, cu comunitatea maya: cea denumită a olmecilor sau din La Venta, cea mai apropiată de mayaşi, dar având deja o istorie proprie, în curbura Golfului Mexic, la sud de Veracruz; cea din centrul Veracruzului[11] cu tribul totonacilor care s-a dezvoltat în preajma lui El Tajin, între secolele VII şi XIV d.H. cea a zapotecilor de la Monte Alban, care s-a manifestat în special între anii 500 şi 1000, în regiunea Oaxaca; şi cea din Teotihuacan, oraşul marilor piramide, situat la mai puţin de 50 kilometri la nord de Mexico şi a cărei „vârstă de aur” este situată între anii 400 şi 700. Cu toate că aceste civilizaţii prezintă trăsături comune, o *facies americana* pronunţată, se pune imediat problema originilor lor.

Descoperirea acestor ţinuturi, cu greu recunoscute drept continent, i-a încurcat curând pe europenii secolului XVI: ai cui descendenţi să fie aceşti canibali? Ai lui Ham[12]? Ai lui Sem[13]? Ai lui Iafet[14]? Ai lui Adam sigur nu – dar erau ei măcar oameni? Cu idolii şi obiceiurile lor îngrozitoare, nu erau ei oare mai curând creaturi ale diavolului? Aşa că a fost nevoie de o bulă a papei Paul al III-lea, în 1536, pentru ca să fie afirmată incontestabil natura omenească şi filiaţiunea din Noe a indienilor!

Într-adevăr, spaniolii au întâlnit un mozaic de popoare diferite pe întinderi imense în care decorul se schimbă mereu cu o infinită varietate, de la stepele pustii, cu cactuşi, până la tundrele îngheţate ale culmilor muntoase, împestriţate de licheni

[11] Uneori se scrie şi Vera Cruz.

[12] Al doilea fiu al Noe. El a fost blestemat împreună cu urmaşii lui, din cauza necuviinţei arătate tatălui său.

[13] Primul născut al lui Noe. După Biblie, el este strămoşul semiţilor.

[14] Al treilea fiu al lui Noe. După Biblie, strămoş al indo-europenilor.

şi muşchi, traversând *Tierras Calientes,* umede şi cu vegetaţie luxuriantă, apoi *Tierras Templadas,* cultivate printre pini şi ferigi arborescente, ajungând la *Tierras Frias,* situate la 2000-3000 de metri înălţime. Viaţa şi credinţele se resimţeau de pe urma mediului ostil, în care ciclonii, erupţiile şi cutremurele erau frecvente.

Aceeaşi diversitate apare la studierea dialectelor: în universul precolumbian, un etnolog francez a găsit 123 de familii de limbi diferite, fără legătură cu limbile asiatice şi înrudite, destul de slab, între ele. Încă de la descoperire, s-a pus problema originii populaţiei, o enigmă care continuă să întreţină şi astăzi multe controverse. Extraordinarul polimorfism din domeniile uman şi lingvistic îi nedumereşte pe toţi cercetătorii: diversitatea surprinzătoare a datelor fizice (privind înălţimea, morfologia, pigmentarea, grupele sanguine etc.) sau a dialectelor amerindienilor – „un continent Babei!" spun unii – continuă să deruteze. Explicaţia unei astfel de diversităţi trebuie căutată în natura şi lunga istorie a populaţiei americane.

Cum a fost populată America

În pofida înmulţirii tezelor contradictorii, uneori seducătoare sau fanteziste, specialiştii s-au pus de acord asupra schemei următoare: în perioada cuprinsă între 15000 sau 20000 (poate chiar 50000, după ultimele cercetări) şi 9000 de ani înaintea erei noastre, mici grupe de vânători veniţi din Asia de nord-est – predominanţa caracterelor mongoloide ale feţei rămâne evidentă la cei mai mulţi indieni – au pătruns aici treptat, prin strâmtoarea Bering.

Este acceptată, astăzi, ideea că prin şiragul insulelor Aleutine, din oceanul Pacific, câţiva navigatori îndrăzneţi au venit, probabil, în mai multe etape, din insulele oceaniene şi indoneziene. Sosiţi, astfel, pe continentul american, aceşti asiatici s-au îndreptat spre sud, în căutarea vânatului, a peştilor şi a fructelor sălbatice. (De altfel, în Amazonia, de exemplu, unele grupe au rămas şi astăzi la stadiul de vânător-pescar-culegător). În acele timpuri îndepărtate, în Valea centrală a Mexicului, pe atunci mlăştinoasă şi presărată cu lagune, cu un climat mai puţin cald, dar mai umed decât cel din epoca noastră,

aceşti vânători nu se temeau să atace mamifere mari, ca mamutul şi o specie de bizon dispărută astăzi. Uneori forţau vânatul să se arunce din înaltul falezelor, hăituindu-l, la fel ca pe vechiul continent, la Solutre. Odată cu îndulcirea vremii, acum 7000 sau 8000 de ani, această faună mare a dispărut. La Tepexpan sau la Santa Ana Ixtapan, s-au găsit vârfuri de piatră cioplită şi suliţe lungi şi subţiri laolaltă cu oase de mamut. Dar, treptat, aceşti vânători-culegători s-au adaptat la noile condiţii climatice şi la mediu, hrănindu-se cu păsări, broaşte ţestoase, iepuri şi plante sălbatice, ca ştirul şi o specie de fasole. Fără îndoială, această populaţie nomadă era foarte puţin numeroasă şi risipită, totuşi, atunci au apărut, în locuri foarte îndepărtate unele de altele, primele încercări de cultivare a pământului. S-a observat că diferite specii de porumb, de fasole, de dovleci, de cartofi dulci, de ardei, de bumbac şi de tutun au fost cultivate în acelaşi timp, în diferite puncte cuprinse între Mezoamerica şi Peru.

Pe la anii 2500 înaintea erei noastre, pătrunderea şi răspândirea agriculturii, a cărei descoperire înseamnă o revoluţie – şi o răsturnare – de o forţă incalculabilă, a determinat, între altele, crearea şi fixarea micilor grupuri în sate permanente. Imitând vase de piatră mai vechi, ceramica a apărut pe la anul 2300 î.H., în special în valea Tehuacan (Statul Puebla) unde prezenţa omului este continuă în această perioadă îndepărtată, în valea Mexicului primele sate de agricultori sedentari – la Tlatilco, El Arbillo, Zacatenco, Cuicuilco... – se pare că ar fi apărut, pe lângă lacul bogat în vânat, abia în jurul anului 1000 î.H.

Continuând să cultive porumbul, roşiile, dovlecii, ardeii şi fasolea, populaţia acestor sate îşi căuta şi o hrană suplimentară în pescuit şi în vânarea porcilor sălbatici, *pecari* şi a cerbilor. Femeile teşeau pânză din fibre de *yucca* sau de agave. Olari mai pricepuţi decât predecesorii lor, aceşti ţărani din timpuri străvechi modelau vase elegante şi, mai ales, mici figurine de argilă foarte bine făcute, adesea cu fesele mari şi fără îndoială legate de riturile fecundităţii şi ale tămăduirii. Pe zeităţile fertilităţii, doar zeul focului, înfăţişat ca un bătrân, le depăşea ca număr de reprezentări în credinţa populară. Primele sanctuare importante înălţate pe platforme artificiale, care anunţau viitoarele mari piramide, au apărut pe la anul 600 î.H. la Cuicuilco în special, dar această bază de cult a fost acoperită de

lavă trei secole mai târziu.

Porumbul.

S-a vorbit mult, dar niciodată destul despre profundele schimbări produse de cultivarea porumbului în viaţa amerindienilor. Totul indică apariţia lui în teritoriile calde din sud şi ale Golfului Mexic, pe viitorul teritoriu al olmecilor şi al mayaşilor, cu trei sau patru mii de ani înaintea erei noastre; dar botaniştii sunt împărţiţi în două tabere, aproape egale, asupra acestei probleme, una crezându-l originar din America Centrală, cealaltă din America de Sud. Oricum ar fi, porumbul va deveni baza civilizaţiei mayaşilor şi a vecinilor lor. Această plantă care nu-l ţine ocupat pe ţăran decât două sute de zile pe an, îl eliberează, deci, brusc; de acum înainte, el va avea mai mult timp pentru activităţi intelectuale, artistice sau religioase, de fapt toate trei, contopite.

„Porumbul a constituit mai mult decât baza economică a civilizaţiei maya, scrie englezul Eric S. Thompson, era chiar punctul de convergenţă al cultului şi toţi mayaşii care lucrau pământul i-au înălţat un altar în sufletul lor. Fără porumb, ei n-ar fi avut suficient timp liber, nici nu s-ar fi bucurat de prosperitatea necesară pentru a-şi construi piramidele şi templele: fără dragostea mistică pe care o aveau pentru el. Ţăranii nu s-ar fi supus, probabil, chemărilor continue ale conducătorilor lor pentru a executa proiecte minunate. Dar aşa, ei ştiau că lucrează pentru a-i împăca pe zeii cerului şi pământului, de care depindea recolta de porumb”.

Pentru Eric Thompson, nici un ţăran din lume nu arată atâta dragoste pentru ogorul său ca cel din America de mijloc; şi mayaşul de astăzi continuă să venereze porumbul, adresându-i-se prin această formulă respectuoasă şi rituală: „înălţimea voastră”. Un dar deosebit al zeilor pentru oameni, porumbul face parte integrantă din ei şi le cere un comportament religios, „înainte de a ara pământul sau de a semăna, mayaşul postea, era cumpătat şi aducea ofrande zeilor pământului. Fiecare perioadă a calendarului agricol era obiectul unei sărbători”. Un călugăr din secolul XVIII, mirat de veneraţia porumbului la mayaşi, nota: „Extazul lor în contemplarea *milpas*-urilor

(câmpurile cultivate în luminişurile pădurii, după incendiere) ajunge până acolo încât uită de copii, de soţie şi de orice alte plăceri, ca şi cum *milpas*-urile erau ţelul final al existenţei şi izvorul lor de fericire”. Din acest motiv, indienilor li se părea normal să-şi îngraşe pământul îngropându-şi morţii, ca o restituire a hranei pe care pământul le-a dat-o în timpul vieţii; „pământul ne-a hrănit, trebuie să-l hrănim şi noi”, spuneau ei. În timp ce în Lumea Veche se spune că omul este născut din pământ şi argilă, miturile indiene spun că omul este născut din porumb.

Fixarea ţăranilor în sate, puţin populate de altfel, a avut loc mai mult în jurul centrelor ceremoniale unde locuia personalul sacerdotal; concepţiile au fost perturbate din această cauză şi a fost nevoie să fie regândită organizarea raporturilor între oameni după activităţile lor, pe scurt, să se dea o structură nouă societăţii. O ierarhie politică şi religioasă adaptată la noile împărţiri ale sarcinilor s-a format în timp. Această perioadă importantă de formare, în cursul primului mileniu înainte de era noastră, este denumită „Perioada preclasică”, sau „Orizontul arhaic”, după H. J. Spinden, sau „Civilizaţia medie”. Cultura cea mai importantă din această perioadă de formare este cea numită din La Venta sau a olmecilor; există un acord general în acceptarea ideii că ea a fost baza civilizaţiei mayaşilor care n-au făcut, adesea, decât să dezvolte realizările olmecilor. „Olmecii au fost pre-mayaşi?” se întreabă Jacques Soustelle. „Sau ei au făcut parte, împreună cu cei care vor deveni mai târziu mayaşi, din acelaşi ansamblu cultural? Este imposibil să se dea un răspuns sigur”.

Civilizaţia olmecă.

Termenul olmec, impropriu dar consacrat prin utilizare, înseamnă în *nahuatl* (limba aztecilor): „oamenii (din ţara) cauciucului”. Această denumire rămâne arbitrară deoarece nu cunoaştem nici originea şi nici limba acestor „oameni ai cauciucului”, care au fost sculptori extraordinari. Regiunea meridională a Golfului Mexic, cu pădurile sale dese (selva), este, într-adevăr, acoperită de sapotilieri, producători de *chicle.* În partea cea mai strâmtă a istmului Tehuantepec, în regiunea

atlantică, în primul mileniu s-a dezvoltat o cultură pe care toţi specialiştii sunt de acord să o considere ca centrul, matricea tuturor celorlalte, ce vor străluci în timpul marii epoci clasice a Mezoamericii, din secolul III până în secolul X. De altfel, culturile clasice înseşi aminteau acest lucru, pentru că în mod regulat ele se declarau adevăratele moştenitoare şi continuatoare ale vechii civilizaţii din golf. Mărturii ale influenţei acesteia au fost regăsite în regiuni foarte diferite, din Yucatan la Guerrero, de la Tlatilco la Monte Alban, marele oraş Zapotes şi până la istmul Panama! De curând, cei ce făceau săpături din partea Institutului Carnegie din Washington au fost foarte surprinşi să descopere, incrustat într-un zid din Mayapan, oraş din Yucatanul mayaş, locuit în secolele XIII şi XIV în special, un cap sculptat în stil olmec, care era ţinut, deci, două mii de ani mai târziu, la mare cinste. Prezenţa tetrarhilor[15] pe zidurile bisericii San-Marco din Veneţia are aceeaşi justificare. De altfel, nu ştim dacă această mare răspândire nu indică o expansiune adevărată a oamenilor din La Venta şi dacă ea n-a avut aspectul unui război de cucerire: se pare că nu, dacă se are în vedere stima şi afecţiunea pe care le-o arătau întotdeauna vecinii lor.

[15] Guvernatori din epoca romană.

Ofrandă specifică civilizaţiei din La Venta.

Cum şi prin ce s-a manifestat această civilizaţie?

Să vedem: în jurul anului 1500 î.H. (sau poate chiar mai înainte după noile teze), în regiunile neprimitoare de la sud de Veracruz şi de Tabasco, cu climat torid care slăbeşte puterile, plin de mlaştini, au apărut centre ceremoniale marcate de gigantice sculpturi în bazalt, capete uriaşe cu aspect omenesc, în special. Cel mai renumit din siturile descoperite, La Venta, ar fi avut perioade de prosperitate de la 1500 la 400 î.H. dar gradul de desăvârşire a culturii sale. Încă de la apariţie, ne face să intuim existenţa unei perioade de pregătire necesară, rămasă necunoscută şi neevidenţiată până acum. Nu departe de acel loc, la San Lorenzo, din cei mai importanţi tumuli[16]. Care par să dateze din perioada 1200-900 înaintea erei noastre. Au fost scoase la lumină fragmente de sculpturi care ar corespunde acelei perioade necesare de pregătire. Tres Zapotes şi Cerro de Las Mesas sunt alte situri mari ale acestei culturi.

---

[16] Îngrămădiri mari de pământ sau de piatră pe care unele popoare vechi le ridicau deasupra mormintelor.

Până acum, optsprezece din aceste capete uriaşe din bazalt au fost găsite în trei situri; forţa lor plastică se impune de la început şi într-o manieră aproape obsedantă. Fără îndoială, ele impresionau puternic pe credincioşi, în plus, aceeaşi putere, aceeaşi energie şi sens al monumentalului care se pot observa la aceste statui uriaşe, se regăseşte şi la statuile de format mic, la micile jaduri – materia cea mai preţioasă pentru indieni – şlefuite minunat şi cu o lucrătură delicată. Prin caracterul său sobru şi viguros, simplu şi fără derutanta complexitate şi ezoterismul confuz, ba chiar foarte încurcat, din operele ce se vor crea ulterior, mai ales de mayaşi, geniul olmec ne impresionează imediat.

Oamenii din La Venta vor fi primii care vor crea un sistem de scriere şi un calendar, care se va dezvolta la mayaşi: în piatră, ei au făcut notări de cifre, de date şi de glife[17]. N-ar fi imposibil ca ei să fie inventatorii semnului „zero” lângă punctele şi barele numerotării lor. „Totuşi, scrie Eric Thompson, nu suntem deloc siguri că poporul din La Venta s-a folosit de numerotaţia de poziţie înaintea mayaşilor. Pe de altă parte, înclin să cred că civilizaţia din La Venta a fost dezvoltată de oameni vorbind limba mayaşă”. Prezenţa neobişnuită în regiunea din nordul Golfului, dincolo de olmeci, a unei ramuri excentrice a familiei mayaşilor, de care au fost rupţi şi separaţi, într-un trecut îndepărtat, de o populaţie de limbă nahuatl. Totonacii, vine în sprijinul acestei teze a lui Eric Thomson. Apogeul civilizaţiei totonacilor se situează între secolele VII şi XIV.

Olmecii şi Jaguarul.

S-a remarcat că acele capete uriaşe de care am vorbit îşi apărau adesea ceafa sprijinindu-se de mici ridicături de pământ; înalte de 2 – 3 metri, unele cântăreau 30 de tone. La San Lorenzo Tenochtitlan s-au scos la iveală şase şi la Tres Zapotes două, ceea ce duce, până în prezent, la un total de optsprezece. Trăsăturile lor oarecum negroide surprind; în realitate – şi este valabil şi pentru statuile mici – aceste feţe amestecă trăsături umane şi feline: ochii umflaţi, nasul turtit, gura, caracteristică, are colţurile lăsate în jos şi buza superioară puternic ridicată. Vor

[17] Semn săpat în piatră.

să pară feroce? Să exprime suferinţa? Sau poate brutala animalitate a zeului-Jaguar? Nu se ştie.

Mai există reprezentări de pitici şi de infirmi în care se regăseşte acea înclinaţie spre bizar şi fantastic proprie amerindienilor; se pare că olmecii acordau o semnificaţie magică fiinţelor diforme, cocoşaţilor, piticilor – reprezentaţi fără falca inferioară! – şi copiilor obezi, care par zguduiţi de hohote de plâns. De fapt, multe din aceste statui îl reprezentau pe zeul-Jaguar (un jaguar care ar fi mai curând un ocelot[18]). În Golf, se pare că era foarte venerat, fiind considerat şi divinitate a Ploii. Fără îndoială, el stă la originea tuturor divinităţilor Ploii din Mezoamerica: Chac-ul mayaşilor, Tajin-ul totonacilor, Tlaloc-ul aztecilor sau Cojijo-ul zapotecilor, deoarece toţi. După exemplul zeului-Jaguar olmec, au o trăsătură comună: cei doi canini foarte mari.

Unii văd în acest monstru, făcut din elemente foarte diferite, rezultatul cuplării unei femei cu un jaguar; se poate observa uneori copilul-jaguar ţinut în braţe de un adult (mama sa?) a cărui faţă normală scoate în evidenţă caracterul monstruos, neliniştitor, al „pruncului”. Că popoarele de pe coastă s-au pus mereu sub protecţia sa. Pe când cei de pe platou venerau în special vulturul, este neîndoielnic. Acum câţiva ani, o statuie de acest tip, cu „faţă de prunc”, a fost găsită de nişte copii, lângă satul Las Limas, în Veracruz. Când, înştiinţaţi, responsabilii muzeului din Jalapa au venit zece zile mai târziu, au văzut statuia acoperită cu flori şi aşezată într-o nişă luminată cu multe lumânări. Oamenii din sat, aşa creştini cum erau, au venerat-o imediat, cu toată înfăţişarea sa ameninţătoare. Pe de altă parte, s-a constatat că aceşti jaguari antropomorfi serviseră, la timpul lor. Şi ca ofrande funerare: depozite enigmatice au fost descoperite în „ascunzători” sau morminte, cu multe figurine dispuse într-un mod foarte teatral. La Cerro de Las Mesas, au fost adunate 782 de statuete şi bijuterii de jad dintr-una din aceste „ascunzători”.

Plasarea civilizaţiei din La Venta înaintea celei a mayaşilor, a celei de la Teotihuacan şi a celei din Tres Zapotes, nu este acceptată de toţi arheologii: unii din ei susţin că ceramica descoperită lângă sculpturile din La Venta poate fi atribuită unei perioade care a urmat celei de formare şi provin dintr-un..

---

[18] Felină din America de Sud *(Felix pardalis).* Cu blană pătată foarte căutată.

Orizont” care corespunde începutului perioadei clasice maya. Pe de altă parte, la Tres Zapotes (statul Veracruz), o inscripţie pare să poarte o dată corespunzătoare anului 31 î.H. Dar chiar această interpretare ridică multe obiecţii. Din contră, ultimele lucrări ale lui Michael D. Coe, sprijinite pe analize făcute cu carbon 14, au tendinţa să împingă începuturile civilizaţiei olmece spre anul 2000 î.H. Oricum, rămâne faptul că toate aceste civilizaţii au trăsături comune, care au făcut posibil un mod de viaţă propriu continentului american, condiţionat de mediu şi de caracteristicile sale naturale, cu tehnicile, riturile, credinţele, instituţiile, comportamentele proprii acestui continent. Şi cum acest continent, spre deosebire de celelalte – Asia, Europa, Africa... unde din toate timpurile a existat o infinitate de legături între ele – oferă această particularitate de a se dezvolta în circuit închis, fără contact cu exteriorul, descoperirea sa nu putea să nu provoace o curiozitate irezistibilă şi chiar o fascinaţie. Cum de-au reuşit aceşti Robinsoni să-şi rezolve singuri problemele?

„Facies americana”, numitor comun

În decursul perioadei-cheie a mileniului dinaintea erei noastre am văzut că au început să se manifeste anumite semne caracteristice ale unei civilizaţii pentru care ocupaţiile agricole erau situate pe primul loc, din punctul de vedere al importanţei. Aceste trăsături vor alcătui fundalul constant pentru diversele culturi care se vor naşte şi se vor dezvolta de-a lungul primelor cincisprezece secole din era noastră, până la venirea spaniolilor, contactul cu ei fiind comparabil cu un adevărat şoc... microbian, care ulterior va modifica întregul proces de evoluţie.

Desigur, cu destine diferite, aceste culturi deosebite vor manifesta o măiestrie variată şi inegală în domeniile tehnice şi artistice, dar întotdeauna ele se vor situa într-un cadru existent şi inviolabil alcătuit din trăsături culturale comune. Aceste constante se pot identifica şi în modul de viaţă, mijloacele de trai, obiceiurile, credinţele, arta şi tehnica lor. Peste tot se vor impune aceleaşi trăsături ca un numitor comun, o *facies americana* permanentă.

Pentru a le putea mai bine distinge, se poate începe, paradoxal, printr-un bilanţ negativ – să enumerăm ceea ce

indienii nu au ştiut vreodată, adică ce îi diferenţiază de locuitorii Lumii Vechi. Se va constata, astfel, lipsa oricărui animal de tracţiune (cal, catâr, bivol, bou, măgar...), care ar cere căruţă, şaretă şi deci roată; în consecinţă, absenţa aceasta împiedică apariţia roţii olarului. Totuşi, au fost descoperite jucării, animale pe rotile, ceea ce dovedeşte că principiul de funcţionare al roţii nu le era necunoscut; dar fără animale de tracţiune şi pe terenurile lor foarte accidentate, roata şi-a pierdut toată semnificaţia. De la un ocean la altul, de pe întreg teritoriul central mexican au fost strânse circa 70 de figurine pe rotile, a căror utilizare a rămas un mister, dar se presupune că ar fi jucării funerare, deoarece au fost descoperite în morminte şi reprezentau de obicei un câine, animalul care servea de călăuză în cealaltă lume, în mitologia mexicană. Pe de altă parte, le lipseau atât animalele de povară (cămilă, catâr, cal...) cât şi multe din animalele noastre de casă (vacă, porc, capră, oaie, găină...) şi ca urmare şi îngrăşămintele animale pentru fertilizarea câmpului; aceasta a avut importanţă în pădurile mayaşe în care pământul sărăcea în mai puţin de patru ani, forţându-i pe ţărani la migraţii continue, în schimb, erau crescuţi curcani, cobai, câini dintr-o varietate comestibilă, raţe şi albine. Fierul şi oţelul nu erau cunoscute, iar cuprul a apărut destul de târziu: aşa că se poate spune că America precolumbiană a rămas aproape în permanenţă în stadiul neolitic. Artiştii şi meşterii din acele timpuri nu aveau la îndemână decât instrumente din piatră, iar soldaţii doar arme din lemn şi silex.

Sticla, moneda, sistemele de măsură, grâul, orzul, secara... sunt înscrise şi ele pe lista marilor absenţe, în arhitectură, aceşti indieni nu au descoperit niciodată principiul cupolei şi al bolţii semicirculare, bolta înaltă în consolă a mayaşilor, destul de primitivă, nu permitea acoperirea de mari suprafeţe, din cauză că distanţa permisă între punctele de sprijin era redusă, în preocupările lor intelectuale ei nu au ajuns niciodată la un sistem de scriere alfabetică – cel puţin asta se presupune, având în vedere marele număr de glife existente – deşi au inventat un sistem de scriere hieroglifică complex (şi numai mayaşii, de altfel) care le-a permis, totuşi, să scrie câteva cărţi referitoare la ritualuri, anale de istorie, diferite almanahuri astrale şi să facă unele calcule.

Hârtia nu le era necunoscută, deoarece codexurile lor erau elaborate pe piele de cerb sau pe o hârtie făcută din coaja

diferiţilor arbori, pielea sau hârtia fiind acoperite cu un strat subţire de stuc. Nu au avut niciodată cunoştinţele de matematică ale Lumii Vechi, deşi metodele lor de calcul, având ca bază numărul 20, cu zero şi poziţionare, dovedesc un avantaj net. Un puternic avans asupra Occidentului european care nu va folosi cifra zero decât abia în Evul Mediu. În sfârşit, ei nu cunoşteau speculaţiile noastre astrologice, deşi au reuşit să întocmească calendare surprinzătoare prin precizie şi tabele ale fazelor lunare şi eclipselor de soare foarte exacte, ca şi ale mişcărilor lui Venus, având, în acest caz, o limită de eroare de 2 ore pentru o perioadă de două secole! În domeniul activităţii agricole amerindienii şi-au manifestat cel mai mult talentul, cu toate că şi în domeniile artistice pot fi găsite multe capodopere ale artei universale: imaginaţia lor a fost uluitoare. Dar trebuie să-i vedem pe ogoare pe aceşti *maceualli* sau ţărani mexicani, acoperiţi doar c-o fâşie de pânză în jurul coapselor, lovind bulgării cu un *coa,* un instrument jumătate cazma, jumătate ţăruş de găurit locul răsadului, un fel de baston de scormonit pământul, sau cu săpăliga de piatră şi de lemn. Seara, reveniţi în coliba lor sărăcăcioasă, fiecare din ei înghite câteva turte, *tortillas wa* pe care femeile le pregătesc pe frunze de bananier, amestecând în nepreţuitul porumb puţin manioc; sau puţin *pozol k'ayem,* o fiertură de porumb lungită cu apă proaspătă, un fel de mămăligă din uruială de porumb, sau poate şi câteva boabe de fasole neagră. Pe ogoarele sale, în afară de porumb, el cultivă tuberculi hrănitori, manioc, cartof, salvie, busuioc, roşie, dovleci, fasole, ardei pe care-i mănâncă în cantitate mare: aceste plante bune de mâncare au fost obţinute pornind de la specii sălbatice şi Europa le datorează, în special, roşia, cacaoa (care le servea de monedă), tutunul, cauciucul, coca, yucca[19] … şi, desigur, porumbul, în plus, ei cunoşteau bumbacul şi o mulţime de plante medicinale.

Credinţa religioasă a Indianului

În domeniul religios, credinţa indianului nu s-a ridicat niciodată până la monoteism; prins în mrejele magiei, cum ar fi spus Cocteau, el era înconjurat de superstiţii şi prevestiri şi va

[19] Plantă ornamentală din familia liliaceelor.

rămâne mereu politeist. Dar, permanent, viziunea lui asupra universului a fost profund religioasă, tragică, pesimistă şi fatalistă totodată; moartea ameninţa totul, chiar şi astrele! Numai că, deoarece stătea în grija omului de a veghea la buna rânduială generală, chiar cosmică şi, pentru că astrele pentru a nu muri cer viaţă, li se dădea viaţă prin sacrificii umane. Astfel, fără a se considera, pentru acest motiv, centru al universului – ar trebui să recunoaştem aici o oarecare umilinţă indiană, în acest registru religios – fiecare avea sentimentul că poartă o parte din responsabilitate şi că era de datoria lui de a evita pieirea lumii din neglijenţă: lui îi revenea, chiar dacă în mică măsură, sarcina de a restabili echilibrul necesar între viaţă şi moarte. Pentru a intra în legătură cu divinităţile, în afară de diferite sacrificii, sărbătorile şi dansurile nesfârşite completau această preocupare; şi asta pentru că zeii erau atât malefici cât şi benefici, favorabili cât şi nefavorabili. Dar, trebuie s-o spunem din nou, toată religia se baza pe ideea că se „fabrica” viaţă prin moarte şi că şi astrele erau mari consumatoare de suflete omeneşti. „De patru ori, spune legenda mayaşilor, zeii au creat omul, cel care îi întreţine, la rândul lui şi care îi hrăneşte”.

Spaţiul mayaş, cadrul său geografic.

După ce am văzut ceea ce caracterizează diversele culturi ale Mezoamericii în trăsăturile lor comune, să examinăm rapid peisajul în care mayaşii şi-au dezvoltat extraordinara lor civilizaţie. Pe drept cuvânt, din 123 de familii etnice pe care specialiştii le-au reperat în Lumea Nouă, cea a mayaşilor a produs cultura cea mai strălucită, cea mai evoluată, cea mai savantă şi, de asemenea, cea mai bogată şi, din punct de vedere artistic, desăvârşită. Surprinzătoarea aventură maya se situează, în mare, în cursul primelor 15 secole ale erei noastre, cu apogeul între secolele III şi XII şi o „moarte” oficială, militară, în anul 1697, la Tayasal (Peten), aşa cum am arătat mai înainte. Reuşita culturală a acestui popor puţin numeros – între 1 şi 2 milioane de indivizi, după aprecierile moderate – este surprinzătoare cu atât mai mult cu cât spaţiul şi decorul unde el a evoluat este deosebit de arid şi plin de greutăţi: uneori prea multă apă, alteori prea puţină – nici cei mai mic râu în centrul Yucatanului, de exemplu,

dar fluvii largi, sinuoase şi leneşe în sud! – păduri acaparatoare şi ploi două zile din trei, tot în sud, când nu sunt cicloni… Pe scurt, o natură mai mult ostilă decât primitoare şi generoasă! Poate că, trebuie să fim de acord cu Arnold J. Toynbee şi să admitem că tocmai această „provocare” făcută naturii şi necesitatea de-a supune pământul au fost elementele care au mobilizat şi acaparat sufletul acestui mic popor, visător dar hotărât. Să prezentăm mai întâi acest teritoriu ingrat, contra căruia a trebuit să se lupte fără încetare.

Aşezat în inima Americii Centrale, la extremitatea sud-estică a platoului central mexican, teritoriul mayaşilor ocupa o suprafaţă mare cât Italia, lungindu-se pe circa 900 de kilometri, de la malurile Pacificului, în sud, până la extremitatea septentrională a Yucatanului, un fel de pinten care se ridică la nord spre tropicul Cancerului, în jurul universului maya, populaţiile învecinate vorbeau mai ales nahuatl, limba mexicanilor din Platoul central. Adesea, se foloseşte cuvântul „mexican”, deosebindu-l de cel de „maya”, cu intenţia precisă de a desemna culturile ne-mayaşe din Mexic, în această zonă maya. Între marea Caraibilor şi Pacific, se succed trei regiuni diferite: decorul, vegetaţia, clima, modul de viaţă – totul se schimbă pe măsură ce te deplasezi de la un mal la altul, de la sud spre nord.

Pământurile din sud.

Mai întâi, dincolo de panglica îngustă a coastei Pacificului, puţin frecventată de mayaşii din trecut. Întâlnim platourile muntoase din Chiapas şi Guatemala, cele adiacente din Salvador, toate fertile, cu climat sănătos şi în care abundă piatra şi lemnul. Un lanţ de vulcani, din care patru în activitate, se ridică până la 3000 – 4000 de metri şi chiar mai mult (4210 metri are Tajumulco). Oraşele se găsesc în văi şi pe platourile intermediare. Climatul temperat, fertilitatea solului, vulcanic în cea mai mare parte, vânatul din abundenţă, au făcut din această regiune un cadru deosebit de primitor şi propice pentru o viaţă nu prea grea. În acest mediu ambient moderat, cresc astăzi cafeaua, trestia de zahăr, bananele, grâul şi cartofii, culturi care le-au eliminat pe cele din timpurile vechi: porumbul, fasolea, dovlecii şi cacaoa (care servea, după cum am mai spus, ca

monedă de schimb) care se regăseau până pe versantele dinspre Pacific.

În mod ciudat, acest sector foarte populat şi favorizat din mai multe puncte de vedere, n-a cunoscut o dezvoltare culturală spectaculoasă, în comparaţie cu alte două aflate mai la nord. Siturile descoperite în sud, la Chinkultic. Kaminal-Juyu, Mixco-Viejo, Ixim-che, Zaculeo, oricât interes ar prezenta, n-au cunoscut surprinzătoarea dezvoltare a siturilor vecine septentrionale din Peten. Nici cea mai mică stelă nu s-a găsit în această zonă. Faţă de câteva sute găsite în nord. Totuşi, din această provincie împădurită şi plăcută se obţinea probabil obsidianul pentru confecţionarea uneltelor şi armelor şi, din râuri, aurul şi jadul, iar mai târziu, din câteva zăcăminte, cuprul, în plus, „articolul” cel mai căutat pe care-l avea această provincie era, cu siguranţă, pana de quetzal *(Pharo-macrus moccino),* o pasăre de mărimea unei turturele, acum pe cale de dispariţie. Dacă pieptul îi este roşu, coada sa, imensă, care poate ajunge şi la un metru lungime, are o culoare verde-aurie, ciudată şi atrăgătoare. Din toate timpurile, mezoamericanii i-au arătat o mare veneraţie şi au protejat-o permanent. Pentru a-i câştiga simpatia, lui Cortez aztecii i-au dat un acoperământ de cap cu mai mult de o sută de pene, pe care conchistadorul i l-a oferit lui Carol Quintul; astăzi poate fi văzut la *Museum fur Volker-kunde,* la Viena. În timpul Cuceririi, spaniolii şi-au arogat dreptul exclusiv de vânare a păsării quetzal: astăzi, pasărea este foarte rară, doar câteva specimene se mai ascund încă în pădurile din Chiapas şi din nord-vestul Guatemalei.

Cum se explică oare că această regiune atât de favorizată natural, uman şi material, a rămas atât de săracă în activităţi intelectuale şi artistice? Ar trebui să ne închipuim că bogăţia materială frânează dezvoltarea spirituală? Multe civilizaţii demonstrează contrariul. Bucuria efortului şi a luptei au fost oare stimulente incitante pentru vecinii lor din nord? Suntem îndemnaţi s-o credem.

Teritoriul central.

Mai joasă, zona centrală calcaroasă, acoperită de o imensă pădure, la Tabasco (Mexic), la Peten (Guatemala) şi în Honduras,

străbătută de fluvii lente, încărcată de lagune, saturată de umiditate, pe scurt neprimitoare, a fost în mod paradoxal locul celui mai mare avânt cultural din Mezoamerica; în aceste locuri, care pot primi extrem de multe precipitaţii, se găsesc cele mai frumoase oraşe din epoca de aur mayaşă, din episodul numit *clasic,* în această caldă şi nesănătoasă zonă tropicală, domeniu al şerpilor şi al insectelor de temut, la o altitudine cuprinsă între 30 şi 180 de metri, astăzi foarte puţin populată, nu se putea cultiva ceva pe humus decât după ce se defrişau luminişuri cu ajutorul topoarelor de piatră şi după ce se ardeau copacii doborâţi; dar, după ce se obţineau la început recolte bune, acestea scădeau după trei-patru ani, obligând indianul să schimbe locul pentru a reîncepe treaba. Totuşi, în această zonă cu un sol neproductiv, consumator de resurse fizice, cerând în continuu muncă şi grijă, s-au ridicat uimitoarele oraşe din lumea mayaşă: Palenque, Piedras Negras, Yaxchilan. Ti-kal, Uaxactun, Quiriga, Copan... pentru a nu le cita decât pe cele mai cunoscute. Poate că aceste oraşe, care se presupune că au fost relativ independente, numărau în perioada lor de glorie zeci de mii de locuitori – 5? 6? 7? sau mai mult?

După o uimitoare înflorire multiseculară, aceste oraşe-stat, unul după altul, „lampă după lampă”, aveau să se stingă, în cursul secolului IX. Încărcaţi de orhidee, de papagali, de curioşi, de tucani, încărcaţi de liane şi de licheni, copacii imenşi (adesea de peste 40 de metri!) din pădurea infinită şi impenetrabilă, arbori-acaju, sapotilieri, arbori de vanilie, hevea... încet, încet s-au apropiat de clădirile relativ părăsite, neîntreţinute, le-au înconjurat şi-au împins rădăcinile înăuntrul lor şi le-au ocupat; ultimii locuitori, fără putere, s-au retras, învinşi. Pădurea s-a închis şi a început uitarea. Cortez, am spus-o mai înainte, a trecut aproape de Palenque şi de Tikal fără să le bănuiască existenţa, fără ca ghizii indieni să îi pomenească ceva. Jaguarii şi tapirii discreţi, mistreţii, porcii pecari, curcanii sălbatici, leneşii, maimuţele-păianjen sau urlătorii şi rozătorii aguti au ocupat repede penumbra umedă şi sufocantă din aceste domenii forestiere.

Fapt curios, celelalte regiuni muntoase din această zonă centrală, din înaltul Chiapas şi din Honduras, care ating 1500 de metri şi au un climat temperat, plăcut, cu o vegetaţie mai puţin densă, de stejari-verzi şi de pini, nu i-au atras nici ele pe ţărani şi nici pe elitele mayaşe obişnuite cu căldura sufocantă din infernul

lor verde. Aşa că, enigma majoră care rămâne nedezlegată este de a vedea înflorind în acest climat distrugător, pe un sol dintre cele mai aride din lume şi într-o regiune, pe de altă parte, fără bogăţii naturale – în afară de lemn şi piatră – una din civilizaţiile cele mai de admirat. Şi asta fără măcar un bivol sau un măgar, fără o unealtă de metal, fără nimic altceva decât forţa muşchilor lor! Nici un alt popor de pe „vehiculul nostru rotund”, cu atât de puţine mijloace tehnice, n-a dat un exemplu asemănător. Mobilizaţi fără încetare, luptând ca nişte titani, mayaşii au făcut din energia fizică adevărata lor natură.

Provincia septentrională.

Pe măsură ce se înaintează spre nord, arborii uriaşi şi vegetaţia supraabundentă din Peten fac loc treptat mărăcinişului crângurilor şi hăţişurilor de arbuşti; suntem în zona a treia, septentrională, mult mai uscată, fără nici un fluviu, cu excepţia *a* trei mici cursuri de apă aproape de coastă şi doar cu câteva coline modeste; suntem în statele mexicane Campeche, Quintana Roo şi Yucatan. În acesta din urmă, cu solul lui calcaros, cretos, poros, nu se poate trăi decât în preajma unor *cenotes,* puţuri mari naturale rezultate din dislocări, un fel de abisuri. Yucatanul, ca şi Florida, este o placă calcaroasă formată recent, o regiune carstică tânără. Aceste puţuri, care se pare că îi fascinau pe mayaşi, au apărut ca urmare a prăbuşirii „dopurilor” din crusta calcaroasă şi oferă adevărate ferestre de observaţie a pânzei freatice, în plus, această regiune este total lipsită de resurse naturale, iar culturile agricole sunt slab productive, cu excepţia bumbacului. Fauna este, de asemenea, săracă, atât în specii, cât şi în număr de animale.

Şi totuşi, cu toată această sărăcie relativă, regiunea a fost destul de bine populată, a cunoscut o deosebită dezvoltare în perioada clasică şi din nou impulsionată, cu puţin înainte de anul 1000, de un aport etnic de oameni veniţi din Mexic, în special din Tuia: acest val a provocat o a doua înflorire culturală, în secolele XI şi XII, o renaştere maya care este contemporană cu arta romană din Europa; în acea epocă apărea, treptat, cuprul. Chichen Itza a fost marea metropolă a acestei renaşteri, după ce cunoscuse şi o strălucire artistică în perioada clasică, în primul

mileniu, în această regiune, mai deschisă şi uscată, Uxmal, Labna, Kabah, Mayapan. Dzibilchatun, Becan şi Rio Bec îşi arată vestigiile arhitecturale în care domină liniile orizontale, spre deosebire de cele din sectorul central al Yucatanului – preocupat de o arhitectură atrasă de verticalism şi din această cauză mai impunătoare. Tulum. La est de Yucatan, a fost unul din oraşele construite de mayaşi la malul mării.

Pe ansamblul teritoriului maya, cu excepţia înălţimilor, dacă precipitaţiile sunt foarte diferite cantitativ de la o provincie la alta, în schimb, peste tot se menţine o climă caldă uniformă, din cauza situării peninsulei în regiunea tropicală; la Tabasco, mediile lunare de temperatură se situează între 23,7°C (în ianuarie) şi 30°C (în mai), iar în Yucatan între 22°C (în ianuarie) şi 26,7°C (în iulie). Aşadar, se poate spune că într-un mediu ecologic fără unitate geografică şi foarte nefavorabil, chiar ostil, utilizând tehnici rudimentare, acest mic popor, energic şi perseverent, a reuşit, în două rânduri, să-şi ridice civilizaţia pe culmi înalte.

Trebuie să renunţăm la termenii „Vechiul şi Noul Imperiu” care se foloseau în mod tradiţional, ca urmare a lucrărilor remarcabile ale lui Sylvanus Morley, pentru desemnarea celor două mari perioade ale drumului parcurs de mayaşi. Aceste denumiri pot duce la confuzie, deoarece trebuie văzut în universul maya mai curând o juxtapunere de oraşe-stat independente, de tipul celor din antichitatea mediteraneană, decât adevărate imperii structurate şi centralizate; oraşul şi clanul au concentrat întotdeauna activitatea politică. Desigur, oraşele contemporane au multe trăsături comune care le dau un „aer de familie”, dar, pe de altă parte, cât individualism, câte caracteristici divergente, de la un oraş la altul! Bineînţeles, legăturile între centre au fost slabe. Pe de altă parte, cu toate că scenele de luptă sunt relativ frecvente în lucrările de artă, absenţa fortificaţiilor, a lucrărilor militare, a şanţurilor (cu excepţia perioadei finale) ne face să credem că raporturile între aceste oraşe erau destul de bune, rareori războinice.

După ce am schiţat un scurt cadru geografic al lumii maya, vom încerca să schiţăm în linii mari un tablou istoric, atât cât este posibil de realizat, ţinând seama de lipsa documentelor istorice. Nu putem încă să citim textele presupuse istorice; în schimb, pare sigur astăzi că mayaşii ne-au lăsat numele şefilor acestor oraşe. Deci şi din acest motiv trebuie descifrate aceste

texte...

Tablou istoric: de la perioada de formare, la perioada clasică

În cursul ultimului mileniu dinaintea erei noastre, culturi diferite, având un nivel comparabil şi deja bazate toate pe activităţile agricole, se formaseră, în zona mezoamericană; ele se caracterizează prin construirea pe platforme a unor temple evoluând spre piramidă şi prin înălţarea de altare şi de statui uriaşe. Amploarea acestor lucrări necesita existenţa unei societăţi ierarhizate, avându-i în frunte pe preoţi. Această fază a fost, în special, observată în Golf, la oamenii din La Venta, numiţi olmeci şi, aşa cum am mai spus, civilizaţia maya este considerată ca moştenitoarea şi continuatoarea acestei culturi cu sculptori deosebiţi. Legătura poate fi observată la Uaxactun, pe teritoriul maya, unde au fost ridicate, la începutul erei noastre, primele stele de piatră. Această perioadă de formare este numită preclasică şi se situează, după cum spun specialiştii, aproximativ între anii 500 (sau 800) î.H. şi 300 d.H. unii diferenţiază un preclasic vechi (800 – 300 î.H.), un preclasic recent (300 î.H. – 100 d.H.) şi unul proto-clasic (100-300d.H.).

Perioada clasică, lungă de şase secole, care urmează – în mare de la 300 la 900 d.H. – constituie epoca de aur, în cursul ei producându-se înflorirea civilizaţiei maya; unii o împart în trei părţi: o primă etapă de trei secole, care se încheie pe la 625, a doua până în 800, iar a treia până în 925. Eric Thompson adaugă şi o perioadă de cincizeci de ani, de la 925 la 975. Dar, prin ce se deosebesc aceste diferite etape?

În cursul primei perioade, se constată apariţia şi răspândirea a trei elemente importante care caracterizează creaţiile maya: în primul rând, cultul stelelor sculptate şi gravate, ridicate la intervale regulate; construcţia templelor de piatră, cu folosirea şi răspândirea bolţilor înalte, cu consolă proprie sistemului maya; în sfârşit, existenţa unei ceramici policrome caracteristice. Mari oraşe ca Tikal, Uaxactun, Copan, Piedras Negras, Yaxchilan se îmbogăţesc permanent cu clădiri care se refac şi ele fiind acoperite de altele noi, ca piesele unui joc de puzzle.

Pe la 550, cultul monumentelor datate şi al stelelor, care arată

profunda preocupare a mayaşilor pentru tainele timpului, s-a răspândit în valea lui Usumacinta, în oraşele Yaxchilan şi Piedras Negras în special, dar şi mai departe, până la Calakmul, în Campeche-ul meridional, de unde au fost scoase la lumină până acum 103 stele de piatră.

Treptat, arta a câştigat în măiestrie şi eleganţă sau în forţă şi fiecare oraş a strălucit într-un domeniu privilegiat în cursul avântului extraordinar din secolele VII şi VIII: în secolul VII, Palenque este „oraşul rafinamentului şi al graţiei” (Soustelle), cu arta sa incomparabilă de folosire a stucului; spre 750, Piedras Negras se află la apogeu cu superbele sale statui; între 726 şi 783, Copan, metropola cultului şi a savanţilor, ridică altare şi stele în stil baroc; mai înainte (692 la 726) la Yaxchilan s-au montat lintouri din lemn sculptat în basorelief, în acelaşi timp, credincioşii din Tikal îşi înălţau piramidele ascuţite care ne mai transmit încă emoţia lor sacră, în acest sit s-au găsit 86 de stele, în acest fel, secolele VII şi VIII se impun ca marile secole mayaşe, în domeniul gândirii şi al artei. Dacă se ţine seama de frenezia creatoare care i-a cuprins pe locuitorii acestor mari centre ceremoniale: doar în anul 790, nu mai puţin de 19 oraşe au consacrat monumente gravate pentru a sublinia această dată! Să reţinem că în peste 90 de situri diferite au fost descoperite inscripţii din această epocă! Astfel, în secolele VII şi VIII, în atmosfera sufocantă, umedă a pădurii, ritmul se accelerează continuu: erau necesare alte şi alte clădiri, alte şi alte stele, tot mai frumoase. Sculptura şi ceramica evoluează neîncetat, câştigând în inspiraţie şi sensibilitate. Dar deja, puţin înainte de 800, apare un oarecare manierism, un oarecare barochism, se observă o notă mai încărcată, semne ale începerii fazei descendente, a declinului, a implacabilei decadenţe.

Declinul.

Deci, pe la anul 800 începe declinul, care se va prelungi timp de un secol; unul câte unul. Marile centre ceremoniale încetează de a mai înălţa clădiri şi stele. Au fost părăsite brusc? Nu, dar se pare că resortul, din cauză că a fost întins prea mult, s-a rupt şi că poporul maya, cuprins de o oboseală extremă după o lungă solicitare, a spus: „Gata!” S-a vorbit de revolte ţărăneşti, s-a

invocat puternica presiune, cu reacţii în lanţ, a chichimecilor (tipuri barbare de vânători care îşi exercitau influenţa asupra nordului Mexicului, dar cu repercusiuni până în Guatemala) deoarece, fără îndoială, acest fenomen de slăbire şi de renunţare se observă în toată Mezoamerica; şi, de asemenea, se constată influenţe nordice noi şi la graniţele mayaşe. Este adevărat că de acum înainte nu se mai construieşte, nu se mai sculptează: între 800 (la Copan) şi 909 (ultima stelă de la „La Muneca”), unul câte unul, oraşele au încetat să mai înalţe stele, deşi obiceiul era de a ridica, la început, câte una la douăzeci de ani, apoi una la zece ani şi în sfârşit, ritmul accelerându-se, una la cinci ani.

Vreo cincizeci de ani, în mijlocul secolului X, viaţa socială şi politică a revenit, se pare, la nivelul unei activităţi săteşti şi nu urbane, în jurul unui centru ceremonial care concentra şi stimula toate activităţile intelectuale şi artistice. Ţara vegetează şi se întreţin oarecum doar sanctuarele din trecut, în care se fac câteva arderi sau automortificări, iar oamenii se reculeg în caz de doliu sau de calamităţi, în mod evident, chiar dacă nu a fost eliminată fizic, elita teocratică şi-a pierdut influenţa, autoritatea şi, probabil, prestigiul. Unele şcoli de istorie împart perioada clasică în două etape: cea veche cuprinsă între 250 şi 600 şi cea recentă, între 600 şi 950; dar schema de mai înainte este acceptată de toţi specialiştii. Ultima datare înscrisă pe monumente este 909: este vorba de un pandantiv de jad găsit latzibanche, pe coasta orientală a peninsulei şi de o stelă de la „La Muneca”.

Perioada mexico-toltecă.

Zona centrală maya nu se va mai ridica niciodată la aceeaşi strălucire, chiar dacă populaţia, contrar unor afirmaţii, a rămas pe loc – când Cortez, în 1520, a traversat regiunea, a întâlnit o populaţie destul de numeroasă. Acum însă, sectorul principal al vechiului centru maya nu mai are decât o populaţie foarte rară. În schimb, sectorul nordic al peninsulei va cunoaşte o a doua înflorire culturală şi artistică, în secolele XI-XII; acestei perioade, marcată de o contribuţie din afară, nordică, i se spune mexico-toltecă sau Puuc, după numele unor coline joase, existente între statele Campeche şi Yucatan, în jurul cărora se grupau

principalele centre ale epocii (Uxmal, Kabah, Sayil, Labna). Acestei faze (900-1200) i se mai spune „postclasică veche” de către unii autori care păstrează termenul de „postclasic recent” pentru perioada următoare de la 1200 până la sosirea spaniolilor, în 1519.

Oricum, venirea itzaşilor, la o dată pe care o putem situa la sfârşitul secolului X – în 967, 978, 987 sau 999, după diferiţi autori – marchează o cotitură importantă în istoria mayaşilor. Dar cine erau aceşti itzaşi care vor schimba gândirea şi arta mayaşilor şi care vor răvăşi chiar modul lor de viaţă? Ei au adus de la Tuia noi linii arhitectonice, cultul Şarpelui cu pene (Quetzalcoatl) şi al altor divinităţi cu caracter mai curând stelar şi războiul instituţionalizat, în serviciul astrelor însetate de carne şi sânge omenesc, în acest fel, autoritatea clerului a fost eclipsată de cea a ordinelor militare, care asigurau.. Aprovizionarea sângeroasă” şi acţionau pentru binele zeilor. Totuşi, această implantare de trăsături nordice în Yucatan rămâne puţin importantă în afara oraşului Chichen Itza, acolo unde sunt evidente cele mai multe caracteristici aduse din Tuia.

Dar cine erau aceşti tolteci? Trebuie să părăsim teritoriul maya şi să ne ducem în marea metropolă din Teotihuacan. În nordul actualului Mexic. Ca şi în teritoriul maya, marele oraş din nord a continuat să decadă în cursul secolelor VIII şi IX din motive sociale şi poate economice, încă puţin cunoscute. Triburi sălbatice *(indios bravos),* mai bine înarmate, cu arcuri şi aruncătoare de suliţe, venite din regiunile de stepă septentrionale, au profitat de această slăbiciune pentru a se infiltra. Dintre aceste populaţii barbare şi războinice, de limbă nahuatl, s-au desprins toltecii. Trebuie spus că „toltec”, cuvânt din nahuatl, nu desemnează o naţiune, ci este contrariul cuvântului „chichimec”, sinonim cu „barbar” şi „grosolan”; deci toltec înseamnă „om civilizat şi meşteşugar priceput”. Totuşi domneşte confuzia şi. Adesea, aceşti noi stăpâni din Valea centrală sunt numiţi tolteci-chichimeci. Şi nu este singura ambiguitate care apare în privinţa lor. Pentru mulţi istorici, aztecii, urmaşii lor, sunt adevăraţii responsabili de contradicţiile şi confuziile legate de trecutul şi miturile toltecilor. Şi asta deoarece aztecii le atribuiau toltecilor atât propria lor origine, cât şi introducerea tuturor artelor şi descoperirilor civilizatoare, de la agricultură la metalurgie, de la calendar la scriere. Din cauza aztecilor s-a crezut mult timp că toltecii erau creatorii civilizaţiei

de la Teotihuacan, când ei erau de fapt groparii ei. A fost necesar răstimpul istoric până în anul 1940, când explorarea ruinelor arheologice de la Tuia a pus în evidenţă adevărata lor personalitate şi locul lor real în cronologie.

Aceste săpături au arătat că toltecii au fost activi în America Centrală între anii 856 şi 1250 şi, de altfel, cu ei trecem, pentru acest sector, din colţurile mitologice pe terenul mai ferm al istoriei.

O situaţie conflictuală în nord.

Primii imigranţi tolteci au acceptat vrând nevrând, timp de un secol, hegemonia clasei sacerdotale din Teotihuacan; ei s-au şlefuit şi au asimilat modul de viaţă, obiceiurile şi datinile civilizaţiei urbano-agrare ale marii metropole. Dar peste puţină vreme, aceşti primi tolteci care şi-au însuşit modul de a trăi, credinţele şi tehnicile sedentarilor, vor avea de înfruntat pe fraţii lor nomazi care năvălesc tot din nord, aducând din stepe obiceiuri, rituri şi trainice convingeri religioase concentrate asupra divinităţilor astrale şi războinice, foarte diferite de divinităţile agrare şi orăşeneşti ale sedentarilor. O continuă tensiune pare a fi dominat raporturile dintre cele două clanuri (primii veniţi şi cei veniţi mai târziu), în timp ce primii acceptaseră autoritatea regelui-preot Quetzalcoatl. „Şarpele cu pene”, puţin amator de sacrificii omeneşti şi mai curând devotat cultului zeului Ploii, ultimii sosiţi, războinici din fire, ancoraţi în atavismul lor de nomazi, adorau steaua Dimineţii, Venus, care, după ei, solicita hecatombe umane zilnice, pentru a accepta să apară în fiecare zori. Toată cultura toltecă va rămâne impregnată de caracterul brutal, aspru şi milităros al acestor ultimi ocupanţi barbari din platoul mexican; lumea maya însăşi va fi influenţată de felul lor de a fi, va fi înclinată spre violenţă şi va căpăta obiceiuri războinice. Cu toate acestea, invadatorii au fost dispreţuiţi şi literatura maya îi prezintă ca pe nişte neciopliţi, brutali şi desfrânaţi…

Tezcatlipoca, divinitatea lor tribală protectoare, locuia în Ursa Mare; zeul-vrăjitor, şeful tribului, nu va avea linişte până nu-şi va învinge rivalii: pe regele din Tuia, marele preot al lui Quetzalcoatl şi partizanii săi. Va reuşi cu puţin înainte de anul 1000. Din

această confruntare istorico-mitică între reprezentanţii culturii urbane civilizate, paşnice şi cei care reprezintă sălbăticia, violenţa şi obscurantismul, fără îndoială că s-a ajuns la eliminarea unui stat teocratic şi la înlocuirea lui printr-o castă de războinici. Quetzalcoatl a fost învins şi exilat; el a plecat din Golf, de la malul „Mării divine”, spre misteriosul „Ţinut negru şi roşu”, ţara Aurorei pe care legendele o localizau dincolo de orizontul oriental; urcat în luntrea lui fantastică, din şerpi uriaşi, el dispare într-acolo. Acest rege-preot din legendă poate fi considerat ca primul personaj istoric palpabil din istoria americană, deşi este învăluit în misterele miracolelor şi, cu toate că el poartă încă, printre numele sale, pe cel al unui zeu: Ce Acatl Tolpizin Quetzalcoatl! Pentru ultima oară. Mitul şi istoria se îmbină.

Vrăjit de Tezcatlipoca, el s-a îmbătat şi şi-a sedus propria soră; trebuie să fugă! Dar, înainte de plecare, anunţă că va reveni pentru a începe o eră nouă. Şi cum în cursul rătăcirilor sale epice, înainte de dispariţia în marea orientală, el a lăsat pe trunchiurile copacilor un semn gravat în formă de cruce, simbolizând punctele cardinale, când marile cruci desenate pe pânzele navelor lui Cortez au apărut la orizont, aztecii din anul 1519 au fost convinşi că regele Quetzalcoatl revenise! Şi tocmai dinspre est, de unde dispăruse. Pentru Montezuma, superstiţios ca orice indian, fără îndoială că era chiar Quetzalcoatl ce venea să-şi reia regatul, după cum fusese stabilit!

După plecarea din Tuia a Şarpelui cu pene. Oraşul a devenit un centru cultural important timp de un secol şi jumătate – de la 1000 la 1150 – fiind deci contemporan cu Chichen Itza renăscut. La Tuia, sacrificiile omeneşti îi preocupau până la obsesie pe noii ocupanţi şi aceste practici sângeroase cereau mereu prizonieri. Războiul este repede ridicat la rang de instituţie necesară. Rolul soldatului – furnizor de victime dar şi virtuală victimă pentru duşman! – capătă din această cauză un caracter religios; soldatul devine ajutorul firesc al preotului. Frizele templelor se acoperă de simboluri – de jaguari (simbolul lui Tezcatlipoca), de coioţi, de vulturi (simbolul solar) şi de vulturi negri (urubuj, sfâşiind inimi de oameni – toate reprezentând ordine militare.

Tuia şi războinicii-atlanţi[20].

După câteva scurte sondaje în 1873 şi 1880 şitul din Tuia, aflat pe vârful unei mari coline, la mai puţin de o sută de kilometri la nord de Mexico, a fost explorat metodic de Jorge Acosta, începând cu 1941. În jurul unei mari pieţe erau temple, palate şi un teren de pelotă. Cu cei patru războinici-atlanţi impresionanţi, înţepeniţi în poziţie de drepţi, înalţi de aproape 5 metri, izolaţi pe terasa lor înaltă, templul Tlahuizcalpan-tecuhtli, steaua Dimineţii, sau Domnul Aurorei, merită celebritatea sa universală: nu pot fi uitaţi aceşti patru soldaţi care ţin într-o mână un *atlatl* (aruncător de proiectile) şi în cealaltă o pungă cu bulgări de copal, purtând o tolbă plină de suliţe şi o sabie mică îndoită; nu poate fi uitat nici „Zidul cu şerpi”, Coatepantli, o clădire mică, anexă, cu friza sa cu ofidieni[21] fantastici devorând oameni. De altfel şi vom vedea asta şi la Chichen Itza, templele toltece nu mai sunt mici ediculi[22] cocoţaţi pe piramide, în folosinţa câtorva preoţi, ci săli mari cu cariatide sau colonade – o noutate – uşor accesibile castei militare, puternice şi numeroase, care înlătură clasa sacerdotală, altădată singura conducătoare. De altfel, această societate marţială, care ţine sub jugul său poporul învins din Teotihuacan (şi pe cel din Chichen Itza, în teritoriul maya) se va prăbuşi, la rândul său, începând cu anul 1168, în faţa presiunii unui nou val de barbari chichimeci, din nord.

Strălucirea Tulei.

În timpul epocii sale de măreţie, între 1000 şi 1150, Tuia şi-a exercitat până departe influenţa, până la Michoacan la apus. Monte Alban şi Yucatan în sud şi est şi, de asemenea, pe coastele Golfului, la răsărit. Apoi, Tuia a căzut pradă jafurilor iar locuitorii săi şi-au găsit refugiul în oraşele Cholula şi Colhua-can, unde au continuat tradiţiile culturale ale toltecilor până spre anul 1250. Dar. În mod surprinzător, la 1300 km de Tuia, în linie

---

[20] Statui de bărbaţi servind ca stâlpi de susţinere.

[21] Reptile fără labe.

[22] Mici construcţii utilitare.

dreaptă, în mijlocul teritoriului maya, a apărut un oraş asemănător, nou. Care s-a înălţat lângă Chichen. Fracţiunea veche a itzaşilor. Care trebuise să plece din Tuia puţin înainte de anul 1 000. Se instalase la o distanţă de două luni de mers de acolo, spre est. În teritoriul maya. La Chichen, care a devenit Chichen Itza. Oraşul a fost împodobit cu clădiri somptuoase la nord de vechiul oraş (Chichen Viejo) şi astfel Yucatanul de nord va fi timp de două secole – XI şi XII – centrul unei renaşteri spectaculoase, numită Perioada Puuc.

Confirmând legendele din Valea centrală, cronicarii mayaşi care au scris cu caractere latine, puţin după cucerirea spaniolă, *Chilam Balam.* Ne istorisesc că Kukulkan – transcrierea exactă în mayaa cuvântului nahuatl Quetzalcoatl, „Şarpele cu pene” – a venit pe coasta Golfului şi s-a instalat în anul 987 la Chichen făcând curând o confederaţie cu oraşele Uxmal şi Mayapan. La rândul ei, arheologia a confirmat corectitudinea acestei legende: la Chichen Itza se regăseşte cea mai mare parte a trăsăturilor culturale, foarte originale, proprii lumii toltece: marile săli hiposti[23]; coloanele împodobite cu pene, terminate în cap de şarpe, care încadrează intrarea templelor; statuile portdrapel, antropomorfe sau animaliere: micii atlanţi cu braţele ridicate susţinând o lespede de altar sau de tron; statuile numite ale lui Chac-Mool, Mijlocitorul, un personaj reprezentat lungit pe spate, cu picioarele strânse, ţinând pe piept un platou cu ofrande; în sfârşit, frize şi panouri cu basoreliefuri cu războinici, cranii de om şi animale simbolice aşa cum le-am descris mai înainte, când am vorbit despre Tuia. A regăsi la Chichen Itza toate aceste forme, aceste trăsături proprii toltecilor şi într-un stil prea puţin diferit, nu poate decât să surprindă dacă ne amintim că Tuia se găseşte la 1300 km distanţă.

Probabil cititorul a descoperit imediat o contradicţie: Quetzalcoatl. Al cincilea dinast[24] din Tuia, a trebuit să cedeze locul noilor invadatori, deoarece neprihănit, binevoitor, el s-a opus, cum am mai arătat, sacrificiilor umane propunând în schimb ca ofrande flori şi plăcinte de porumb sau, la nevoie, sacrificii de păsări sau de fluturi! Ori, la Chichen Itza, nu fluturi au fost găsiţi pe reliefurile sculptate cu scene de sacrificii, ci oameni, adesea chiar copii. Şi povestitorul din *Chilam Balam* nu este blând cu aceşti invadatori desfrânaţi, cu aceste brute

[23] Sală al cărei plafon este susţinut de coloane.

[24] Suveran care domneşte dependent de un suveran mai puternic.

sângeroase! De fapt, problema este de a şti exact cine a ajuns la Chichen în jurul lui 987, cu „bagajele” lui Kukulkan, deoarece este posibil ca grupe de mercenari diferiţi să se fi alăturat Şarpelui cu pene, care va muri puţin după aceea, În 999, în vârstă de 52 de ani – durata unui ciclu de viaţă normal în concepţia mexicanilor.

„Erau tolteci, aceşti itzaşi care-l urmau pe Quetzalcoatl-Kukulkan – se întreabă Eric Thompson – sau un alt grup, poate chiar o populaţie maya din Tabasco, cum ar fi chontalii cei care adoptaseră cultul lui Quetzalcoatl şi cultura toltecă?” Ceea ce se ştie sigur este că invadatorii, cu lăncile, arcurile şi aruncătoarele lor de suliţe au dovedit că erau dotaţi cu un armament mult superior celui al yucatanilor. Tot ei au lăsat, probabil, un mare număr de sculpturi şi simboluri falice, la Uxmai în special; ori, acesta este un obicei total străin mayaşilor. Şi în *Chilam Balam* se exprimă dezgustul şi dezaprobarea faţă de această intruziune. „Ei sunt neruşinaţii zilei, neruşinaţii nopţii, drojdia omenirii… Inimile lor sunt moarte în păcatele lor carnale”. În 1185, se pare, aceşti itzaşi au fost definitiv alungaţi din Chichen de un oarecare Humac Ceel, ca urmare a răpirii unei frumoase Elena locale. Atunci a început lentul declin al oraşului.

Revenirea la valorile şi tradiţiile mayaşe.

Timp de două secole şi jumătate (aproximativ de la 1200 la 1450) oraşul Mayapan a creat o ligă, destul de vag precizată, între douăsprezece oraşe, asupra cărora el şi-a exercitat supremaţia politică şi probabil, religioasă; la aceeaşi epocă, în Guatemala, mayaşii quiche au creat o federaţie de tip asemănător. Lucrările arheologice recent executate la Mayapan au adus la lumină vestigiile a circa 3600 de clădiri, probabil profane în cea mai mare parte. Religia îşi pierduse în acea perioadă locul său predominant şi războiul, făcut la început pentru a-l apropia pe om de zei, sfârşise prin a-i ridica pe oameni, în mod sălbatic, unii împotriva altora; „războiul se răspândise până la venirea spaniolilor cu toată atitudinea paşnică în general a mayaşilor” (Eric Thompson). De asemenea, arta a decăzut şi, în afară de câteva vase de lut, grosolane, nici cel mai mic obiect cu valoare estetică nu a fost găsit în cursul

săpăturilor de la Mayapan. În schimb, în acest oraş militarizat, au apărut urme de hecatombe colective: într-un puţ conducând la o criptă sub o piramidă, care conţine probabil rămăşiţele unui şef militar şi ale soţiei sale, au fost găsite osemintele a 41 de persoane masacrate, fără îndoială ale prizonierilor şi sclavilor sacrificaţi în timpul funeraliilor.

În timp ce arta şi activităţile intelectuale regresează mult în timpul supremaţiei oraşului Mayapan. Se constată, în schimb, câteva progrese tehnice: cuprul, uneori amestecat cu aur, care apăruse pe la 950. Se răspândeşte din ce în ce mai mult, deşi destul de lent; arcul şi săgeata, o armă mult mai de temut decât lancea şi sarbacana[25] cu bile de argilă – pentru vânarea păsărilor? – aduse de mexicani, se răspândesc şi ele pe teritoriul maya.

La Mayapan, urmaşii curajosului Hunac Ceel, Cocomii, au ţinut bine în mână, timp de mai mult de două secole (1200-1450) cele douăsprezece oraşe confederate, de bunăvoie sau cu forţa, probabil şi cu sprijinul mercenarilor mai războinici decât mayaşii. Pe la 1450, un şef din regiunea Uxmal, aparţinând puternicei familii Tutui Xiu, Ah Xupan, a ridicat triburile din federaţie contra autorităţii Cocomilor, care profitau luând şi vânzând mayaşi ca sclavi, chiar în centrul ligii! Şi aceşti „fraţi” erau revânduţi în Honduras! Mayapan a fost cucerit şi clanul Cocom masacrat; cele douăsprezece oraşe ale ligii şi-au regăsit autonomia, au revenit la letargia lor, întreruptă, câteodată, de conflicte şi de lupte sângeroase. Trecuseră mulţi ani de când clerul îşi pierduse autoritatea şi de când se construise ultimul templu-piramidă. Nu se mai construia decât din materiale uşoare şi de calitate scăzută: îngrădituri din lemn. Cărămizi nearse şi acoperişuri de paie. Fuseseră repede uitaţi zeii străini: Şarpele cu pene, Tezcatlipoca sau Tlalchitonatiuh.

În mod curios, la cealaltă extremitate a peninsulei, pe pământurile înalte ale Guatemalei.

Desfăşoară acelaşi scenariu, după anul 1000: luarea puterii de către războinicii de sub influenţă toltecă; introducerea cultului Şarpelui cu pene şi a divinităţilor astrale: ca urmare, supremaţia unui trib – cei al quicheşilor, instalaţi pe malurile septentrionale ale lacului Atitlan – asupra celorlalte (cakchiquel, zutuhil, mameci, în principal); răscoala de la 1450, a triburilor supuse

---

[25] Tub lung care serveşte la lansarea, prin suflare, a unar mici proiectile.

contra clanului dominator; eliminarea acestui clan, urmată de fărâmiţarea autorităţii şi intensificarea conflictelor sângeroase intertribale care se vor prelungi până la cucerirea spaniolă.

În paralel cu declinul zelului religios, compensată de dezvoltarea spiritului războinic, activităţile intelectuale şi artistice au continuat să decadă şi acolo, până la cucerirea Guatemalei în 1525, de către Alvarado; în sfârşit, căderea Tayasalului în 1697, mult mai târziu după cea a Yucatanului (1541). Am spus mai înainte că această cucerire a fost uşurată de multe trădări şi de cooperarea cu invadatorul a diferitelor triburi sălbatice, aţâţate contra altora, în secolul XVI, mayaşul cel liniştit care-şi respecta trecutul, artist şi întreprinzător, fascinat de trecerea timpului, dispăruse: el nu mai ştia nici măcar să-şi citească scrisul!

După ce am trecut în revistă cadrele geografice şi istorice al universului maya, să ne apropiem de indivizi, să le privim portretele, de ieri şi de azi. Organizarea lor, viaţa lor materială, sau cotidiana, obiceiurile şi moravurile lor, în măsura în care o putem face, plecând de la dovezile arheologice şi de la tradiţiile păstrate.

3.

Mayaşul, viaţa lui cotidiană şi activităţile sale.

Mayaşii actuali, cu tot metisajul intervenit în timp. Datorită numeroasele reprezentări sculptate sau, în mod excepţional, pictate, ne permit să schiţăm un portret fizic al mayaşului din perioada clasică: robust, mic de statură – media: 1.54 m. bărbaţii şi 1,42 m. femeile – cu picioarele „în X” deoarece erau purtaţi prea mult timp pe şoldurile mamei şi surorilor lui; fruntea teşită, craniul lung şi îngust sau, uneori, în marile familii, în formă de obuz, deformat de scândurelele care l-au comprimat în timpul pruncie; pometţii destul de proeminenţi, cu prognatism pronunţat şi fără barbă sau mustăţi, în majoritatea cazurilor; un strabism puternic, provocat de un mic obiect fixat ani de zile cu smoală la baza nasului, la nivelul privirii; dinţii piliţi sau încrustaţi cu jad – material considerat ca cel mai preţios! – urechile şi nasul găurite pentru a agăţa bijuterii şi un inel agăţat de buza inferioară; corpul brun sau arămiu, pictat sau tatuat; părul lung, neted şi negru, adesea împletit şi cu o parte din vârful capului rasă: iată normele de frumuseţe ale mayaşului elegant.

Îmbrăcat cu *serape*-ul său (un poncho numit şi *pati}* şi cu o bucată de pânză mai mult sau mai puţin lungă în jurul coapselor, sandale din piele de cerb în picioare, prinse cu sfori din fibră de agavă, iată-l în faţa colibei sale, blând şi rezervat, generos şi primitor, visător şi leneş, prea puţin înclinat spre violenţă şi excese, în afară de băutură; îi place mult şi pipa. Totuşi, în spatele acestei aparente detaşări, câtă forţă de muncă şi câtă imaginaţie exuberantă! Arta maya, adesea străbătută de imagini fantaste, surprinzătoare, este toată plămădită din supranatural. Această imaginaţie aberantă şi delirantă este o constantă a geniului maya, aşa cum putem citi în *Popol-Vuh,* unde cazanele şi vesela se revoltă contra stăpânilor, ca şi în poveştile lui Miguel Angel Asturias[26], care l-au uimit pe Paul Valery[27]: „Cât despre legende, ele mă farmecă. Nimic nu mi s-a părut mai straniu...

[26] Scriitor guatemalez (1899-1974). Premiul Nobel în 1967.

decât aceste vise-poeme… dintr-o ţară puternică şi permanent în mişcare… cele mai delirante vise… un coşmar tropical… am crezut că am sorbit sucul unor plante extraordinare sau o fiertură din acele flori care prind şi digeră păsările”. Ei, da! Fără a folosi vreun *peyotl*[28] delirul bântuie în mod obişnuit în visarea mayaşului.

Cât priveşte femeia mayaşă, îmbrăcată cu un *quechquemitl* (rochie răscroită fără mâneci) cu două triunghiuri petrecute peste elegantul său *huipil,* ea trebuie să fie pudică şi să coboare privirea când întâlneşte sau serveşte la masă un bărbat. De altfel, adulterul îi ducea pe cei vinovaţi la tragerea în ţeapă sau la stâlpul unde erau săgetaţi! Cel mai bun lucru pentru ea era să se ocupe de *metale* – moara cu pietre - cu care să macine porumbul şi să prepare turtele – *tortilla.* „Oameni de porumb, născuţi din porumb!” după cum îi numesc legenda şi cărţile uluitoare ale lui Miguel Angel Asturias. Întreaga viaţă depinde de porumb: el dă hrana şi băutura, fiert sau copt, măcinat şi amestecat cu apă în care s-a pus ardei şi făină de cacao, el stă la originea „ciocolatei” noastre, al cărei nume este împrumutat de la vechii mexicani. Totuşi, bărbaţii preferă ca băutură *balche,* un hidromel care îmbată.

Acest *balche* are, de altfel, un rol religios şi se bea în cursul ceremoniilor şi al ritualurilor pentru solicitarea unor favoruri: se aşteaptă de la el aducerea ploii, îndepărtarea calamităţilor, vindecarea bolnavilor.

Este fabricat din miere şi din zeamă de trestie de zahăr în care se macerează coajă de balche, de unde îi vine numele, apoi, în timpul nopţii, oamenii din clan se adună într-un local special, interzis femeilor: ei se roagă, psalmodiază în jurul focului sacru şi, în vase de argilă pentru ars parfumuri, ornate cu imagini de zei, se arde *pom* (răşină de copal). Bărbaţii au obrajii vopsiţi, ca şi membrele şi tunicile, cu *achiot* portocaliu.

Pentru găteală şi spectacole, acest om de porumb are o pasiune înnăscută şi nemăsurată: artiştii au reprodus pe ziduri şi în stuc şi piatră, cu o bogăţie uluitoare, motivele foarte diverse ale veşmintelor, bijuteriilor, colierelor, pieptarelor, pandantivelor, inelelor din urechi şi din nări, acoperămintele de cap surprinzătoare şi măştile; toate atârnă şi îl acoperă pe cel care le

---

[27] Scriitor francez (1871-1945).

[28] Cactus din Mexic conţinând mescalină (alcaloid) care produce halucinaţii vizuale.

poartă, făcându-l de nerecunoscut, anonim, un „altul”!

O energie canalizată.

Bărbat cu o religiozitate profundă, mayaşul. În general foarte sociabil şi serviabil, a ştiut să folosească în mod firesc o parte din timpul său pentru a participa la opera colectivă de construire a piramidelor şi templelor. Calm, stăpânit, disciplinat, altruist, obişnuit cu munca şi efortul susţinut, el trebuia să tragă, să care, să transporte totul, fără ajutorul vreunui animal.

Folosindu-şi astfel energia, se înţelege că instinctele sale războinice au fost atenuate; şi suntem convinşi – cu toate cele câteva scene reprezentând războaie – că mayaşul din timpurile clasice a fost o fiinţă cu totul paşnică, moderată şi calmă: lupta zilnică împotriva tendinţei acaparatoare a vegetaţiei şi realizările arhitecturale grandioase îi luau tot timpul şi toate forţele, în afara acestui simţ social nedezminţit şi a unui solid spirit de echipă, avea. De asemenea, două sau trei alte calităţi: cinstea, curăţenia şi pudoarea.

Odată cu cucerirea spaniolă şi în cursul deceniilor următoare, mayaşii, ca şi ceilalţi indieni din Mexic, au fost decimaţi catastrofal ca urmare a masacrelor, a epidemiilor şi a abuzurilor inerente muncii forţate. Apoi curba de populare s-a ridicat treptat şi se poate aprecia astăzi că Mexicul numără tot atâţia locuitori ca în timpurile precolumbiene. De altfel, cu tot amestecul important între iberici şi indieni şi cu toată evoluţia civilizatoare care se accelerează, mai ales în ultimele decenii, numeroase grupe şi-au păstrat identitatea, modul de viaţă şi obiceiurile, într-o măsură mai mare sau mai mică, de la provincie la provincie; în această acţiune de ocrotire a caracterelor originare, poporul maya are un loc privilegiat.

Blocul etniei maya numără puţin peste 2 milioane de indivizi, subîmpărţiţi în mai multe grupe, care sunt, de la nord la sud: yucatanii (în jur de 350.000); cholii (25.000) în bazinul lui Usumacinta; chontalii (25.000) în delta lui Tabasco şi câţiva în Campeche; apoi tzotzilii (120.000); mamii (300.000); tzeltalii (80.000); quicheşii (100.000); cakchiquelii (350.000) şi zutuhilii (10.000), pe podişurile din Guatemala şi din Chiapas. Ca şi ceilalţi indieni din America Centrală, mayaşii sunt creştinaţi;

totuşi, universul lor religios a păstrat destui supravieţuitori din vechiul panteon, ca şi rituri vechi; se poate vorbi chiar de un adevărat sincretism[29]. Tzotzilii şi tzeltalii, de exemplu, au puternice tradiţii indigene, comparativ cu ladinoşii (metişi) care domină viaţa administrativă şi economică şi nu-i prea bagă în seamă pe aceşti indieni de mâna a doua. Dar aceştia continuă să-şi ţească tunicile şi costumele, care variază de la un clan la altul, ca şi structurile sociale şi religioase. Fiecare comunitate constituie o mică societate închisă şi strict ierarhizată, destul de egalitară totuşi, datorită obiceiului care constă în a pune pe cei care „reuşesc" pe scara socială să plătească cheltuielile în folosul şi pentru distracţia colectivităţii, în special cu ocazia numeroaselor sărbători. Această compartimentare şi această repliere se observă mult mai puţin în regiunile din Yucatan, mult influenţate de modul de viaţă iberic, cu toate că limba maya este şi aici foarte folosită.

După cucerire, mayaşii din Peninsulă au arătat o duşmănie făţişă ocupanţilor, din cauza exploatării excesive a muncii lor de către proprietarii de plantaţii. Apariţia în mediul mayaş, la jumătatea secolului XIX, a „cacichismului" (sistem de exploatare administrativ şi politic) – „cacicul" *(cacique* – şef de trib indian) fiind însărcinat de marii proprietari de *latifundios* să-i exploateze pe peoni (ţărani) – şi tirania cacicului a provocat multe răscoale ţărăneşti, ducând chiar la un război civil care a răvăşit peninsula timp de mai multe decenii. După 1930, odată cu aplicarea reformei agrare şi desfiinţarea acestor *latifundios* (plantaţii de *henequen* «*agave rigida*» un fel de sisal[30]) calmul a revenit şi programele de industrializare au absorbit o parte a populaţiei rurale. Atunci, comunitatea maya s-a integrat rapid în viaţa naţională. Totuşi, cu toate eforturile puterii centrale, câteva triburi neînduplecate au refuzat să-şi părăsească modurile de viaţă şi chiar orice contribuţie la dezvoltarea lor. Cel mai cunoscut din aceste triburi este minusculul grup (între 180 şi 280 de indivizi, după spusele etnologilor) al lacandonilor.

---

[29] Fuziunea mai multor sisteme religioase aparţinând mai multor culturi.

[30] Agave din Mexic ale căror frunze dau fibre folosite pentru saci, frânghii etc.

Lacandonii din Chiapas.

Cu toate că sunt foarte puţin numeroşi şi pe cale de dispariţie, lacandonii au atras curiozitatea etnologilor datorită aspectului arhaic şi, în oarecare măsură, de fosilă, a modului lor de viaţă: ei continuă să vorbească în limba maya clasică şi nu în dialectul tzeltal din jurul lor. Şi-au păstrat religia politeistă şi, până în ultimii ani, s-au ţinut complet la distanţă, trăind dispersaţi în mici grupuri (zece *caribale,* cătune bine ascunse în luminişuri, formate din colibe, uneori fără pereţi, din cauza căldurii mari, sufocante, a regiunii) pe aproape 10.000 de km^2. La graniţele dintre Mexic şi Guatemala, între Usumacinta şi Jatate, această regiune din Chiapas se întinde pe un lanţ muntos haotic, acoperit de junglă, saturat de umiditate, brăzdat de cursuri de apă şi plin de lagune. Jacques Soustelle, printre alţii (Alfred M. Tozzer, Frans Blom, Gertrude Duby, Eric Thompson…), a contribuit, un timp, la începutul anilor 30, la studiul acestei etnii minuscule, dar captivante prin conservarea multor caracteristici din trecut şi a publicat rezultatul observaţiilor sale, care merită a fi amintite pe scurt aici pentru înţelegerea mayaşilor din vremurile clasice.

„Poate cel mai surprinzător lucru pentru noi, scrie el, este constatarea că lacandonii reuşesc să trăiască, zi de zi, an după an, fără a primi nimic din afară. Ei cultivă porumbul, maniocul, pătata dulce, ardeiul, fasolea, roşia. Vânează păsările din pădure, maimuţa, tapirul, porcul sălbatic; pescuiesc în lagune şi râuri: arcurile şi săgeţile le fabrică din lemn de gaiac[31], din trestie, silex şi pene de papagal. Ei îşi construiesc casele şi templele din crengi şi din frunze. Cultivă bumbacul, pe care femeile îl torc şi-l ţes pentru confecţionarea îmbrăcămintei şi tutunul, din care răsucesc frunzele abia uscate pentru a-şi fuma ţigările groase. Au doborât şi au scobit trunchiurile de acaju[32] pentru a-şi face pirogile. Fără a mai vorbi de scoarţa de *balche* pe care o pun la fermentat cu porumbul, ca să obţină băutura rituală, de coaja de *majagua* pe care o bat pentru *a* obţine un fel de pânză cu care se înveşmântează, de colorantul roşu de *rucu* şi de alte culori vegetale pe care femeile le folosesc pentru a-şi împodobi fustele,

---

[31] Arbore din America centrală, din lemnul căruia se extrage un balsam.

[32] Arbore din America, cu lemn roşu şi foarte tare.

de penele multicolore cu care îşi împodobesc părul, de argila din care modelează cădelniţe sacre, de fibrele pe care le răsucesc pentru a obţine sfori, plase şi hamacuri, de tigvele care servesc ca recipienţi, de trestiile din care fac fluiere cu sunet trist... şi câte altele! Totul, absolut totul, de la hrană la petrecerea timpului liber, de la armă la jucărie, de la adăpost la ritual, a fost smuls pământului, apei şi pădurii, transformat, modelat, ţesut de mâinile lor". (J. Soustelle – *Cei patru Sori).*

Astfel, până la o dată foarte recent – izolarea lor s-a micşorat mult în prezent – autonomia culturală a lacandonilor a supravieţuit în aspectele esenţiale. Doar indispensabila *machete*[33] din oţel a putut să-i atragă: această sabie pentru tăiat copaci, mult superioară toporului de piatră, este absolut necesară în junglă.

Soustelle fi vede şi acum frigând maimuţele mici „cu piele şi păr, ca nişte îngrozitori bebeluşi carbonizaţi la un foc de canibali". Ei omoară aceste maimuţe cu arcuri şi săgeţi încărcate de zimţi şi vârfuri metalice, ţinute cu grijă departe de femei, deoarece acestea, doar atingându-le, le-ar face să-şi piardă orice eficacitate! În concluzie, vânătoarea, pescuitul şi culesul, aşa cum le practicau strămoşii îndepărtaţi, au rămas o completare importantă a ocupaţiei de bază – cultivarea porumbului: lacandonul este deci un ţăran şi nu un om din paleolitic.

Religia lacandonului.

Cum în aceste regiuni ploile sunt aproape zilnice, Metsaboc, zeul Ploii la lacandoni, capătă un aspect mai curând de temut, decât binevoitor. Jacques şi soţia sa, Georgette Soustelle, au avut privilegiul să meargă în pelerinaj la sanctuarul lui Metsaboc. Aflat în limitele teritoriului lacandon. „Sanctuarul lui Metsaboc nu este altceva decât o peşteră puţin adâncă – deschizându-se, aproape la nivelul unui lac, la baza falezei – acoperită de petroglife, desene misterioase care amintesc de cele trasate, acum şapte sau opt mii de ani, în centrul Saharei, pe pereţii râpelor în Tassili. Lacandonii cred că ele au fost făcute chiar de zei.

[33] Cuţit mare, cu mâner scurt, pentru apărare, folosit şi ca instrument (cuvânt spaniol).

În peşteră, o mulţime de cădelniţe, bucăţi de răşină de copal ce se arde în loc de tămâie şi cranii de om, fără îndoială cele ale caribilor (alt nume dat lacandonilor), cărora rudele le-au acordat acest loc de înmormântare, în ziua în care am vizitat acest sanctuar, Metsaboc adunase din nou deasupra lacului ceaţa şi ploaia... pirogile noastre înaintau pe un canal strâmt şi sinuos prin pădurea inundată, printre arbori uscaţi care-şi ridicau spre cer braţele lor torturate. Niciodată nu m-am simţit, ca atunci, cu adevărat la capătul lumii.

Etnologii noştri au urmărit, de asemenea, tehnica preistorică şi rituală de aprindere a focului sacru, menţinut aprins zi şi noapte în colibele pline de fum. Pentru a realiza acest lucru, se învârteşte între palmele mâinii un băţ din lemn tare, înfipt în cavitatea unei alte bucăţi de lemn mai moale, ţinută cu picioarele; încălzirea celor două lemne frecate provoacă aprinderea firelor de bumbac aşezate lângă cavitate. Mai întâi, cel care operează, trebuie să-l invoce pe zeul Focului K'ak'; folosirea acestui băţ de foc pentru a aprinde o parte din pădure înainte de însămânţare s-a transmis de milenii. Pentru a cultiva, după ce a fost chemat zeul pădurii, va trebui implorat cel al Soarelui, K'in.

Observarea riturilor şi credinţelor lacandonilor este instructivă, deoarece noi ştim foarte puţine lucruri despre religia mayaşilor din primul mileniu; de altfel, se presupune că ea era puternic marcată de dualism. Zei binevoitori şi zei de temut erau în număr egal şi fiecare din ei era în stare să facă bine şi rău, putea să se arate când favorabil, când nefast. Ei locuiau cerul, pământul şi lumea subterană; lăcaşurile subterane sub forma peşterilor şi a culoarelor subterane, au exercitat o fascinaţie deosebită şi continuă asupra mayaşilor. Jacques Soustelle a putut observa că în unele din aceste peşteri vasele lăsate acolo erau mai bine lucrate şi mai bune decât cele folosite în prezent de lacandoni şi că ele aparţineau probabil unei populaţii evoluate, care a trăit mult înainte şi care a dispărut.

O multitudine de alte divinităţi ocupă cele trei ceruri suprapuse ale cosmogonie! Maya, dar ocupă şi cădelniţele rituale care le reprezintă în temple, sau locurile sacre, cum sunt unele faleze sau unele lacuri. Câteva centre ceremoniale au rămas locuri de cult deosebite, cum este Yaxchilan unde statuile ne transmit o parte din puterea lor de emoţionare sacră, „în fiecare an, lacandonii se duc acolo, încărcaţi cu cădelniţe şi răşină de

copal (pe care ei o numesc *pom),* îşi depun acolo vasele grosolane rituale pe pragurile sculptate, la baza statuilor, pe treptele palatelor şi templelor pe jumătate prăbuşite, ard mirodenii, cântă rugăciuni. Nu par a face diferenţă între peşterile naturale unde „locuiesc „unii zei ca Metsaboc şi clădirile vechi din Yaxchilan; pentru ei, ele sunt două «case de piatră», în contrast cu colibele lor de crengi şi de frunze”. Probabil, dacă ne referim la obiceiurile vechi observate în diferite puncte, că mayaşul, înainte de a se duce în pelerinaj la una din aceste peşteri sacre sau la un templu îndepărtat, respecta o abstinenţă de patruzeci de zile. O altă convingere a lacandonilor, împărtăşită, de altfel, de toţi indienii din Mexic, este că lumea noastră este ameninţată de un sfârşit apocaliptic şi că ea a fost precedată de alte patru lumi (cei Patru Sori), fiecare din aceste ere cosmice găsindu-şi sfârşitul într-un cataclism îngrozitor. Această viziune ciclică a timpului universal rămâne una din marile originalităţi ale gândirii indiene.

Lacandonul văzut de aproape.

Informatorul lui Jacques Soustelle de lângă lacul Pelja, un anume Tehank’in, i-a enumerat şi i-a descris pe zei, numele lor, locul unde stau, aici pe pământ sau în cer, familiile din care provin şi căsătoriile lor – deoarece lacandonii şi-i închipuie după imaginea lor, adică poligami ca şefii lor; el i-a descris „groaznica lume subterană şi locurile minunate din cer, în care sufletele lacandonilor după moarte găsesc păduri frumoase fără mărăcini şi fără jaguari, vânat bogat, porumb din belşug. I-a arătat cădelniţele pe care le păstra în templul său: cele ale zeilor sunt însemnate cu dungi verticale: cele ale zeiţelor sunt barate cu grile roşii şi negre. I-a explicat cum se pregăteşte, într-un trunchi de copac scobit ca o pirogă, băutura fermentată care-şi trage numele de la *balche,* scoarţa sacră pe care femeile nu pot s-o atingă fără să moară. El pregătea vopseaua roşie *(meu)* zdrobind bacele de k’oshop, cu care se stropeau tunicile în momentul ritualurilor şi se vopseau în acelaşi fel benzile de coajă bătută cu care se înveleau cădelniţele, când se ardea în ele răşina de copal şi când se puneau pe buzele figurinelor care le împodobesc firimituri de hrană şi de tutun”.

Altfel, J. Soustelle a căpătat convingerea că sufletul lacandonilor era plin de linişte, de seriozitate şi de bunătate, chiar dacă, din întâmplare, conflicte brutale izbucneau între clanuri sau indivizii dornici să răpească femei. Chiar dacă, din când în când, se ajungea cu violenţa până la moarte de om. Expresia feţei lor, de altfel, arată această lipsă înnăscută de agresivitate. Trebuia să-i fi văzut pe aceşti „omuleţi arămii din pădurea din Chiapa”, cu siluetele lor firave cu forme ascunse în tunici lungi, femeile purtând coliere simple, din grăunţe, bărbaţii cu o pană ce le traversează nasul, toţi cu părul lung zbârlit, mergând în picioarele goale, uneori cu o ţigară enormă înfiptă între buze. Membrii aceluiaşi clan (există circa zece clanuri) se consideră urmaşii unui animal ca maimuţa, porcul sălbatic (pecari), jaguarul, fazanul de pădure… Uneori se pot căsători între ei în acelaşi clan, alteori, tânărul pleacă într-o incursiune la vecini cu speranţa că va putea răpi o fată; aşa se iscă bătăi uneori sângeroase şi duşmănii neîncetate care continuă să strice raporturile dintre clanuri. De la soţia lui, lacandonul aşteaptă să-i facă veşminte, să-i pregătească masa şi băuturile, să caute plante şi rădăcini comestibile sau scoici de apă dulce din râuri, în sânul clanului sau în afara clanului, el trebuie să se căsătorească doar în cadrul tribului şi niciodată un lacandon n-ar fi luat o tzeltală, dar acest lucru nu se mai obişnuieşte acum. Pe scurt, viaţa unui lacandon, puternic impregnată de religie, încărcată de interdicţii şi obligaţii, era plină de constrângeri. „Eşti tulburat când calculezi timpul, energia, ingeniozitatea şi consumul de forţă fizică pe care fiecare din aceşti indieni trebuie să le depună doar pentru a supravieţui într-o natură ostilă, într-un mediu care n-are nimic din paradisul fericiţilor sălbatici aşa cum erau imaginaţi în secolul luminilor[34]; ce muncă fără odihnă, ce efort trebuie să depună în fiecare zi pentru a doborî arborii enormi, pentru a respinge asaltul continuu al hăţişului, pentru a arde jungla, pentru a construi şi repara coliba, pentru a planta porumb, manioc, bumbac, tutun, pentru a căuta şi culege douăzeci de alte plante, pentru a ucide cu săgeţi păsări, maimuţe, pecari şi peşti! Ori, el şi-a găsit timp pentru a clădi şi un templu, mai spaţios şi mai bine aranjat decât propria lui colibă, cu masă-altar şi etajere: el modelează cu grijă cădelniţele, figurinele care reprezintă zei, foloseşte rucu*, negr*u de fum şi cretă pentru a le împodobi; se duce în pădure să

[34] Secolul XVIII.

recolteze răşină aromată de copal şi bace colorante; bate coaja din care face panglici rituale, scobeşte un trunchi de copac pentru a face o pirogă, construieşte un adăpost sub care pregăteşte k'ayem, face lungi şi obositoare pelerinaje la Yaxchilan; pe scurt, el, care depune atâta efort pentru a-şi procura ceea ce este necesar pentru el şi ai lui, se supune unei alte munci, aproape egală, pentru a-şi sluji zeii".

Originea lacandonilor.

Soustelle observă, tot relativ la lacandoni, că activităţile lor sunt bazate pe cunoştinţe profunde, transmise sau instinctive, dar surprinzătoare; şi, trăind printre ei, se minuna văzându-i plecând la drum pentru mai multe zile în căutarea unui pâlc de copaci cu coajă preţioasă, a unei colonii de papagali, a unei plante rare, a unui zăcământ de silex sau de argilă. „Ce semne, pentru noi invizibile, îi conduceau în penumbra marii păduri… ei erau savanţii, iar eu neştiutorul… fiecare lacandon adult are în el o geografie, o botanică, o zoologie, o mineralogie – nescrise, dar foarte bine adaptate la scopurile lor", constată Jacques Soustelle, plin de uimire.

Eric Thompson a presupus într-un studiu din 1938, că lacandonii proveneau din emigranţi din peninsula Yucatan. Soustelle nuanţează puţin această teză. Remarcând că se pot deosebi trei tipuri fizice în această mică etnie „reziduală": un tip cu nasul lung coroiat şi pometi proeminenţi, care amintesc de cel care se observă pe basoreliefurile din Yaxchilan sau pe frescele din Bonampak, două situri de pe teritoriul lacandonilor; un al doilea tip cu nas subţire şi drept şi cu buze fine; un al treilea tip, în sfârşit, cu faţa plată, cu nasul turtit, care ne trimite cu gândul la prizonierii legaţi pe care-i vedem îngenunchiaţi în faţa majestuosului *halach uinic* (şef), pe stela nr. 40 din Piedras Negras. Aceşti străini, aduşi ca sclavi, erau mayaşi? Nu se ştie. Şi-au lăsat ei urmaşi în teritoriul lacandon? Aceeaşi incertitudine. Dar Soustelle va trage concluzia, spre deosebire de Thompson, că lacandonii sunt „urmaşi ai clasei inferioare a societăţii maya civilizate, dar că alte elemente indigene au venit de-a lungul secolelor (din Yucatan şi din Guatemala probabil) să se suprapună şi să se amestece cu acest vechi substrat"; chiar dacă

se constată că ei toţi vorbesc limba maya ca peste tot în Yucatan.

Limbile maya.

Poporul mayaş poate fi împărţit lingvistic în cinci mari grupe de dialecte diferite.

Primul grup cuprinde maya propriu-zisă, o limbă uniformă, vorbită încă de mai mult de 300.000 de persoane în statele Yucatan şi Campeche: această limbă a fost vorbită mai la sud, în Peten, de itzaşi, după ce au fost alungaţi din Chichen, în secolul XV. Cei vreo două sute de lacandoni de astăzi care vorbesc dialectul maya, sunt de asemenea consideraţi urmaşi ai grupelor care şi-au găsit refugiu în păduri, după venirea spaniolilor.

Al doilea grup, cel al cholilor. Cuprinde mai multe ramuri care arată multe afinităţi cu grupul maya propriu-zis. Popoarele din acest grup se pare că au locuit pe teritoriul cuprins între Tabasco şi Honduras, dar această continuitate geografică a fost ruptă în cursul ultimelor secole, în urma dispariţiei câtorva triburi intermediare. Limba chol era vorbită într-un mediu de triburi tropicale care s-au opus mult timp şi cu hotărâre spaniolilor, ceea ce le-a adus multe necazuri. Cei 25.000 de choli care trăiesc la vest de Palenque pot fi consideraţi urmaşii lor, ca şi cei din alte nuclee din Chiapas. Limba chontal din Tabasco, vorbită de aproape 20.000 de persoane la gurile fluviilor Grijalva şi Usumacinta, provine din acest grup.

Al treilea grup, cel al tzeltalilor are afinităţi cu cel dinainte, dar şi cu cel ce urmează, cel al mamilor. El cuprinde patru dialecte principale: tzeltala, vorbită de aproape 50.000 de indivizi, în centrul şi sud-estul Chiapas; tzotzila sau chamula, vorbită de mai mult de 60.000 de persoane, în vestul Chiapas-ului; chaniabala, vorbită din totdeauna în Chiapas, în jurul Comitanului, de circa 10.000 de indivizi; în sfârşit chuxa, în vestul Guatemalei, dialect al celor 15.000 de locuitori din regiunea Huehuetenango.

Al patrulea grup, cel al mamilor, reuneşte, de asemenea, câteva dialecte, mai puţin studiate, de altfel: kanxobala (40.000 de vorbitori); motosintleka (4.000 de indivizi); ixila (20.000 de vorbitori); ag-wakateka (8.000 de vorbitori): în sfârşit, limba mam cu cei 300.000 de vorbitori constituie un ansamblu

important la graniţa mexicano-guatemaleză; dar două treimi dintre ei sunt spaniolizaţi, mai ales la Chiapas şi nu-şi mai vorbesc limba.

Al cincilea grup şi ultimul, cel al quicheşilor. Se împarte, la rândul lui, în mai multe graiuri provenite din două ramuri principale: primul, foarte dens, îi cuprinde pe quicheşi, cu 400.000 de vorbitori, deci dialectul cel mai folosit din familia maya: ea se găseşte în regiunea lacului Atitlan din Guatemala: la nord şi la est de acest lac. Limba cakchiquel este vorbită de aproape 350.000 de persoane; zutuhilii, la sudul lacului, numără doar ceva mai mult de 10.000 de indivizi, după masacrul la care au fost supuşi de cele două grupe precedente. A doua ramură cuprinde pe ceckişi, în număr de 250.000 de indivizi, care ocupă cea mai mare parte a departamentului Alta Verapas şi se întind peste Hondurasul britanic. Coban era pe teritoriul lor. Urmează dialectul pokomam, vorbit încă în Guatemala, în apropiere de Antigua şi de Jalapa, de circa 25.000 de persoane: în sfârşit, pokomehi este vorbită la sud de Coban şi în regiunea izvoarelor lui Rio Cahabon. De mai mult de 30.000 de indivizi.

În total, toate aceste diferite etnii care vorbesc o mulţime de dialecte pe un teritoriu monobloc şi continuu, de aproape 330.000 km^2, au fost amestecate în mod straniu în trecut şi aşezările lor actuale nu reflectă exact cum şi unde erau ele în vremurile prehispanice: este adevărat că, în ciuda particularităţilor lor, există între ele o mare asemănare culturală şi religioasă. Structurile lor sociale şi politice au fost şi ele, în egală măsură, identice de la lacul Atitlan la capul Catoche.

Organizaţia socială şi politică.

În lumina textelor lăsate de spaniolii din timpul cuceririi, societatea maya poate fi reprezentată ca fiind structurată după un model apropiat de cel al societăţii feudale, cu prinţul sau şeful de trib conducând oraşul-stat, cu nobilimea sa, clerul său şi masa poporului, în majoritate alcătuită din ţărani. S-au comparat oraşele maya – legăturile care le uneau erau mai curând de natură culturală, religioasă sau lingvistică, decât politică – cu vechile oraşe greceşti din secolele VI-II î.H. – Atena, Sparta, Corint… – sau cu oraşele italiene din secolele XIII-XV – Florenţa,

Veneţia, Genova... –cu porturile din Liga hanseatică, Hamburg, Bremen, Lubeck...

În fruntea fiecăruia din aceste oraşe-stat mayaşe, se găsea un fel de rege-preot, de prinţ-episcop, „omul adevărat”, *halach uinic, a* cărui funcţie, era ereditară; dacă primul născut nu avea vârsta de a domni la moartea tatălui său, unchii din partea tatălui asigurau regenţa. *Halach uinic* conducea statul fiind asistat de un numeros sfat compus din şefii de clan totemici, de preoţi şi de „bătrâni” (astăzi, *mayores).* Emblema autorităţii sale civile era un fel de sceptru îndoit, *manikin,* terminat la cele două extremităţi prin capete fantastice; bara ceremonială pe care o ţinea lipită transversal de piept, aşa cum se vede pe stelele din Copan, este interpretată ca o emblemă religioasă sau un simbol al celor 52 de ani din „secolul” maya. Se poate vedea aici, de asemenea, mănunchiul de bastoane care simbolizează clanurile tribului: la tzotzili (nume care înseamnă „lilieci”) din San Juan Chamula, în Chiapas, în fiecare an are loc schimbarea puterii grupului, de la vechii notabili *la* cei noi: *mayores* (cei bătrâni) strâng în cercuri mănunchiurile de bastoane care stau drepte şi legate la vârf. Soţiile noilor desemnaţi au sarcina să vegheze asupra acestor mănunchiuri până la terminarea ceremoniei de schimbare a puterii.

Pe lângă acest *halach uinic,* un alt şef, îşi consacra întreaga activitate pentru îndeplinirea funcţiilor sacerdotale şi astronomice. Se pare că sfaturile se ţineau noaptea, întunericul conferind mai mult aura de mister a deliberărilor şi hotărârilor; de altfel, în *Popol-Vuh,* se spune că zeii acţionează numai noaptea şi tot atunci se fac lucrurile importante. Clerul şi nobilimea par a fi trăit în strânsă înţelegere, deoarece nu avem nici o dovadă despre vreun conflict – poate că ei nu formau decât o singură clasă, ca în sistemul francez feudal în timpul Vechiului Regim, în care din familiile Vendome, Rohan sau Le Tellier. De exemplu, proveneau ducii conţi, dar şi arhiepiscopi, călugăriţe şi stareţi, în momentul cuceririi spaniole, Yucatanul număra vreo douăzeci de mici regi sau *halach uinic.* Printre numeroasele funcţii, una importantă revenea la fiecare douăzeci de ani, adică la debutul noilor *katun,* când erau „examinaţi” cei care solicitau o funcţie de şef de trib sau de cătun: probele, deosebite, cereau cunoaşterea unei limbi secrete, înţeleasă numai de puţinii iniţiaţi, ceea ce, de la început, rezerva această funcţie micii caste ereditare care-şi transmitea cunoştinţele magice.

Această castă forma nobilimea, numită „almehenoob”, adică „cei care au taţi şi mame”. Astfel desemnaţi, guvernatorii, *bataboob,* dobândeau, între altele, puterea de a face dreptate şi poliţie; ei vegheau, în special, ca prescripţiile religioase ale preoţilor, referitoare la data optimă a culesului şi la alte lucrări, să fie respectate în mod riguros, în plus, ajutaţi de delegaţi, ei supravegheau strângerea tributului şi a diferitelor mijloace materiale destinate şefului suprem: ţesături de bumbac, curcani, vase de ceramică, răşină de copal şi boabe de cacao, în caz de război sau dacă era hotărâtă o incursiune, aceşti guvernatori adunau trupe, miliţii (cam ca în Elveţia) şi toţi se puneau sub ordinele marelui şef de război, *nacomul.* Funcţia nacomului era ereditară, dar cea de general suprem era prevăzută doar pe o perioadă de trei ani şi asta pentru că postul nu era prea dorit, cu toate că era copleşit de onoruri: era purtat în litieră şi învăluit permanent în fum de mirodenii, dar, pe de altă parte, el trebuia să respecte o totală abstinenţă, posturi şi interziceri alimentare, pe scurt, era obligat să se manifeste ca un model perfect.

Clerul şi poporul de jos.

Clerul constituia clasa savantă, cea a intermediarilor poporului pe lângă divinităţi, cea fără de care astrele „intrau în grevă”, cea care asigura buna desfăşurare a activităţilor şi lucrărilor de tot felul. Suveranul-Şarpe sau marele preot. *Ahaucan,* atotştiutor, era în fruntea comunităţii de preoţi. Prestigiul lui era mare şi diferite ofrande se revărsau spre locuinţa lui; el era primul consilier al prinţului şi toate sarcinile culturale şi de cult erau cuprinse în domeniul său de activitate: astronomia, prezicerea, calculele cronologice, înălţarea templelor şi stelelor, redactarea de codexuri, educarea novicilor, hotărârile privind agricultura, sacrificiile…

Pentru îndeplinirea acestor multiple şi obositoare sarcini, el era ajutat de un mare număr de preoţi, *akhinii.* O altă clasă de preoţi, *chilamii,* un fel de vraci-prezicători, foarte respectaţi şi ei de popor, aveau cu acesta un contact mai strâns decât akhinii care făceau legătura cu divinităţile. Paradoxal, sarcina de mare preot, care solicita stăpânirea unor cunoştinţe foarte vaste, era ereditară!

La bază se găsea marea masă a poporului, în majoritate ţărani, care la nevoie se transforma într-o armată sau o echipă de lucrători la terasamente şi în cariere, în oraş, corporaţiile de artişti şi de meşteşugari făceau lucrări mai deosebite şi mai complicate, ca cioplirea silexului şi a jadului, confecţionarea de mozaicuri de pene; sculptorii şi pictorii nu şomau, deoarece mayaşii, cei din primele secole mai ales, au fost cuprinşi de o adevărată frenezie constructoare. Ceramiştii, probabil specialişti în meserie, produceau o ceramică de lux mai elaborată decât cea domestică, produsă în locuinţe. Pe această bază populară erau aşezate clasa teocratică şi feudală. Prin tributuri, ofrande, corvezi, poporul întreţinea clerul şi pe şefi, construia piramide, temple, palate şi drumuri, într-un ritm care creştea mereu. Nu putem să nu descoperim la acest popor o energie de necrezut şi o disciplină consimţită demnă de admiraţie, în schimb, elitele întreţinute nu par a fi contribuit cu priceperea şi cunoştinţele lor la obţinerea de tehnici capabile să uşureze acest imens efort cerut poporului: până la sfârşit, repetăm, totul a fost cărat, tăiat, cioplit, transportat doar cu forţa braţelor şi cu instrumente neolitice! Totul a fost plătit, probabil, în secolul IX, dovadă fiind „abandonarea”, „abandonul prin aruncarea prosopului[35]” a acestui popor istovit din cauza luptei, extenuat, cu răsuflarea tăiată. Brusc, el a refuzat să mai participe şi s-a retras în coliba lui; lipsite de resurse, elitele au fost, probabil, constrânse să se reprofileze, să devină ţărani; uneori se observă urme de revolte care arată că schimbarea nu s-a petrecut firesc.

Cu o treaptă ierarhică mai jos de ţărani exista o castă a sclavilor, *pentacoobii,* alimentată probabil din incursiunile militare sau de deţinuţii din drept comun. Se ştie foarte puţin despre statutul şi despre condiţia lor şi problema este obiect de discuţie între specialişti.

Căsătoria.

În mod obişnuit şi spre deosebire de lacandonii de astăzi, mayaşii erau monogami. Adolescenţii se adunau, după sex, în colibe diferite, iar primele lor întâlniri, ca peste tot sub soare, erau stângace, cu schimburi de priviri furişe... Eric Thompson

[35] Termen din box.

relatează un obicei de pe malurile lacului Atitlan: tânărul sparge urciorul celei pe care o doreşte, când ea se duce să ia apă; dacă nu protestează, înseamnă că nu are nimic împotrivă; invers, protestând înseamnă că îl refuză şi el n-are altceva de făcut decât să încerce cu altcineva. Căsătoriile erau precedate de lungi negocieri făcute de peţitori oficiali, prin intermediul cărora se convenea, în general, că soţul trebuie să locuiască la socri, pentru a-l ajuta pe tatăl soţiei sale în munca de la *milpa* (cultura din luminişul pădurii), la vânătoare şi la pescuit, timp de trei până la şase ani după căsătorie. La vânătoare, ei săpau gropi şi puneau curse; în casă, întreţineau rezerva de lemne şi creşteau albine (acestea erau dintr-o specie deosebită, fără ac şi erau crescute în stupi din trunchiuri de copac scobite, astupate la capete cu dopuri de argilă, găurite pentru trecere). Soţul avea obligaţia să facă şi câteva cadouri, seminţe de cacao, mărgele tăiate din scoici, pânză de bumbac, urcioare sau alte obiecte ceramice.

Apoi, preotul fixa data căsătoriei în funcţie de poziţia astrală a viitorilor soţi. Şi, în mod obişnuit, această sărbătoare era prilej de ospăţ unde se bea mult „*balche*”, un hidromel tare. Femeile serveau la masă evitând privirile bărbaţilor şi întorcându-şi capul în timp ce ei beau. Pentru soţie, sterilitatea era atât de dezonorantă încât se putea ajunge la divorţ; pe de altă parte, dacă se întâmpla ca într-o noapte ea să viseze un şarpe, era semn că va deveni curând mamă şi ea se bucura. Odată născut, copilul era crescut cu severitate, cu mare respect pentru părinţi; şi cum copilul vedea că aceştia la rândul lor aveau un mare respect pentru părinţii lor în mod firesc învăţa să-i stimeze pe ceilalţi şi, în mod special, pe cei în vârstă. Copilul era învăţat să-i ajute pe cei din jurul lui şi, deşi din fire era prea puţin expansiv, el căpăta un simţ al colectivităţii foarte accentuat.

Uneori, în mediile mai înstărite, se pare că părinţii presau capul pruncului între scândurele pentru a-i da o formă ţuguiată, ca de obuz, pe care o putem vedea pe numeroase basoreliefuri; în plus, bărbaţii şi femeile îşi tăiau incisivii sau îşi încrustau în dinţi mici granule din pirită, obsidian sau jad, atunci când aveau posibilitatea. Războinicii îşi făceau, adesea, scarificări pe faţă, unele de formă perlată. Până la căsătorie, tinerii îşi vopseau tot corpul şi faţa în negru; după căsătorie, se folosea roşul, în afara perioadelor de post, când se revenea la negru. Tot negrul era şi culoarea războinicilor, iar albastrul era culoarea preoţilor. Pentru

a se vopsi, se foloseau capsule de ceramică gravate care erau înmuiate în vopsea. Femeile îşi pictau la fel bustul, cu excepţia sânilor.

Activităţi zilnice.

După câţiva ani de viaţă comună în coliba părinţilor soţiei, cuplul, ajutat de prieteni, îşi construia propria colibă într-o *milpa* (teren defrişat pentru cultivare): această casă putea fi din piatră, în nordul Yucatanului, din cărămizi nearse, la celălalt capăt al lumii maya, în sudul Guatemalei, sau din lemn şi ramuri de palmier, în pădurea virgină centrală, în general, aceste case nu şi-au schimbat deloc aspectul de două milenii; forma dreptunghiulară este mult mai des folosită decât cea rotundă sau pătrată. Desigur, se făceau rituri de purificare înainte de instalară locatarilor, pentru a alunga spiritele rele care ar fi putut intra înaintea lor. Casele mai deosebite, aveau un perete despărţitor interior, în lungime, camera de la intrare servind ca loc de şedere obişnuit şi de primire, cealaltă, în spate, fiind folosită doar de cei ai casei: acest zid-ecran interior, îmbrăcat în stuc, putea fi împodobit cu picturi. Bănci, mese scunde, rogojini, paturi de lemn acoperite cu rogojini din papură constituiau mobilierul, rezervele de porumb erau ţinute în lăzi de lemn sau în vase pentru grăunţe din pământ ars.

Femeile se sculau foarte devreme, pe la trei sau patru dimineaţa şi pregăteau masa: tortillas (plăcinte de porumb sau din fasole) sau din *atole;* în familiile mai sărace, *atole era* o zeamă caldă făcută din porumb măcinat şi fiert în apă cu miere, în zori, omul pleca la câmp, la vânătoare sau la alte treburi. El se putea duce *să* pescuiască în piroga lui, pe mare sau pe numeroasele cursuri de apă, pe braţele de fluvii sau în lagunele din Chiapas sau Tabasco; oamenii de pe litoral aveau pirogi mari în care puteau intra patruzeci de oameni şi câteva schifuri cu cocă dublă, ca nişte catamarane; aveau şi un vas cu pânză. O pictură din templul Războinicilor din Chichen Itza ne arată o scenă dintr-un sat de pe coastă – unde broaşte ţestoase, peşti, scoici, crabi şi pisici de mare veninoase înoată în jurul a trei bărci, fiecare cu un om care lopătează în faţă şi, în spate, doi războinici înarmaţi, în picioare. Pe mal, între colibele împrăştiate

printre copaci, populaţia îşi vede liniştită de treabă, în timp ce negustori ambulanţi, aplecaţi sub povară, se îndepărtează de sat.

Rămasă în colibă, femeia pregătea porumbul pentru acea zi, îl treiera, îl macină pe piatra de măcinat uşor concavă cu ajutorul unui rulou de piatră, *kab*-ul. Apoi, pe o placă de argilă încălzită pe cele trei pietre rituale ale căminului, ea cocea *tortillas,* plăcinte de *zacan* (aluat din porumb); odată coapte, ea le păstra calde cât mai mult timp în tigve. Mai putea pregăti un *pozol k'oyem,* care se lua la drum, învelit în frunze de bananier: este o variantă de *zacan,* care trebuia înmuiată puţin, înainte de a fi mâncată. Pentru a obţine ciocolata, se fierbea un amestec de mălai şi cacao, la care se adăuga ardei. Aproape de apusul soarelui se servea masa principală: fasole, tocană de curcan, de cerb lopătar, de pecari, uneori legume, ciocolată. Se cocea înăbuşit un *tzome,* o specie de câine fără păr care nu latră, crescut doar pentru a fi mâncat. Când termina masa, bărbatul făcea zilnic o baie caldă, într-un ciubăr scobit într-un trunchi de cedru. Pe la opt seara, toată casa dormea, dar se avea grijă ca toată noaptea să se menţină focul aprins între cele trei pietre. Este posibil ca mirosul înţepător al fumului să fi impregnat totul şi, mai ales, hainele.

Moartea unul şef de trib.

În cartea sa atât de erudită asupra mayaşilor, *Mărirea şi Decadenţa Civilizaţiei Maya,* Eric Thompson a imaginat un adevărat reportaj asupra morţii şi funeraliilor unui şef, bazându-se pe tradiţii şi observaţii arheologice. Este păcat că mayaşii nu ne-au lăsat scene documentare însufleţite şi expresive, în care să fie redată viaţa lor de zi cu zi. Aşa cum au făcut egiptenii din timpurile faraonice, în acele mastaba[36] din Saqqarah sau în necropole, în faţa Luxoru-lui. În afară de mica scenă din satul de coastă, de la Chichen Itza. Descrisă mai sus şi de extraordinara ceremonie pictată în cele trei mici săli ale templului din Bonampak, nu dispunem nici de cea mai mică scenă documentară! Totuşi, câteva inscripţii şi micile figurine de argilă

[36] Monument funerar trapezoidal construit pentru notabilii Egiptului în Imperiul vechi.

găsite în morminte, în insula Jaina şi în altă parte, ne prezintă diferite siluete pline de viaţă ale personajelor de înalt rang social, cel mai adesea demnitari, doamne nobile, preoţi, dar şi războinici, jucători de pelotă, pitici şi. Mai rar. Ţesătoare. Doar în caz excepţional clasele inferioare şi-au găsit loc în reprezentările artistice. Dar, să revenim la moartea şefului de trib.

În momentul morţii, cei apropiaţi introduceau în gura defunctului o mărgea de jad în care intra sufletul mortului ca într-o nouă locuinţă, precum şi un pumn de mălai. Pentru funeralii, rude, vecini şi demnitari veneau în număr mare, unii duşi în litiere, făcându-şi încet vânt cu evantaiele, în timp ce purtătorii corpului defunctului transpirau, acoperiţi doar cu o mică pânză în jurul şoldurilor. Mortul trebuia împodobit cu toate bijuteriile lui de sidef sau de jad: „Cercei din jad verde aprins îi atârnau de urechi. Moletiere, cu clopoţei de cupru care au zăngănit la fiecare pas cât a fost în viaţă, îi îmbrăcau picioarele sub genunchi. Era încălţat cu sandale, cu ştaifuri înalte, din piele minuţios lucrată. O bucată de pânză din bumbac, cu broderii complicate, îi înconjura talia şi capetele ei, împodobite cu pene, atârnau în faţă şi în spate. Pe umeri avea mai multe haine din bumbac brodat sau din pene. «trusoul» pe care femeile sclave îl pregătiseră de mai multe luni”.

Astfel împodobit, fusese pus, stând pe vine, în interiorul unei lăzi mari de lemn, care n-ar putea fi numită coşciug, fiind aproape cubică. Patru sclavi duceau litiera pe care era aşezată această ladă.

Cortegiul s-a oprit în vârful unei înălţimi şi lada a fost coborâtă în groapa mare, deja pregătită. Servitorii au venit, rând pe rând, să pună în groapă bunurile defunctului: alte jaduri, oglinzi, vase de ceramică, onix mexican, urcioare, pene de quetzal, de ara[37], de curcan cu pene colorate, cuţite şi vârfuri de armă din obsidian, vârfuri de lance din silex, scuturi, mâncăruri din porumb, din carne, fasole, sos cu ardei, boluri cu cacao, rogojini şi ţesături de bumbac, în sfârşit, toate cadourile aduse de şefii vecini.

A fost ucis mai întâi câinele favorit al defunctului pentru ca umbra lui să o conducă pe cea a stăpânului în timpul lungii călătorii. Apoi au fost ucişi sclavii, cei ai defunctului şi cei care fuseseră aduşi de ceilalţi şefi. Unul câte unul trupurile lor s-au aşezat în groapă, împreună cu uneltele lor obişnuite: pive,

[37] Papagal mare din America de Sud, cu pene viu colorate.

războaie de ţesut, fuse, ace, mături, argilă pentru vase, odată cu femeile; topoare de piatră, ţăruşi de plantat, sarbacane, lănci şi cuţite, odată cu bărbaţii. Groapa era acum aproape plină. S-a aruncat pământ pentru a umple intervalele şi s-a bătut bine în cuie. În curând, zidarii vor construi un altar, pe care se vor arde răşini aromate şi se vor depune alimente pentru ca spiritele defuncţilor să se poată hrăni cu spiritul alimentelor.

Obiceiul de a se îngropa defunctul în coliba lui – care era imediat părăsită de rude – sau foarte aproape de colibă, s-a confirmat în mai multe cazuri.

Riturile funerare variau de la o provincie la alta: mortul se incinera în Yucatan, în Chiapas era îngropat în urne mari, iar la cocomii din Mayapan i se tăia capul defunctului pentru a-l fierbe, apoi i se înlocuiau muşchii cu o mască modelată dintr-un material bituminos, un fel de răşină, sau chiar cu mortar, străduindu-se să imite cât mai bine trăsăturile răposatului. Unele capete ale strămoşilor erau păstrate pe altarul familial şi primeau ofrande cu ocazia nenumăratelor sărbători. Acest obicei, care consta în a scoate carnea de pe oasele feţei unui şef indian pentru a-i modela apoi trăsăturile din răşină şi alte materiale, a fost practicat în Uaxactun încă în perioada de formare, adică de la începutul erei noastre şi s-a menţinut până la sosirea spaniolilor. S-a constatat, de asemenea, în câteva cazuri, că femurele fuseseră scoase iar craniul, tăiat, a fost pus între genunchi parcă pentru a înlocui femurele lipsă. Dar obiceiul de a îngropa câinele – călăuza – odată cu defunctul a fost aproape general, ca şi cel de a pune în mormânt figurine de argilă, de lemn sau de piatră şi unelte, probabil în legătură cu preocupările din trecut ale dispărutului.

Tot la Uaxactun se observă un alt obicei funerar caracteristic mayaşilor, la îngroparea copiilor: se punea corpul între două taiere şi au fost găsite în unele cazuri oase ale unui deget de adult. Ori, acest obicei de a îngropa o falangă *a* mamei lângă corpul fiului s-a menţinut cu siguranţă în mediile maya. Până la o dată foarte apropiată de noi.

Oraşul maya, un veritabil oraş-grădină.

Nu trebuie să ne imaginăm oraşul maya, sau indian, după

cum arată oraşele noastre, nici după cum arătau cele din timpurile medievale. Aranjarea caselor în oraşul maya era foarte diferită, casele erau mai rare, distanţate unele de altele; totul era organizat în jurul pieţii şi a centrului ceremonial. Dincolo de ele, locuinţele erau împrăştiate într-o regiune plină de copaci şi de terenuri cultivate. Din această cauză, trecerea de la ţară la oraş era abia perceptibilă, în plus, locuitorii având la îndemână câmpurile şi produsele lor, rolul pieţei era minor: nu exista o piaţă de aprovizionare aşa cum este necesar într-un oraş aglomerat. Pe scurt, folosind butada lui Alphonse Allais[38], erau oraşe construite la ţară! De altfel, în centrul oraşului nu locuiau decât membrii clasei nobile şi clerul, artiştii şi meseriaşii având, fără îndoială, parcurile şi grădinile lor de zarzavat; în ceea ce priveşte „clasa muncitoare”, ea nu exista pentru că se confunda cu cea a ţăranilor. Aceştia asigurau prin corvezi cea mai mare parte a lucrărilor de construcţie şi de întreţinere şi deveneau soldaţi numai când era nevoie. Câţi locuitori aveau aceste oraşe?

Este foarte greu de apreciat. Institutul Carnegie a optat pentru cifra de 50.000 pentru Uaxactun. Morley, unul din cei mai mari specialişti, a apreciat până la 200.000 de locuitori pentru fiecare din oraşele mai importante: Tikal, Copan, Uxmal, Chichen Itza. Aceste cifre sunt probabil exagerate, deoarece nu s-a avut în vedere marea împrăştiere a colibelor care micşora mult densitatea. O apreciere de 20.000 – 50.000 de suflete ni se pare mai rezonabilă.

Cea mai mare parte a oamenilor „trecea prin” oraş; ei nu locuiau acolo. Veneau acolo în costumul lor colorat şi, în special, în grup; astfel, de la prima privire, se identifica locul de origine a celui întâlnit; participau la ceremonii, aduceau ofrande la templu, se spovedeau preotului chilam şi plecau. Nici o învălmăşeală: nu erau nici căruţe, nici cai, catâri sau vite mari. Doar oameni tăcuţi, uneori cocoşaţi de enormele poveri din spate, ţinute cu o curea fixată pe frunte. Din vreme în vreme, trecea câte un şef în litieră. Mulţimea era formată din bărbaţi şi femei, adesea cu un copil pe şold, în costume specifice şi cu fâşii de pânză colorate în jurul coapselor. Echipele de agricultori veneau uneori în număr mare să se pună la dispoziţia meşterilor însărcinaţi permanent de cler să construiască sau să restaureze templele şi piramidele – care erau mândria oraşului. Coş după coş, piatră cu piatră, totul trebuia cărat în spate până la locul lucrării, iar materialul era

[38] Scriitor francez (umorist) (1855-1905).

lucrat numai cu unelte de piatră.

Adevărat oraş-grădină, oraşul maya era deci total diferit de oraşul oriental, suprapopulat, anarhic, cu labirinte de străzi, cu îngrămădiri de locuinţe şi adesea cu mormane de murdărie. Aici casele erau departe una de alta, îngrijite şi curate, ascunse sub frunzare şi despărţite de grădini cultivate. Arterele majestuoase erau concepute în primul rând pentru fastul procesiunilor, într-o carte interesantă asupra arhitecturii maya, Henri Stierlin notează că „prin respingerea străzii propriu-zise, urbanismul maya le conferea oraşelor un aspect aproape modern, într-adevăr, construcţiile nu mărginesc niciodată o arteră care ar deveni astfel un canal îngust între ziduri... de altfel, absenţa vehiculelor şi a oricărui animal de tracţiune sau de povară face strada inutilă... este, cu adevărat, un «centru pietonal» cu peisajul şi amenajarea liberă, în care sunt alternate esplanadele şi monumentele funerare, culturile şi palmierii”. Această urzeală urbană exprimă, de altfel, pacifismul temeinic al mayaşilor, iar Henri Stierlin constată, pe bună dreptate, că „diferenţele profunde între planuri şi regulile de organizare a oraşelor pledează (Stierlin a amintit mai înainte că faţadele palatelor şi templelor erau bogat colorate) pentru o relativă autonomie a civilizaţiei maya în diferitele provincii. Ne aflăm în faţa unei organizări de tip federal, bazată pe similitudini culturale, mai mult decât pe o adevărată unitate politică”.

Aceste oraşe probabil că întreţineau între ele raporturi paşnice, rar intrând în conflict, deoarece, cum am spus, lucrări militare, fortificaţii, metereze, tranşee... lipsesc, în special în perioada clasică: se poate crede totuşi, că a existat un mare gard de lemn. Asemănător unui zid de centură, care n-a putut rezista atâtor secole de umiditate.

Tribunalul.

Oraşul maya îşi avea centrul pe o esplanadă înconjurată de temple, de săli pentru sfat, de reşedinţe pentru şefi şi, în jur, ca o pânză de păianjen erau aşezate locuinţe ale artiştilor şi novicilor. Dar, o spunem din nou, populaţia rămânea în majoritate rurală. O relatare din 1695, datorată lui Francisco Antonio de Fuentes y Guzman, ne dă, odată cu descrierea oraşului Tecpan, din

Guatemala, o imagine adevărată a ceea ce putea fi un oraş maya în era clasică. El notează, mai întâi, că tot solul acestui vechi oraş era acoperit de un fel de pardoseală din mortar şi ciment. Printre clădiri, a remarcat una care avea o faţa dă lungă de o sută de paşi! Şi „toată din piatră şi mortar, cu piatră cioplită cu mare îndemânare, lustruită şi perfect ajustată”; această clădire împodobea o „mare piaţă pătrată de o deosebită măreţie şi de o mare frumuseţe”. Mai departe, el apreciază o altă clădire ca fiind „de o splendoare regală”, în lungul străzilor, el observă „multe locuinţe bine distribuite, dovedind gradul de civilizaţie al foştilor stăpâni”.

Pe o colină mică, dominând oraşul, o construcţie circulară era fostul tribunal: sfatul judecătorilor se instala pe rogojini cu spatele la zid, în jurul unui fel de podium şi dezbătea cauzele. Din când în când, erau trimişi soli la un mic templu vecin pentru a aduna oracolele, deciziile sacre ale divinităţii locale, reprezentată printr-un bloc de obsidian. Dacă răspunsul era nefavorabil, acuzatul putea fi imediat torturat, ba chiar executat pe podiumul centrai.

Justiţia era una din prerogativele clasei dominatoare; ea era prin excelenţă orală şi nu avea nimic birocratic, ca întocmiri de dosar şi multe alte proceduri, nelipsite în vremurile noastre. Contracte, acorduri, tranzacţii erau şi ele, numai verbale şi, ţinând seama de proverbiala cinste a mayaşilor, trebuie să credem că puterea cuvântului însemna mai mult decât semnătura: sperjurul se punea singur la stâlpul infamiei clanului.

Contravenienţii riscau să li se pună un jug de lemn în jurul gâtului, să fie închişi sau expuşi în public legaţi la stâlpul infamiei. Condamnaţii la moarte în aşteptarea execuţiei erau închişi într-o cuşcă de lemn vopsit; iar cei condamnaţi pentru adulter sau viol erau omorâţi cu săgeţi sau traşi în ţeapă, după ce fuseseră expuşi în public, goi şi cu părul ras, legaţi de un stâlp. Un hoţ devenea sclav până ce îşi plătea răscumpărarea sau i se crestau fruntea şi obrajii, fiind astfel desconsiderat pentru totdeauna. Un asasinat ducea la uciderea asasinului: el era legat cu braţele în sus între doi stâlpi şi străpuns de săgeţi. Se pare că nu erau sacrificaţi pe altarul templelor, fără îndoială pentru că erau consideraţi nedemni, neputând să-i mulţumească pe zei. În schimb, unii prizonierii de război condamnaţi considerau această execuţie ca pe o adevărată onoare; prin moarte ei erau literalmente „satelizaţi”! Se credea că un

executat se ducea să locuiască în constelaţii, devenind o stea. Cunoaştem aceste pedepse date pentru delicte, datorită mărturiilor lui Xiu, un descendent al regilor din Mayapan, care a trăit în secolul XVI.

Cu tot caracterul lor mai curând paşnic, am constatat că mayaşii se mai războiau câteodată, dar virusul războiului îi va atinge pentru mai multe secole în special după venirea oamenilor din Tuia. Începând cu secolele XI-XII, încep să se observe la acest popor puternice tendinţe militariste şi o dezvoltare a castei războinice care eclipsează, în parte, clerul. Mexicanii au adus în teritoriul maya „perfecţionări” ale artei războiului, introducând propulsoare de suliţe lungi şi subţiri, bune pentru lupta la distanţă şi dându-le lăncilor o putere de pătrundere mult superioară. Nomazii din stepele nordice introduseseră folosirea arcului şi săgeţilor pe platoul central mexican şi utilizarea lor s-a răspândit curând până în Yucatan.

Războiul.

Într-o luptă, după ce trimiteau de departe salva de lănci cu vârf de silex, războinicii năvăleau pentru a se lupta corp la corp, ţinând cu o mână marea sabie de lemn plină de aşchii de silex *(macana)* şi cu alta, un scut rotund sau pătrat, împodobit în general cu simboluri solare, acoperit, adesea, cu piele de jaguar sau de cerb; făcute din trestie împletită, ele erau foarte uşor de mânuit în lupta de aproape. Membrii ordinelor militare, jaguarii, pumele, vulturii... se recunoşteau după semnele lor, după coifurile încărcate cu pene lungi, adesea în formă de mască imitând capete de animale. Un al doilea scut fixat în spate, îl ferea pe războinic de surprize; el purta uneori şi o vestă de bumbac, tighelită şi umplută cu sare pentru a o întări, care aminteşte de *sagum*-ul[39] roman şi galic; convinşi de eficacitatea sa, spaniolii îl vor adopta şi ei.

Unii războinici purtau pe braţe, ca apărători sau brăţări, falca unui duşman omorât, pusă pe biceps. Chemaţi de şefii lor, ei încercau să se regrupeze în jurul drapelului ordinului lor şi strigătele erau acoperite de bătaia tobelor mari, urletul cochiliilor

[39] Pelerină de război, (lat.).

marine, buccinelor[40] şi trompetelor. Absenţa uniformelor, siluetele umflate de veste, măştile, membrele vopsite, penele, desenele pictate pe scuturi, aceste mii de culori dădeau un aspect fantastic luptelor, aşa cum se vede în reprezentarea picturală de pe un perete din Bonampak.

Cu toată părerea destul de răspândită care susţine că primul mileniu a fost puţin războinic, frescele din Bonampak, stelele din Piedras Negras şi numeroasele figurine de argilă reprezentând războinici de temut, încordaţi într-o atitudine provocatoare, nu ne vorbesc deloc despre o viaţă pastorală, liniştită. Dacă iniţial se putea constata absenţa lucrărilor militare la marginea oraşelor, situaţia n-a mai fost aceeaşi în momentul venirii spaniolilor: Cortez a întâlnit în Peten mai multe oraşe fortificate, înconjurate de gropi artificiale umplute cu apă. Metereze, ziduri din lemn cu ferestre pentru aruncat săgeţile şi turnuri de observaţie. Dar este adevărat că înainte de venirea mexicanilor, lipsa armamentului la mayaşii din perioada clasică dovedeşte că ei nici nu se gândeau să-şi pună marea lor inteligenţă în slujba invenţiilor diabolice şi ucigaşe. Să menţionăm, în plus, acele grenade de pământ conţinând cuiburi de viespi, folosite pe platourile înalte mayaşe. De asemenea, Jacques Soustelle notează, în lucrarea *Patru Sori, că* „este o mare prăpastie între aceste lupte accidentale purtate între oraşele-stat mayaşe de la început şi militarismul sistematic care a marcat cu amprenta sa sângeroasă Mexicul celui de al doilea mileniu… Rezultă că tehnica militară, rămasă în stare embrionară timp de o mie de ani. S-a perfecţionat în a doua fază a civilizaţiilor autohtone”. Creat dintr-o necesitate religioasă, războiul devenise un scop în sine şi un fel de sport indispensabil. Dar să vedem mai întâi, natura acestei religii a mayaşilor.

---

[40] Instrument de suflat din familia goarnelor.

4.

Religie şi ştiinţă la mayaşi.

Documentarea noastră şi izvoarele ei.

În spus câte ceva despre religia mayaşilor atunci când am încercat să schiţăm un portret al lor; am arătat cât de mare era religiozitatea lor, cât de complex şi de autoritar era panteonul lor, specific unui popor cu activităţi în special agricole; am semnalat caracterul dual al acestor divinităţi care se pot înfăţişa cu un aspect protector, curând dezminţit de o altă faţă, de demon de temut. Şi aceasta deoarece raporturile zeilor cu oamenii depindeau fie de partea pozitivă, fie de cea negativă a aceluiaşi principiu – ploaia favorizează încolţirea plantelor, dar le poate şi îneca, dacă este în exces – iar această dualitate poate fi reprezentată printr-un cuplu divin sau poate să apară ca profile contradictorii ale aceleiaşi divinităţi. Am spus că ştim foarte puţin despre religia mayaşilor din perioada clasică, ba mai mult, din acest puţin sunt multe aspecte care ne scapă. De asemenea, cu toată stabilitatea trăsăturilor generale, este posibil ca religia mayaşilor să fi evoluat permanent în cursul lungului mileniu de progres cultural. Rămâne însă sigur, dacă ne referim la numărul extraordinar de temple şi de piramide pe care acest popor le-a ridicat, că un spirit religios profund şi puternic n-a încetat să existe în el.

Pentru informarea noastră asupra cadrului religios al mayaşilor, dispunem de o documentaţie disparată şi fragmentară: putem căuta răspunsuri în documentele arheologice (sculpturi, picturi, codexuri...) şi în anchetele etnografice recente asupra grupelor de mayaşi ferite de influenţe străine; putem analiza cărţile epice salvate de naufragiu de către ştiutorii de carte mayaşi, care ne-au transcris analele şi vechile mituri cu caractere latine (Chi*lam Balam şi P*opo*l-Vuh sunt* lucrările de căpetenie); în sfârşit, pentru cercetarea noastră, nu

sunt deloc de neglijat mărturiile câtorva cronicari spanioli din timpul cuceririi, deşi în acelaşi timp, alţii ca ei şi chiar ei înşişi – ne gândim în mod special la episcopul de Merida, Diego Landa – distrugeau multe temple şi multe manuscrise preţioase.

S-a remarcat că, în cea mai mare parte, aceste izvoare documentare sunt recente, mergând rareori dincolo de năvălirea tolteco-itzaşă, din jurul anului 1000: aceasta înseamnă că tabloul nostru este în pericol de a fi deformat atunci când încercăm să vorbim de religia primelor secole, pentru care documentaţia disponibilă este mai mult decât lacunară şi superficială. Să pătrundem, totuşi, pe acest teren obscur. Ceea ce ştim despre panteonul maya ne poate lămuri asupra spiritului şi asupra comportamentului metafizic ai acestui popor profund religios. Oricât de complex ar fi, panteonul maya este mult mai puţin confuz şi mai puţin încărcat faţă de cel al aztecilor, deoarece, spre deosebire de ei, mayaşii răspândiţi din Yucatan până în Guatemala nu au fost rezultatul unui mare amestec de etnii, al unei stratificări de culturi diverse venite din orizonturi multiple; în diversitatea sa, lumea maya are o unitate mai solidă decât restul lumii mexicane prehispanice.

Generalităţi asupra panteonului maya.

Studiul panteonului maya ne poate permite să desprindem câteva observaţii generale, din care Eric Thompson reţine în special şase:

1. Mai întâi, se remarcă faptul că divinităţile Ploii şi Pământului, legate de activitatea vitală a agriculturii, prezintă, în general, caractere ofidiene sau reptiliene, adică au trăsături caracteristice şerpilor sau aligatorilor, adesea amestecate cu trăsături omeneşti şi de aici rezultă aspectul lor fantastic, în plus, divinităţile antropomorfe (ca tânărul zeu al Porumbului, care pare un adolescent) sunt foarte rare în ansamblul imaginilor religioase maya.

2. Thompson notează apoi caracterul de „quadruplicitate” pe care-l prezintă numeroşi zei a căror personalitate se scindează în patru, corespunzând fiecărui punct cardinal. Ca şi Treimea creştinismului, aici există zei formaţi din patru entităţi care pot fuziona mistic.

3. Apoi Thompson subliniază dualitatea, caracterul ambivalent al zeilor, arătat deja mai sus: o divinitate poate fi benefică şi-n aceeaşi măsură malefică, îşi poate schimba vârsta – trecând brusc de la tinereţe la bătrâneţe – sau sexul.

4. În plus, Thompson constată că există o întrepătrundere între universul ceresc, terestru şi subteran şi că o divinitate poate fi întâlnită în toate aceste lumi, ca atare ea aparţine unor cicluri diferite.

5. Specialistul englez remarcă apoi marea importanţă pe care mayaşii au dat-o scurgerii timpului, determinării lui în scopuri religioase, dovadă fiind mulţimea zeilor legaţi de timp.

6. În sfârşit, constată că dacă unele divinităţi au un caracter dublu, contradictoriu şi atunci este vorba de zei populari, adoptaţi, „recuperaţi” de clasele conducătoare care i-au asimilat cu alţi zei, de unde caracterul lor sincretic.

Modul în care mayaşii au acceptat creştinismul, total străin universului lor, ne poate lămuri asupra întâlnirii credinţei lor cu cea a oamenilor din Tuia şi din Golf care au năvălit peste ei cu cinci secole înainte de spanioli. Ce putem observa? Se constată, în primul rând, că nu s-a produs o eliminare radicală a vechilor zei, ci, mai curând, un amalgam, o asimilare a noilor zei cu cei vechi: astfel Chacii, zeii ploii, au devenit arhangheli călare, iar zeiţa Lunii. Ixchel, s-a identificat cu Fecioara Maria. Uneori, s-a produs *o* simplă juxtapunere, aşa cum se vede în unele sate. Unde biserica şi preotul veghează asupra caselor şi locuitorilor lor, în timp ce zeii din trecut protejează milpas-urile. Recoltele, pădurile şi pe cei care le locuiesc. Şi, fără îndoială, peonii de treabă s-ar simţi insultaţi dacă ar şti că ar putea fi cât de cât bănuiţi de păgânism sau de animism[41].

Un panteon cu trei etaje.

Simplificând, divinităţile mayaşe se pot grupa în mai multe mari familii, mai importante fiind: cele cereşti, terestre, subterane, ale timpului şi ale cifrelor. Mayaşii aveau, se pare, treisprezece divinităţi principale pentru cer, şapte pentru pământ şi noua pentru lumea subterană. Spre deosebire de mexicani, ei

[41] Formă primitivă a religiei, când oamenii credeau în spirite şi în existenta unor duhuri ale obiectelor.

nu par a fi avut un cult pentru zeul Focului, pe care-l au acum. Totuşi, lacandonii. Curios, zeul suprem, Hunab Ku, mare zeu creator al lumii şi tatăl tuturor divinităţilor, nu are decât un loc minor în panteonul maya. Poate fi recunoscut în reprezentările sale simbolice, prin cele două pârâiaşe de lacrimi care-i curg pe obraji şi se umplu treptat cu peşti, flori şi animale diverse, iar la urmă cu oameni.

Printre divinităţile cereşti, se înţelege că Soarele (zeul Kinich Ahau) şi Luna (zeiţa Ixchel) deţineau un loc important; un întreg ciclu de legende le este dedicat. Astfel, înainte de a fi mutate în ceruri, cele două astre trăiau ca soţ şi soţie pe Pământ, unde Luna nu s-a dovedit o soţie prea credincioasă, în cursul unei dispute, soţul ei i-a scos un ochi, ceea ce explică strălucirea ei mai redusă!

Artele, muzica, ceramica şi vânătoarea, se găseau sub protecţia Soarelui, în timp ce sarcina femeii, naşterea, recoltele şi ţesutul erau ocrotite de Lună. Paradoxal, pe vinietele codexurilor, putem vedea Luna reprezentată în manifestările ei duşmănoase şi negative, chiar distrugătoare: ea este, între altele, zeiţa inundaţiilor şi apare ca o bătrână mânioasă, înconjurată de simboluri funebre, cu un şarpe încolăcit pe craniul ei, oase risipite şi prinse de fustă cu gheare de păsări răpitoare în loc de unghii. Naşterile, moartea... două trăsături contradictorii, fireşte, dar caracteristice gândirii indiene.

Kinich Ahau, „Faţa Soarelui”, soţul ei, se găsea asociat şi uneori, chiar confundat, cu Itzamna (cerul propriu-zis) numit cel care „sclipeşte orbitor” şi considerat manifestarea diurnă a lui Itzamna; dacă ne luăm după frecvenţa reprezentărilor sale, acesta din urmă a fost o divinitate superioară şi binefăcătoare. Itzamna apărea adesea ca un monstru bicefal, un fel de aligator ciudat sau şopârlă, cu un cap la fiecare extremitate, el simbolizând atunci bolta cerească. De altfel, „itzarn” înseamnă şopârlă în limba yucatană; unul din cele două capete ale acestui dragon ceresc este viu şi reprezintă fără îndoială răsăritul, locul unde se nasc aştrii, în timp ce al doilea cap pare mort şi sugerează probabil apusul, locul unde dispar stelele şi soarele. El mai era reprezentat şi având trăsăturile unui bătrân cu obrajii supţi şi ridaţi, uneori bărbos, cu un fel de dinte de rechin ieşind în afară din maxilarul superior şi cu marginea pleoapei îngroşată în jurul orbitelor, semănând cu nişte ochelari. Adesea, capul său

ciudat ţâşneşte din botul dragonului ceresc. Acest caiman[42] îi obseda pe mayaşi, deoarece suntem siguri că ei îşi imaginau pământul ca pe un disc circular aşezat pe un aligator, sau pe patru, după alte versiuni: câte unul în fiecare punct cardinal, plutind pe apele subterane; şi acest disc avea nouă lumi subterane, una peste alta, fiecare fiind dominată de un suveran al Nopţii, de temut şi îngrozitor. În plus, patru genii protectoare, Bacabii, susţineau cerul; roşu cel de la est, alb cel din nord. Negru cel din vest (noaptea), galben cel din sud. Ei aveau ca sarcină să oprească vântul cu lame de obsidian. Mayaşii creştinaţi îi vor asimila cu Magdalena şi cu sfinţii Dominic, Iacob şi Gabriel.

Dar să revenim la Itzamna: ca mulţi alţi zei, el se scindează în patru, câte unul pentru fiecare punct cardinal, cu o culoare proprie, ca simbol. În iconografia maya, aceşti monştri revin cu o regularitate constantă. Se pot asimila cu Chacii, zeii ploii şi ai vegetaţiei, recunoscuţi uşor cu nasul lor în formă de trompă, ochiul ca un tău (litera grecească T) şi cei doi colţi. Această trompă este creată, poate, după modelul celei a tapirului sau a furnicarului, dar în nici un caz din cea a elefantului, necunoscut în America pe vremea aceea. Poate că aceşti Chacii nu sunt decât o altă manifestare a lui Itzamna sau chiar o manifestare regională, localizată în extremul nord al Yucatanului sau o expresie mai populară şi mai ţărănească a unor Itzamna apreciaţi de oamenii de ştiinţă. Nu se ştie. Pe codexurile lor, se recunosc după trăsăturile net ofidiene – este adevărat că şarpele le este adesea asociat – după faptul că aduc ploaia, răsturnând şi răsucind tigve pline cu apă pe sol.

Aceşti zei „stropitori" învârtesc adesea topoare de piatră deasupra capului, care simbolizează trăsnetul şi fulgerele. Chacii sunt deci zei ai ploii, ai vântului şi, prin aceasta, ai vegetaţiei, ai fertilităţii şi ai agriculturii. Chacii se arată, de asemenea, ca o cvadruplă manifestare a unui zeu, unic la început. Am spus că el era pus uneori în legătură cu şarpele, simbol al umidităţii, pe care-l călăreşte sau pe care îl duce în spate, umflat şi transformat în burduf cu apă de ploaie! Rolul său benefic şi binevoitor i-a adus o faimă surprinzătoare, îndeosebi în aridul Yucatan, unde ploaia, fără a fi nici excesivă, nici nefastă ca în pădurea virgină din sud (Chiapas şi Peten) era. Din contră, rară şi dorită, în siturile septentrionale ale Yucatanului, tema măştii lui

[42] Crocodil cu gură mare din America centrală şi meridională.

Chac, cu lungul lui apendice nazal, a revenit uneori până la obsesie, aşa cum se poate vedea la Kabah, unde 250 de măşti ale zeului îmbracă complet faţada palatului numit Codz-Poop, „rogojina rulată”, nume care vine de la treapta pragului pe care se vede nasul zeului rulat ca o rogojină!

Codz-Poop sau Palatul Măştilor din Kabah – pe faţadă se află

250 de măşti ale zeului Chac.

Printre cei treisprezece zei cereşti, să-l numărăm şi pe cel al planetei Venus, a cărui importanţă a fost ceva mai mică în sufletele oamenilor, aşa că ştim prea puţin despre el. Să-l menţionăm şi pe Xaman Ek, zeul stelei polare, cu faţă de maimuţă, turtită, pătată cu negru. El este patronul protector al negustorilor care îi aduceau în mod obişnuit ofrande şi-i făceau arderi de copal, în mici capele înşirate în cinstea lui – pe marginea drumurilor.

Divinităţile terestre.

Astrele au ajuns în ceruri şi trimit ploaia pe pământ; recoltele cresc, porumbul se coace, înainte de a-şi defrişa milpa sa provizorie, înainte de a lucra pământul cu bastonul lui de săpat, de a semăna, de a recolta... ţăranul maya postea, practica abstinenţa – timp de treisprezece zile pentru însămânţări, de exemplu – aducea ofrande şi ardea copal la picioarele divinităţilor pământului. A reprezenta porumbul ca pe o fiinţă vie şi a-l zeifica poate să ne surprindă, dar această concepţie a fost fundamentală în gândirea maya; aşa cum noi spunem că ne-am născut din lut, mayaşii spuneau că sunt născuţi din porumb. Aşa că zeul Porumbului ocupa un rol important în cult şi în mod deosebit, în inima ţăranilor. Este, de altfel, singurul zeu care are forme omeneşti, tinere şi frumoase în acelaşi timp: este reprezentat având trăsăturile unui tânăr – capul său servea ca simbol pentru cifra 8 – cu păr lung, fără îndoială pentru a sugera mătasea porumbului, din care ieşeau chiar ştiuleţi ai acestei plante venerate.

În ultima epocă, a fost denumit Yum Kax. „Suveranul pădurilor” şi avea toate caracteristicile divinităţii agrare. Zeu al prosperităţii şi al belşugului era adesea asociat cu simbolurile morţii, deoarece nu poţi crea viaţă decât prin moarte: pentru ca bobul să încolţească, trebuie îngropat ca un cadavru şi lăsat să „lucreze”! Astfel, zeul este reprezentat decapitat sau purtând un cap tăiat aşezat în diagonală, pe piept, pentru a aminti că grăuntele moare pentru a se naşte noua plantă. Te gândeşti imediat la Osiris al egiptenilor, care are ambele roluri: este zeul teluric al forţelor vegetale şi în acelaşi timp, domnul lumii de

dincolo şi al practicilor îmbălsămării. El simbolizează pământul egiptean şi vegetaţia sa arsă periodic de soare şi de uscăciune, dar mereu revenind la viaţă, înverzind! În Orientul apropiat, Dumuzi-Tammuz avea un rol asemănător – el va deveni Adonis la Greci – la fel reprezentat, ca un frumos adolescent, totodată zeu al agriculturii şi al fertilităţii şi zeu al vieţii de dincolo, coborând mereu în infern, pentru a ieşi la suprafaţă triumfător ca totdeauna.

Fasolea avea, de asemenea, zeii săi, dar mult mai puţin stimaţi decât cel al porumbului. Se pot adăuga la zeii telurici pe cei care locuiau pe vârful munţilor – în legătură cu norii şi ploaia – la vărsarea râurilor, la izvoare sau în peşteri. Zeul-Jaguar făcea parte din două universuri: sub aspectul său vizibil, exterior, el simboliza puterile pământului: sub aspectul său ascuns, retras în vizuina lui, el simboliza puterile subpământene.

Divinităţile subpământene.

Nouă Suverani ai Nopţii, denumiţi Nouă-Zei (Bolontiku) erau în fruntea diferitelor lumi subpământene suprapuse: glifele lor au fost recunoscute dar nu se pot citi, din păcate. Aici este domeniul morţii şi al lumii de dincolo şi am aflat cât era de obsedat poporul mexican de moarte. Simbolurile morţii, cum sunt craniile descărnate şi oasele încrucişate, revin adesea în iconografia maya. Sub forma unui schelet împodobit cu clopoţei. Ah Puch este zeul Morţii. Animale rău prevestitoare îl însoţesc: cucuveaua, câinele – călăuza morţilor – pe care-l îngropau odată cu stăpânii, „demonul norilor”, pasărea moan, (un fel de erete). Poate chiar Ek Chuah, zeul războiului şi al sacrificiilor, reprezentat din belşug pe codexuri, nu este decât o formă secundară a zeului Morţii. Poate fi recunoscut după silueta sa neagră, după buzele groase şi lăsate şi, câteodată, după coada de scorpion. Personalitatea sa este, de asemenea, dualistă şi ambivalenţă: uneori este prezentat ducând un balot în spinare, fiind şi el un zeu stimat de călători şi de negustorii ambulanţi, consideraţi adesea ca spioni – şi în acest caz el este zeul arborelui de cacao ale cărui seminţe serveau ca monedă – alteori era reprezentat ridicând o lance deasupra capului, ca zeu al luptelor şi al sacrificiilor sângeroase.

Printre zeii Morţii şi ai lumilor infernale, trebuie inclusă Ixtab, zeiţa sinuciderilor, prezentată pe codex agăţată de cer cu o frânghie legată de gât. Sinucigaşii, sacrificaţii, soldaţii ucişi în luptă, femeile moarte la naşteri... toţi aceştia aveau dreptul să intre direct în paradisul maya, un loc idilic, un paradis plantat cu ceib*a (Ceiba pentadra), arbo*ri sacri: enormi, ei au pe seminţele-capsule fire de kapok[43] – de unde numele „arborele cu kapok” – cu utilizări multiple.

Legendele mayaşe ne informează că un *ceiba* uriaş traversa tot universul, de la lumile subpământene la cele cereşti.

Cei condamnaţi se duceau după moarte în *Mitnal,* lumea de jos unde bântuie un frig năpraznic. Trebuie să mai spunem că în filosofia maya, moartea, bolile, deficienţele nu aveau un caracter accidental sau natural, ci erau dreapta pedeapsă a greşelilor din trecut şi erau trimise de zeii mâniaţi.

Divinităţile timpului şi ale cifrelor au avut un rol destul de important deoarece mayaşii au fost în mod curios obsedaţi şi fascinaţi de scurgerea timpului, de ritmul său ciclic, caracterul său repetitiv sau capricios; pasionaţi de cunoaşterea eternităţii, preoţii astronomi au făcut calcule pentru mii şi chiar milioane de ani înainte! Toate perioadele de timp, zilele, „lunile” de douăzeci de zile, anii, „secolele” de 52 de ani. Erau zeificate; şi s-a acordat un cult stelelor din piatră pe care le ridicau la date regulate, ca şi cifrelor care permiteau realizarea acestor calcule uimitoare.

La această nebuloasă de divinităţi trebuie adăugate cele ocrotitoare ale numeroaselor profesii, de la cele ale breslelor de meseriaşi, până la ale celor ce practicau tatuarea şi creşterea albinelor. Tăişurile din obsidian sau din silex îşi aveau şi ele zeul lor patron!

În sfârşit, în timpul renaşterii din secolele XI şi XII trebuie notat cultul precumpănitor al Şarpelui cu pene, Quetzalcoatl, tradus prin Kukulkan de mayaşi; el a fost un personaj istoric, şef religios şi războinic, despre care am vorbit pe larg când am discutat despre tolteci. Chichen Itza a fost, desigur, centrul în care cultul Şarpelui cu pene a avut cea mai mare trecere. El a avut un rol capital ca simbol al concepţiilor noi. Şi poate fi văzut pe un disc de aur şlefuit sau obţinut prin presare la rece. Găsit în renumitul altar de sacrificii, fabulosul şarpe ridicându-se deasupra unei

[43] Puf vegetal foarte uşor şi impermeabil care îmbracă grăunţele unor copaci din America Centrală, folosit pentru centuri de salvare şi pentru perne, (cuvânt englez).

victime întinsă pe spate, pe care un preot sacrificator se pregăteşte să o înjunghie. Dar dacă Kukulkan a fost zeul cu cea mai mare trecere atâta timp cât itzaşii au fost stăpâni, chiar în ziua când au fost alungaţi, el a intrat în dizgraţie şi moda lui a apus imediat, vechii zei maya devenind din nou puternici.

Clerul.

Caracterul teocratic al conducerii în teritoriul maya dă clerului, prin definiţie, locul de onoare. Sacrul având un caracter copleşitor prin omniprezenţa sa, nu exista putere civilă în sensul pe care-l înţelegem acum. Autoritatea religioasă şi autoritatea tribală sau orăşenească erau strâns întrepătrunse. De altfel, cunoştinţele şi ştiinţele aparţineau reprezentanţilor religioşi: preoţii erau aceia care transmiteau cunoştinţele: scrisul, calendarul, astrologia, genealogia, istoria, mitologia, medicina, prezicerea şi tot ritualul obligatoriu, ceremoniile ce trebuiau îndeplinite pentru a nu-i supăra pe zei. Clerul era obligat, înainte de toate, să respecte cultul la care zeii aveau dreptul şi mai ales. Trebuia să-i hrănească.

Se pare că întregul cler provenea dintr-o clasă ereditar privilegiată, chiar dacă trebuia să reuşească la examinarea cunoştinţelor, pentru a dovedi că poate participa în diverse consilii. Desigur, „marele şef" avea autoritate asupra „marelui preot", dar nimic nu dovedeşte că ei nu proveneau din aceeaşi clasă. Dovada neseparării activităţilor sacerdotale de cele civile ne este dată de traducerea pe care o dădeau mayaşii cuvântului *halach-uinic,* marele lor şef: guvernator-episcop! Şeful suprem era deci totodată şef spiritual şi temporal. Poate ar trebui să luăm în considerare, ca la cakchiquelii din Guatemala, prezenţa unui mare preot însărcinat special cu ritualul şi cu ceremoniile – între care şi sacrificiile! – pe lângă un al doilea mare preot, mai puţin ocupat cu problemele zilnice, nelegat de activităţile directe ale comunităţii şi consacrându-se în întregime speculaţiilor astrologice, ştiinţifice şi culturale, cum ar fi întocmirea codexurilor, calculul calendaristic şi almanahurile, programarea ridicării stelelor din piatră sau planurile templelor ce trebuiau construite. Această autoritate ştiinţifică, care răspundea de învăţământ, adică de păstrarea şi transmiterea cunoştinţelor

enumerate, era subordonat lui *halach uinic* care deţinea toată puterea laică pe lângă, probabil, puterea religioasă.

Ah Kin-ii, „Cei din Soare”, erau preoţii însărcinaţi cu speculaţiile mai mult intelectuale decât practice, deşi ei erau printre cei ce oficiau sacrificii; ei prooroceau raportându-se la almanahurile lor şi la diferitele lor cărţi hieroglifice. Adevăraţi vizionari, *chilamii,* sau prezicătorii, prooroceau, de asemenea, cercetându-şi calendarele care-i ajutau la ghicit sau intrând în transă prin dansuri şi percuţii obsedante, transă favorizată de folosirea drogurilor exultante. Pe bază de alcaloizi, de tipul mescalinei. Totuşi, peyotl[44] şi datura[45], folosite în mod curent pe platoul central mexican, nu se găsesc în zona maya.

Înainte de a-şi consulta scrierile, din documentele pliate ca un acordeon, preotul le stropea cu apă numită *zuhuy,* renumită pentru puritatea ei, provenită din izvoare sau din altare speciale, de care femeile nu aveau dreptul să se apropie sau să le folosească.

O altă categorie de preoţi, *nacomii,* era în legătură cu moartea şi era foarte de temut; ei trebuiau să smulgă inima victimelor imobilizate pe piatra altarului. Imediat ce era extrasă din piept, inima era dată *ah kini-ilor,* care-i aveau pe nacomi ca ajutoare, în plus, patru Chaci – bătrâni, mai ales, care purtau acelaşi nume ca zeul Ploii – dădeau ajutor oficianţilor, ţinând picioarele şi mâinile victimei. Ei erau, de asemenea, însărcinaţi cu aprinderea focului în cursul unor ritualuri.

Între preocupările metafizice, ghicirea viitorului, succesiunea timpului şi rolul său în evenimente – zeii care conduceau şi „duceau” zilele de 4,7,9 şi 13 erau favorabili, în timp ce zeii responsabili ai zilelor de 2, 3, 5 şi 10 erau nefavorabili! – jucau un rol considerabil. Motivul fiecărei probleme – o recoltă proastă, o boală, o muşcătură veninoasă, pierderea unui obiect, dizgraţia unei fiinţe apropiate sau a unui şef – era în mod obligatoriu înscris în cărţi ce dădeau răspunsul. Modul de a se purta, hotărârile de luat depindeau de mii de alte semne pe care trebuia să ştie să le descifreze: se urmărea modul în care murea un curcan sacrificat, cum se contracta pulpa piciorului sau poziţia boabelor de porumb sau de fasole. Chiar şi astăzi, multe sate şi-au păstrat vraciul (şamanul) sau preotul calendarului, care interpretează prevestirile şi semnele.

---

44 Cactus din Mexic care conţine mescalină.

45 Plantă exotică toxică.

Deoarece îşi închipuiau că boala era consecinţa directă, preţul plătit, pe drept, pentru un păcat din trecut, se presupunea că spovedania te izbăvea de acest păcat, în lipsa unui preot, îşi puteau descărca conştiinţa cuiva apropiat. Astfel, spovedania juca un mare rol în viaţa mayaşilor. Dar prima din activităţile preoţilor era de a participa la ceremonii, la dansuri, la sacrificii şi de a se supune atunci unui ritual meticulos şi complicat.

Ceremoniile.

Datorită influenţei lor favorabile sau defavorabile asupra desfăşurării vieţii oamenilor, ceremoniile erau obiectul unor preocupări deosebite din partea indienilor şi ele ocupau o mare parte din timp. Nu le făceau în mod superficial şi nici pentru a se distra; aceste ceremonii aveau în sine ceva neînduplecat şi sever. Era ceva ostentativ în caracterul lor sacru; ele necesitau o pregătire, o purificare prealabilă, care se realiza prin posturi, abstinenţe şi cumpătare. Şi asta pentru că întregul succes al ceremoniei depindea de gradul de neprihănire al celor ce oficiau şi a diferitelor elemente folosite.

Diego de Landa a păstrat, printre altele, amintirea unei ceremonii care avea legătură cu realizarea de temut a idolilor din acaju. Era o acţiune periculoasă, din cauza puterii răufăcătoare a idolilor în cazul în care ar fi fost supăraţi! Cu trupul uns cu seu, sculptorii, însoţiţi de preoţi şi de Chaci, se retrăgeau într-o colibă singuratică, ascunsă după un gard înalt, totul fiind construit în acest scop. Cum puritatea celor care oficiau era obligatorie, postul şi abstinenţa erau respectate cu rigoare în tot timpul lucrului: într-un aer înţesat de fumul de copal, artistul lucra cu precauţie, umezind permanent idolul în curs de realizare cu sânge scos din rănile ce şi le făcea pe nas, pe obraji, pe lobii urechilor şi în alte părţi ale corpului. Când el se odihnea, preoţii aveau grijă să strângă repede idolii într-un urcior pentru a neutraliza efectele lor magice, aşteptând trezirea sculptorului. La sfârşitul lucrului, idolii erau aliniaţi pe un altar, purificaţi, sfinţiţi. Adesea, erau comandaţi de particulari, deoarece toate familiile aveau în colibă un mic altar consacrat idolilor protectori. Ceremonia se termina printr-o serbare şi o beţie cu *balche,* băutura care te apropia de zei, ca şi dansul!

Şi dansul avea un caracter net religios, deloc profan; dovadă este faptul că trebuia în prealabil să se respecte o perioadă de post şi de abstinenţă pentru a fi autorizat să intri în „horă”. Dansurile mimau adesea scene de sacrificii şi primul obiectiv al participanţilor era să devină „altul”, să se identifice cu un animal, cu un zeu, prin folosirea măştilor, a penelor strălucitoare, a culorilor uluitoare întinse pe trupuri şi a costumelor sclipitoare. Un dansator nu era vecinul sau prietenul tău costumat făcând pe măscăriciul, era, nici mai mult nici mai puţin, un zeu convingător şi de temut. Ritmul obsedant al tobelor, strigătul sfâşietor al trompetelor – indienii nu cunoşteau instrumentele cu coarde – şi bătăile înfundate ale marilor tobe, *huehuetl,* întreţineau o tensiune continuă şi obositoare. Ca şi în timpurile cele mai vechi, probabil că dansurile cu caracter magic şi incantaţiile se desfăşurau înaintea marilor vânători, a războaielor sau a recoltelor.

Ofrandele.

Fără consultarea prealabilă a preoţilor care hotărau zilele favorabile şi fără o purificare prin post şi abstinenţă, nu se făcea nici o vânătoare colectivă, nici defrişarea pentru milpa, nici semănăturile, nici o construcţie de templu sau de casă, nici o ceremonie, nici un ritual de migrare, nici o căsătorie. Nu se pleca la război decât după ce divinităţile fixau data favorabilă, în mod obişnuit, perioadele de abstinenţă durau o săptămână maya, adică treisprezece zile. Într-o mie şi una de ocazii, credinciosul aducea ofrande şi sacrificii zeilor pentru ca aceştia să îi satisfacă rugămintea, întotdeauna neexagerată. Ce-i dăruia el? Cel mai adesea alimente, mâncăruri, plăcinte, pozol (un fel de mămăligă), boabe de porumb, de dovleac sau de fasole: un peşte, o broască ţestoasă, un curcan şi, mai rar, un cerb; *balche,* adesea şi flori; copal, desigur, cel mai des. Prin magie imitativă – fumul evocând norii – se credea că arderile de copal aduceau ploaia.

Mayaşii aduceau şi un alt tip de ofrandă, destul de ciudat, al propriului sânge pe care-l obţineau rănindu-se în diferite feluri, cu spini, cu aşchii de silex, cu un ghimpe luat de la un tip de calcan, pe care ei şi le înfigeau în limbă, în lobii urechilor, în nas.

Obraji, buze, membre şi chiar în penis. Uneori, o făceau cu o panglică acoperită în întregime cu mulţi spini de aloe pe care şi-o treceau pe limbă, aşa cum putem vedea pe unele reliefuri, la Yaxchilan, mai ales. De altfel, numeroşi ghimpi de calcan au fost găsiţi în morminte. Odată făcută rana, se lăsa sângele să curgă pe frunze sau pe benzi de hârtie din coajă de copac, aşezate apoi într-un coş care era oferit zeilor. Era obiceiul, de asemenea, să se mâzgălească cu acest sânge idolii templelor.

Cei mai bogaţi ofereau pene de quetzal, bucăţi de jad, tăişuri de obsidian sau de silex cioplite în forme originale şi complexe, cu o virtuozitate uimitoare. Fără îndoială, sacrificiul sângelui reprezenta ofranda supremă. Prin ea se supuneau dogmei, care afirma că nu se putea garanta şi întreţine viaţa decât oferind viaţă... adică ucigând! Zeii cereau sânge pentru a căpăta forţa necesară îndeplinirii sarcinii lor şi misiunea de a o procura revenea, în mod natural, oamenilor care fuseseră creaţi în acest scop. După cum ni se explică în *Popol-Vuh.* La a patra Creaţie, zeii au considerat că oamenii sunt în stare să le celebreze cultul şi să-i hrănească. Sacrificarea putea fi a unui animal – o pasăre, un curcan, un cerb lopătar... – dar şi a unui om, copil sau adult, indiferent de sex.

Sacrificiile umane.

Dacă sacrificarea oamenilor a fost relativ răspândită şi obişnuită începând cu perioada mexicano-toltecă, am spus că ea a fost, probabil, făcută doar în cazuri excepţionale în perioada clasică. Atunci se recurgea la ea doar în situaţiile critice, cu ocazia marilor calamităţi sau catastrofe, cum ar fi o secetă prelungită, o epidemie ucigaşă sau un uragan devastator. Se pare că se sacrificau câteva vieţi şi cu ocazia marilor inaugurări, ale templelor-piramide, de exemplu; s-au găsit în spatele zidurilor şi la subsolul unor temple, la Tikal mai ales, oseminte şi cranii în vase de pământ. Deci, pentru aceste jertfe sângeroase victimele erau decapitate; dar poate că aceste rămăşiţe macabre sunt doar cele ale preoţilor sau nobililor a căror poziţie socială le permitea să beneficieze de onoarea de a fi îngropaţi în perimetrul templului (ca în cazul catedralelor din epoca feudală); nimic nu dovedeşte că erau victime sacrificate, obiceiul de

descărnare şi de dezmembrare a morţilor existând la mayaşi ca şi la tibetani, pe lângă alte obiceiuri nu mai puţin surprinzătoare.

Cum se desfăşura un asemenea sacrificiu?

Avem o descriere datorită mărturiei culese de Landa despre nobilii din Yucatanul de nord. Viitoarelor victime, adesea resemnate, deoarece sacrificiul le era prezentat ca un semn de onoare care le purta în paradisul ceresc, li se dădea să bea. În prealabil, o bună cantitate de *balche* pentru a-i ameţi. Cel mai adesea erau sclavi – comunitatea contribuise pentru a-i cumpăra – prizonieri de război sau copii şi tineri, deoarece zeii erau sensibili la calitatea neprihănirii care mărea valoarea jertfei. „Unii din evlavie îşi ofereau proprii copii: a notat Landa. Orice malformaţie sau lipsă de frumuseţe fizică te descalifica... adică îţi salva viaţa!

Oficianţii şi ofranda lor vie urcau în vârful piramidei templului, cu trepte deosebit de strâmte şi intrau în curtea unui templu mic; apoi cei patru Chaci întindeau victima pe spate, sprijinită şi cu toracele bombat pe piatra convexă de sacrificiu. Anterior fusese dezbrăcat şi vopsit în albastru, culoarea pentru sacrificii şi îi puseseră un acoperământ de cap special. Cei patru Chaci îl ţineau bine de extremităţile membrelor întinse; şi ei, ca şi piatra de sacrificiu şi victima, fuseseră vopsiţi în albastru. Nori de fum ieşind din cădelniţe învăluiau scena, în timp ce un preot, înarmat cu un pămătuf făcut din solzi de şarpe cu clopoţei, stropea cu *balche* – hidromelul zeilor – locul şi în mod special victima.

Cu un pumnal de sacrificiu din silex sau din obsidian, numit „mâna zeului”, preotul nacom lovea în partea de jos. În stânga, a cutiei toracice, smulgea imediat inima şi o dădea preotului, care. La rândul lui. O ridica deasupra capului spre apus, acolo unde astrul moare în fiecare seară. Trupul sacrificatului era apoi aruncat pe scări în jos. Unde preoţii îl jupuiau şi-l tăiau în bucăţi. Două stele din Piedras Negras arată cum iese un răsad de porumb din torsul despicat al sacrificaţilor, ceea ce arată că o asemenea jertfă era probabil legată de un cult agrar al fertilităţii. Apoi veneau la rând alte victime, dacă existau şi în tot acest timp erau lovite marile tobe verticale, care acopereau gălăgia făcută de cochiliile marine, de trompete, de plesnitoare şi de carapace de broaşte ţestoase lovite cu bucăţi de coarne de cerb. La baza piramidei, convinşi de rolul lor, dansatorii cu măşti enorme se identificau cu zeii, cu animalele care le patronau clanurile, sau cu monştri cereşti. Preoţii care-o simbolizau pe Venus se apropiau

atunci de idol, fiecare cu un vas conţinând o inimă de om. Învăluit într-un fum gros de copal, marele preot lua unul câte unul aceste organe sângerânde şi-l freca de suprafaţa stelei sau a statuii ce trebuia onorată, murdărind-o cu sânge, înainte de a pleca, se depuneau în jurul idolului ofrande, hrană, bijuterii şi pene de quetzal. Uneori, cei ce oficiau şi credincioşii se ofereau ei înşişi pentru sacrificii, aşa cum am mai arătat, folosind spini, vârfuri de obsidian, oase ascuţite sau ghimpi de calcan. Apoi îmbibau hârtii din coajă de copac, dar şi nuieluşe, cu sângele provenit din rănile lor şi le ofereau divinităţilor templului: în toate religiile sângele are o semnificaţie mistică. Se întâmpla uneori ca un chilam să pună pe el pielea jupuită de pe victimă după ce se dezbrăcase. Pentru a executa un dans special. Corpul victimei, dacă fusese un om merituos şi valoros în timpul vieţii, putea fi împărţit şi mâncat: în felul acesta îşi însuşeau calităţile lui, ca şi cele ale divinităţii în care el se preschimbase în momentul morţii. Trupul era dat şefilor, capul, mâinile şi picioarele erau date preoţilor şi ajutoarelor lor, în timp ce războinicul care, eventual, îl făcuse prizonier, primea câteva oase, de exemplu, mandibulele, pe care şi le punea la braţe, purtându-le foarte mândru. O astfel de serbare se încheia desigur cu o petrecere şi cu beţii teribile. Dar trebuie să reţinem că sacrificaţii erau consideraţi, de acum înainte, sfinţi şi memoria le era foarte respectată.

Execuţiile „în genul martiriului sfântului Sebastian”

Tot în lucrarea sa, *Relatare despre Yucatan,* Diego de Landa prezintă un alt tip de sacrificiu omenesc, în care se foloseau săgeţi. Victima era legată, goală, vopsită în albastru, între doi stâlpi, cu braţele încrucişate la spate, cu o tichie conică pusă pe cap. Puţin înainte, participase la un dans sacru, în mijlocul unor oameni mascaţi şi înarmaţi cu lănci şi arcuri. Apoi preotul, îmbrăcat cu impresionantele sale veşminte de ceremonie, se apropia de victima legată, femeie sau bărbat şi o rănea cu o săgeată în sex; strângea sângele din rană şi ungea idolul sărbătorit cu acea ocazie. Apoi. Dansatorii făceau cerc în jurul victimei şi fiecare îi trimitea o săgeată în regiunea inimii care fusese însemnată mai înainte, o pată albă făcută pe piept, „în

acest fel, scrie Landa, pieptul lui se transforma în ceva asemănător cu un arici făcut din săgeţi.

Landa relatează şi un al treilea tip de sacrificii „dezgustător şi penibil” care se făcea în temple. Aşezaţi în şir, credincioşii îşi făceau mai multe găuri în membrul viril şi treceau prin ele o sfoară lungă, rămânând, astfel, legaţi toţi unul de altul. Ungeau apoi demonul cu sânge din toate aceste organe şi cel care o făcea cel mai mult era considerat cel mai curajos”.

Cenotul de sacrificii de la Chichen Itza.

Mayaşii practicau încă un tip de sacrificiu uman, cel al înecului; cenotul sacru din Chichen Itza a fost scena principală, atrăgând, timp de secole, mulţimi de pelerini veniţi să arunce în el ofrande. Acolo, în cenot, în puţul enorm cu pereţii abrupţi, lat de circa 60 de metri şi adânc de 40 de metri, din care jumătate în apă. Pelerinii veniţi din toate părţile aruncau, în apa ciudat de calmă şi de tainică, tot felul de ofrande, clopoţei, bulgări de copal, bijuterii de jad şi chiar oameni, pentru cinstirea lui Chac, zeul Ploii, îi cereau să pună capăt secetei, foametei greu de suportat, sau altor mari pericole. Pentru a obţine răspunsul zeului şi pentru ca acesta să poată fi ghicit, oficianţii, după ce respectaseră abstinenţa şi cumpătarea în mod foarte riguros (60 de zile), aruncau femei, de condiţie bună în special, dar şi copii şi bărbaţi, în cenot la răsăritul soarelui. Un text spaniol ne spune că „femeile trebuiau să ceară zeului un an prielnic şi benefic pentru soţul sau stăpânul lor. Dacă. La prânz, ele mai pluteau încă, li se arunca o frânghie, erau scoase afară, epuizate şi erau lăsate să-şi revină lângă foc şi în mijlocul norilor de fum de copal. Apoi ele povesteau că existau jos mulţi oameni din neamul lor care le primiseră bine. Când încercau să ridice capul sau când îl înclinau sub apă pentru a-i privi, erau lovite tare în cap, iar când priveau fundul vedeau prăpăstii mari şi locuitorii acestor abisuri le răspundeau la întrebările privind anul rău sau bun pe care-l vor avea stăpânii lor”. După aceea, aceste femei salvate erau venerate ca fiinţe răsfăţate de zei.

Datorăm relatarea acestui obicei lui Diego Sarmiento de Figueroa, alcade (primar) al Madridului, care a vizitat Yucatanul în secolul XVI; el ne confirmă mărturiile culese de Landa. Şi

bărbaţii, dar mai ales copii, erau aruncaţi în acelaşi fel dintr-un mic templu ale cărui ruine sunt încă vizibile pe marginile puţului. Răspunsul divin dat prin intermediul celor salvaţi se referea la precipitaţiile din anul următor, la cantitatea lor, suficientă sau insuficientă. Unul dintre aceşti salvaţi, răsfăţat de zei, va deveni şef în Mayapan: este renumitul Ceel Cauich despre care am vorbit deja, ca fiind cel ce i-a alungat pe itzaşi şi care era apărătorul soţilor batjocoriţi. Desigur că aventura sa din cenotul sacruşi aura pe care a dobândit-o i-a favorizat ascensiunea politică.

La începutul secolului nostru, Edward Herbert Thomson, consul al Statelor Unite în Yucatan, a căpătat o mare pasiune pentru stilul de la Chichen Itza şi a cumpărat ferma pe care se găseau ruinele; cu cinci ani înainte, John L. Stephens făcuse la fel la Copan şi obţinuse de la indianul Don Jose Maria, pentru suma de 50 dolari, cele 2400 de hectare de junglă umedă care ascundeau ruinele oraşului cu 38 de stele minunate! Timp de treizeci de ani, Thompson a trăit la ferma sa din Chichen Itza fără ca pasiunea lui să slăbească. Apoi, anumite tulburări, incendierea bunurilor sale, discuţiile cu conducerea l-au gonit. Dar interesul său pentru cenot nu a diminuat, deoarece se vorbea despre un tezaur fabulos care ar fi căzut pe fundul apei. Între 1904 şi 1907 el va făcut dragaje şi a angajat chiar scufundători greci pentru a sonda puţul, după ce fusese curăţat parţial, scoţându-se aproape 3 metri de nămol. După multe zile de cercetări fără rezultat, doi bulgări de răşină de *pom* (copal) au fost scoşi la suprafaţă. Apoi a urmat, spune Thompson – americanul Edward Thompson, care nu trebuie confundat cu omonimul său englez, Eric – „o cantitate mare de figurine simbolice gravate în jad şi pe răşină… un mare număr de hulches sau lansatoare de lănci şi numeroase săgeţi cu vârfurile bine prelucrate din silex, calcită şi obsidian…” A găsit, de asemenea, sute de clopoţei de cupru care seamănă cu cei ce se pot vedea agăţaţi de veşmintele zeului Morţii, Ah Puch, figurine, pandantive, brăţări, coliere, mărgele din smarald şi jad gravat, cercei, topoare, discuri de cupru sau aur cu scene gravate sau presate, cuţite de ceremonie cu mânere din lemn frumos fasonate, cochilii lucrate cu migală, cupe, câteva tălpi de sandale din cupru şi, lucrate în lemn, propulsoare, inele de buze şi idoli.

Au fost, de asemenea, scoase de la fundul celor cinsprezece metri de apă numeroase oseminte omeneşti care au confirmat

tradiţia, printre ele găsindu-se 21 de copii, cu vârste între 18 luni şi 12 ani, 8 femei şi 13 bărbaţi, circa 40 în total; dar probabil că pruncii, ale căror oase prea moi nu rezistă, au fost mai numeroşi, probabil majoritatea.

În plus, se observă că aproape toate obiectele aruncate în puţ fuseseră intenţionat sparte în prealabil, „ucise”, cum este obiceiul în multe ţări, pentru ca prin această „moarte rituală” spiritul ofrandei să fie definitiv neutralizat.

În cursul anilor 1920 şi 1930, convulsii politice au agitat Yucatanul şi, ca urmare a diferitelor tulburări, ferma lui E. H. Thompson a fost arsă, biblioteca şi atelierele-depozit, de asemenea, distrugându-se lucrările şi tezaurele. Din fericire, numeroase piese de o mare valoare arheologică fuseseră transportate mai devreme în Statele Unite, la Cambridge (Massachusetts). La muzeul Peabody de arheologie şi etnologie al Universităţii Harvard care a participat financiar la lucrări. Din această cauză, guvernul mexican a cerut o despăgubire de 500.000 de dolari lui Thompson care, neputând plăti şi-a văzut proprietatea confiscată şi i s-a interzis de a mai locui în Mexic.

Cercetarea obiectelor a arătat că unele proveneau de foarte departe: din Oaxaca, din Mexico. Din Honduras, din Guatemala şi chiar din Columbia şi Panama! Obiecte din jad, fiind datate din anul 690, cum este cazul unei mărgele, adusă probabil din Palenque, după cum indică stilul şi din anul 706, în cazul unui mic cap (8,5 cm) bărbătesc din jad, provenit din Piedras Negras şi care fusese spart intenţionat. Aceste două obiecte preţioase fuseseră aruncate în puţ chiar în acei ani? Sau fuseseră păstrate peste secole, ca bijuterii preţioase, de persoane care au venit apoi să le arunce în cenot? Nu se ştie. Numeroase obiecte provin din epoca tolteco-itza din secolele XI şi XII, dar asta nu dovedeşte că acest loc de pelerinaj n-a fost vizitat chiar din primele secole.

În 1960-1961, o echipă americano-mexicană a reluat lucrările cu oameni-broască şi un material modern, din care un aparat injector şi aspirator cu presiune de aer care a adus la lumină ofrande şi fragmente de ţesături şi chiar păpuşi moderne îmbrăcate în mătase artificială. Aceasta dovedeşte că puţul nu şi-a pierdut nici astăzi atracţia şi virtuţile sale şi nici puterea de fascinaţie asupra oamenilor simpli.

Se poate vorbi de cruzime?

Odată cu venirea oamenilor de pe platoul central şi de pe coasta golfului, sacrificiile s-au înmulţit şi au provocat o recrudescenţă a activităţilor războinice, necesare pentru împrospătarea continuă a prizonierilor, condamnaţi să fie ucişi pentru a-i satisface pe zeii însetaţi de sânge. Pentru a răspunde acestei macabre şi neîncetate exigenţe, războiul sacru între oraşe a devenit o instituţie de stat! La Chichen Itza, capetele sacrificaţilor erau expuse departe de cenotul sacru, pe un podium lung (60x12 m) izolat în marea piaţă ceremonială, ceea ce ne face să credem că sacrificiile aveau loc în acest sector. Acel masiv de zidărie, numit *tzompantli,* un altar în care se îngrămădeau craniile, nu era cunoscut până atunci în teritoriul maya. El era împodobit pe patru laturi cu o friză din cranii macabre văzute din profil şi străpunse de ţăruşi. La câţiva paşi, la templul denumit al Vulturilor, se poate vedea această pasăre răpitoare, simbol solar desigur, dar, de asemenea, simbol al unei caste militare, repetat adesea în basorelief, în alternanţă cu jaguari – simboluri stelare – şi ei patroni ai unui ordin războinic, toţi devorând inimi de oameni. Smulgerea inimii era legată de cultul lui Kukulkan, devenit zeul astral Venus, de cultul solar şi de cel al forţelor diurne şi nocturne. Acest obicei sângeros de sacrificare a oamenilor, prea puţin potrivit la origine cu temperamentul maya, va continua şi după cucerirea spaniolă, se pare, dar mai rar. Una din primele măsuri ale invadatorilor a fost de a interzice aceste sacrificii, dar un obicei milenar nu se schimbă într-o zi şi se cunosc multe cazuri de sacrificii clandestine, după cum dovedesc procesele inchiziţionale din secolul XVI. În anul 1562, de exemplu, sunt menţionate două cazuri, cel al tânărului care a fost crucificat – se poate observa actualizarea procedeelor în funcţie de noua credinţă! – într-un cimitir, după care i-a fost extirpată inima pentru a fi dată demonilor şi idolilor; celălalt caz a fost povestit de un tânăr învăţător mayaş, convertit, dar care continua totuşi să venereze şaizeci de idoli moşteniţi de la tatăl său, pe care-i ascunsese într-o peşteră – convocat într-o seară de şeful indian din Yaxcaba, satul său, i-a găsit pe acest şef împreună cu un tânăr din Tekax (un sat din provincia Mani), care avea mâinile legate la spate; băiatul era în vizită la rudele sale din partea locului. Vrând

nevrând. Învăţătorul a participat la acest sacrificiu crud. Oameni din sat au adus dintr-un câmp de porumb unde erau ascunşi, vreo zece idoli pe care i-au aliniat în biserică pe frunze de copo. Un soi de smochin sfânt; alături de aceste figurine, pe o rogojină, au pus un cuţit din silex cu mânerul îmbrăcat cu o pânză albă.

Dar să-l lăsăm pe Eric Thompson să ne povestească urmarea: „Au dezlegat băiatul şi l-au trântit pe rogojină. Preoţii au pus jos lumânările pe care le aveau: patru dintre ei l-au prins pe băiat de picioare şi de mâini şi l-au ţinut culcat. Pedro Euan, primarul din Yaxcaba, a luat cuţitul de silex, a făcut o tăietură în stânga pieptului, a apucat inima cu mâna şi a tăiat arterele cu cuţitul. I-a dat inima preotului Gaspar Chim, care i-a făcut o tăietură în cruce la un capăt şi a ridicat-o deasupra capului. Apoi, a tăiat o bucată şi a pus-o în gura celui mai mare idol, cel al lui Itzamna; au luat trupul băiatului, inima, sângele pe care-l strânseseră într-un urcior mare, idolii şi au revenit în casa şefului indian”. Se poate observa înţelegerea secretă, suprapunerea celor două culte, cel vechi şi cel creştin: alegerea bisericii ca loc de sacrificii, tăietura în cruce pe inimă…

În anul care a precedat căderea Tayasal-ului, deci în 1696, doi dominicani, Cristobal de Prada şi Jacinto de Vargas au suferit o cardioctomie, adică smulgerea inimii. Două secole mai târziu, în 1868. Locuitorii unui sat chamula din Chiapas şi-au dorit să aibă propriul lor Christ, un Christ după imaginea celui al spaniolilor *(ladinos)* care „în antichitate l-au ales pe unul din ai lor pentru a-l crucifica şi a-l numi Domnul lor”. Ei au crucificat un băieţel de zece ani în mijlocul unor nori groşi de fum de copal şi într-o exaltare extremă a sătenilor veniţi să asiste la această atroce ceremonie.

Aceste cardioctomii, aceste sacrificii sângeroase ne dezgustă astăzi, desigur, dar nu se poate nega că au fost făcute din motive superioare, excluzând orice urmă de sadism. Din contră, victima era foarte respectată şi considerată ca sfântă după moarte; era o sălbăticie, fără îndoială, dar categoric nu era ură. Jacques Soustelle a remarcat absenţa torturilor sadice, ca şi acea stranie complicitate dintre victimă şi sacrificator şi acceptarea stoică, de către primul, a unei soarte considerată glorioasă: „Nu lipsesc povestirile în care unor astfel de prizonieri li se oferă viaţa şi ei o refuză şi se duc singuri să se aşeze sub cuţit. O stranie legătură se stabileşte între prizonier şi cel care, capturându-l, îl duce la moarte: primul îi numeşte pe al doilea

tată venerat”. Şi pentru a-l face să accepte mai uşor sfârşitul, de ce nu l-ar fi drogat cu un stupefiant cu scopul de a-i micşora suferinţele?

„Chiar noţiunea de cruzime capătă sensuri diferite în funcţie de regiuni şi epoci, notează J. Soustelle şi cursul Istoriei este jalonat de masacre, de suplicii, de oraşe distruse, de populaţii exterminate, de eretici arşi, de prizonieri chinuiţi în sute de feluri...”

Probabil că mayaşi, dacă ar fi asistat în Franţa, o mie de ani mai târziu, la Marea Teroare din iunie-iulie 1794, ar fi fost deosebit de şocaţi de metodele de exterminare, de căruţele încărcate de condamnaţi şi de miile de decapitări care se încheiau uneori cu cântece de răzbunare; unde era „necesitatea divină” a acestor hecatombe? În nici un caz morţii Revoluţiei nu luptau contra haosului, nu hrăneau astrele. La Paris, un funcţionar meticulos, Fouquier-Tinville, înecat în dosare, constata că atunci capetele cădeau „ca ţiglele de ardezie pe vreme de furtună”. Poate că mayaşii au făcut mai puţine omoruri şi execuţii într-un mileniu decât Revoluţia într-un singur an, 1794... Aztecii, sângeroşi din fire, au fost puternic surprinşi de războiul exterminator pe care l-au purtat contra lor *conchistadorii.*

Scrisul.

În afară de organizarea şi desfăşurarea ceremoniilor, clerul avea în sarcina sa tot ce era în legătură cu activităţile spirituale, intelectuale şi culturale, reunite într-o singură preocupare religioasă: să nu-i supere pe zei şi să caute să le afle intenţiile. Transformarea lumii depindea de voinţa lor şi de felul legăturilor lor cu oamenii, însărcinaţi de ei să-i venereze şi să-i hrănească. Mayaşii trăiau cu teamă continuă în aşteptarea celui de-al cincilea cataclism care va veni cu siguranţă şi care va fi preludiul unei noi creaţii, în măsură să-i satisfacă mai mult pe zei, poate decepţionaţi de oamenii de acum. În fond, indienii trăiau cu teama că nu sunt buni credincioşi şi că sunt incapabili să-i fericească pe zei. Convinşi cum erau că istoria universală era supusă alternanţei perioadelor diferite, întrerupte de cataclisme, mayaşii trăiau în aşteptarea unui nou sfârşit, ceea ce îi făcea să fie fascinaţi de scurgerea timpului. Toată perioada scursă căpăta

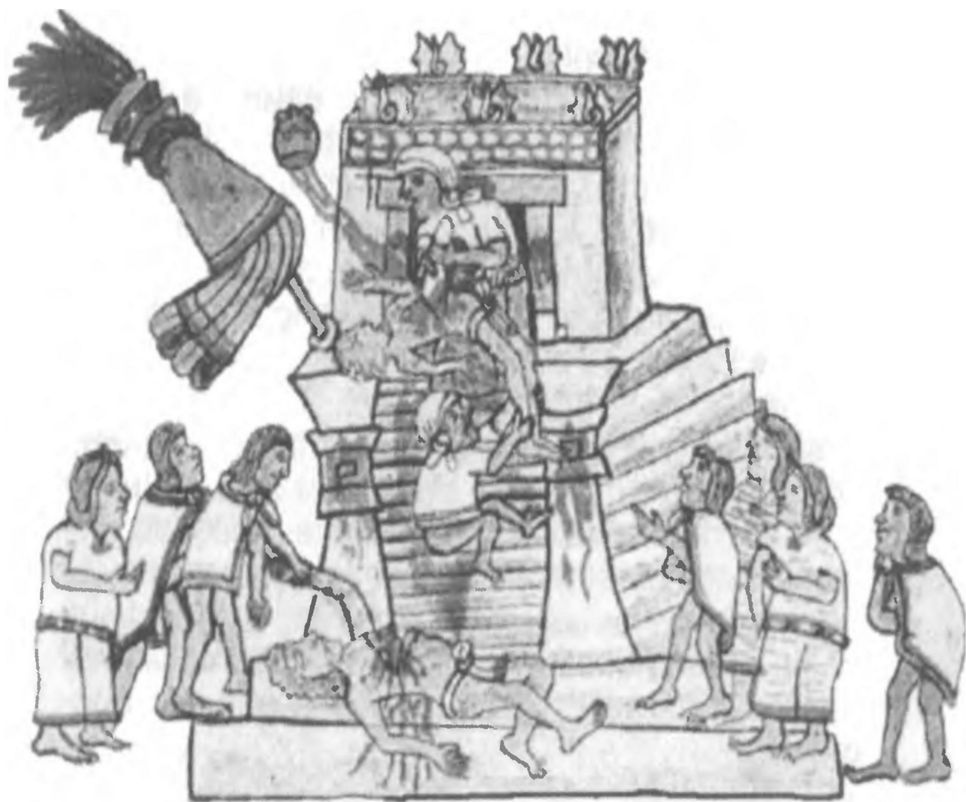
din această cauză un aspect sacru şi era venerată ca atare: anii, lunile, săptămânile şi chiar zilele erau considerate nişte zei!

Înainte de toate, era important să contabilizeze acest timp trecut şi să tragă concluzii pentru viitor, deoarece mayaşii observaseră aspectul său ciclic şi repetitiv: zi după noapte, anotimp după anotimp, mersul astrelor... Trebuia deci înscrise toate aceste observaţii, importante şi susceptibile de a fi folosite pentru prezicere; trebuia deci să ştie să scrie şi să socotească. Ori, „din cele 123 de familii etnice care populau cele două Americi înainte de cucerirea spaniolă, a notat Ferdinand Anton, interesat de universul maya, mayaşii au fost singurii care au dezvoltat o adevărată scriere”. Ştim deja că înaintea lor au fost oamenii din La Venta, iar ei n-au făcut decât să le dezvolte moştenirea: aceşti enigmatici olmeci născociseră o scriere complexă, embrionară, pe care mayaşii au transformat-o într-o scriere, aparent nealfabetică, deoarece are între 450 şi 500 de semne diferite, denumite glife. Semne care par mai curând ideograme deoarece, în loc să dea adevărate reprezentări grafice ale obiectelor, cum procedează scrierea pictografică. Aceste glife sunt atât simboluri, cât şi elemente determinante şi chiar sunete, dacă luăm în consideraţie ultimele lucrări. Dacă unele glife aveau chiar valoarea sunetelor înseamnă că mayaşii erau pe drumul grafiei alfabetice şi fonetice, în prezent, noi nu înţelegem decât aproximativ o treime dintre aceste semne, adică mai puţin de 200.

Nu putem să nu presupunem că cele care nu pot fi citite sunt silabice şi servesc deci să exprime sunetele, deci limbajul. Semnele neînţelese ar f i prea puţine dacă ar fi ideograme, pentru că n-ar putea fixa toate ideile şi miile de cuvinte ale unei limbi. Cercetătorii ruşi au ajuns la concluzia că e vorba fie de prefixe, fie de sufixe. Matematicienii siberieni, sub conducerea profesorului Sobolev şi cu ajutorul unui calculator electronic, au crezut că sunt aproape de rezolvare; se putea citi, într-o revistă moscovită: „Studiind regularitatea construirii componentelor frastice, a frazelor şi a grupelor de fraze, trei tineri cercetători siberieni, Ustinov, Kosarev şi Evreinov, au putut separa substantivele cu sens deosebit”. Este *analiza* recurenţei sau a frecvenţei cu care apar anumite semne care permite să fie considerate prefixe şi sufixe. Dintre rezultatele obţinute anterior acestor lucrări, trebuie să apreciem lucrările lui Morley, Gann şi Thompson care au avansat mult în decriptarea acestei scrieri

ciudate. Au fost descoperite până acum mai mult de o mie de texte pe care se poate exercita perspicacitatea savanţilor; ele figurează pe stele, panouri de piatră sau de lemn – ne gândim la minunatul relief[46] din muzeul din Basel, provenind din Tikal – pe părţile verticale ale scărilor, piese de jad, vase policrome şi în cele doar trei codexuri, trei carnete pliate ca un acordeon. Din aceste texte, doar părţile legate de cronologie, de calcule, de astrologie şi, în oarecare măsură, de panteon, sunt înţelese de specialişti. Un progres serios în citirea lor s-a putut realiza datorită relatării episcopului de Merida, faimosul Diego Landa, ajuns în Yucatan în 1549. În cartea sa, scrisă după 1566, el a vorbit de această scriere şi a transcris cu ajutorul ştiutorilor de carte indieni numele celor douăzeci de zile ale lunii şi cele 18 luni ale anului maya. Aceasta îl absolvă poate de absurda ardere pe rug inchizitorială din Mani. Care a prefăcut în cenuşă circa 5.000 de idoli, 20 de stele, 13 altare, 27 superbe manuscrise şi alte 187 de manuscrise mai mici şi de toate formatele, dacă-i dăm crezare iezuitului Domingo Rodriguez. „Aceşti oameni, scria Landa, folosesc unele semne sau unele litere cu care ei înscriu în cărţile lor istoria veche şi doctrinele ei. Datorită acestor litere, ca şi desenelor şi figurilor, ei îşi cunosc istoria, o fac de înţeles pentru ceilalţi şi-i învaţă şi pe urmaşi. Am găsit un număr mare de astfel de cărţi şi cum ele nu conţineau nimic care să nu fie în legătură cu superstiţia sau minciunile satanice, le-am ars pe toate, spre marea lor supărare, care s-a manifestat cu o surprinzătoare violenţă şi cu disperare”.

[46] Sculptură în care motivul iese în relief mai mult sau mai puţin pe un fond.

Sacrificiu mayaş – mayaşii considerau că inima smulsă din pieptul victimei se transformă într-un astru reintegrându-se circuitului universal

Stelele din piatră şi cultul lor.

În timpul marii epoci clasice şi în special spre sfârşitul ei, mayaşii aveau obiceiul să înalţe la fiecare katun – douăzeci de ani – apoi din zece în zece ani şi, curând, la fiecare cinci ani, în marea piaţă de ceremonii a oraşelor lor, o stelă sculptată, comemorativă, a cărei ridicare, probabil, se făcea cu un mare număr de participanţi, prilej pentru ceremonii şi serbări, în mai mult de 100 de oraşe, au fost găsite aproape o mie de stele – 86 doar în oraşul Tikal – de exemplu, numai pentru anul 790, sărbătorind această dată, au fost găsite stele în nu mai puţin de nouăsprezece oraşe.

Ele aveau o secţiune pătrată, rareori depăşind 3 metri în înălţime; una dintre ele, aflată la Quiriga. Datând din 771, cu cei 11 metri în înălţime şi cele 65 de tone în greutate, este o excepţie. Adesea, un altar mic, monolit, cu forme care variază de la un simplu cilindru la reprezentări de animale foarte complicate, stă alături de stelă; unele din aceste altare sunt sculptate ca nişte dragoni mitici fabuloşi. Acest tandem stelă-altar pare originar din marele oraş Tikal. Aproape toate stelele sunt sculptate pe cele patru feţe şi reprezintă, în general în altorelief[47], un personaj stând în picioare, cu găteli bogate, ţinând în braţele strânse la piept, o bară ceremonială. Este, fără îndoială, un preot-astronom, îmbrăcat într-un costum luxos şi încărcat de bijuterii de o extremă complexitate; în spaţiul lăsat liber în jurul lui se înşiruie coloane de glife nedescifrate. Necunoscând semnificaţia acestor texte, nu se poate explica motivul ridicării periodice a acestor monoliţi care continuă să ne pună întrebări. Odinioară pictate în culori vii, aceste stele au astăzi o frumoasă patină monocromă.

Timp de 6 secole – 292 şi 909 din era noastră pot fi datele extreme – au fost înălţate stele în centrul oraşelor. Dacă la venirea cuceritorilor spanioli locuitorii uitaseră total semnificaţia şi rolul lor exact, ele exprimă totuşi importanţa permanentă pe care cosmosul şi scurgerea timpului o aveau în viaţa strămoşilor lor. Se presupune că acele codexuri au varietate a reliefului, în sculptură, în care formele se desprind puternic, fără să piardă însă contactul cu fondul.

Preluat ştafeta de la stelele de piatră în epoca de renaştere, deoarece, să ne amintim, în jur de 850-900 a avut loc ciudatul colaps care a acţionat asupra lumii maya. În paranteză, putem încerca aici următoarea schemă: lemn – piatră – pergament, care dă ordinea progresivă de folosire a materialelor care au servit pe rând ca suport pentru scris; piesele iniţiale, pe lemn, au dispărut din păcate, din cauza materialului slab şi a umidităţii generale, ambiante. Aşadar nu am putut găsi acele dovezi emoţionante ale tatonărilor unei scrieri care-şi căuta drumul. Ca şi Atena, născută gata înarmată şi cu coif din capul lui Zeus, scrierea maya ne este cunoscută doar în stadiul său adult şi încheiat; şi nu este unul din cele mai mici mistere mayaşe.

---

[47] Varietate a reliefului, în sculptură, în care formele se desprind puternic, fără să piardă însă contactul cu fondul.

Cele trei codexuri.

Trei codexuri mayaşe *(codices)* au rezistat, din întâmplare, perioadei coloniale şi se găsesc astăzi la Dresda, la Madrid şi la Paris; un al patrulea, găsit de curând, n-a putut fi încă desfăcut. În total, împreună cu codexurile din platoul mexican, ne-au parvenit doar 17 dintre aceste preţioase manuscrise; mai multe mii au fost distruse de cuceritorii iberici. Ele sunt pliate ca un acordeon, cu multe foi scrise şi pictate pe cele două feţe; cele mai multe sunt făcute dintr-un fel de hârtie groasă numită *huun.* Obţinută prin pisarea fibrelor vegetale ale cojii de *Ficus cotinifolia* – un smochin sălbatic – acoperită mai întâi cu o răşină (gumă naturală vegetală), apoi cu un strat fin de var stins, acoperit şi el cu amidon; pregătirea se aseamănă cu a unei fresce. Pliate şi suprapuse, foile arată ca o carte. Unele au fost făcute din piei fine de cerb-lopătar. Vopsite pe ambele feţe în culori deschise şi delicate, paginile sunt umplute cu texte şi desene, cu viniete reprezentând personaje cel mai adesea mitice. Aceste cărţi ne vorbesc de divinităţi, de astronomie, de horoscoape, de ritualuri religioase – în partea care s-a putut înţelege, deoarece din 372 de glife catalogate, 200 au rămas total de neînţeles.

Codexul din Dresda (numit *codex Dresdensis),* cel mai frumos şi mai complet din cele trei (3,5 x 0,2 x 0,09 m) datează, se pare, din secolele XI sau XII şi recopiază un original din perioada clasică; de-a lungul celor 78 de pagini, el vorbeşte de eclipse, de revoluţiile sinodice[48] ale lui Venus, de riturile religioase şi de practicile ghicitului. Plecând de la acest codex din Biblioteca din Dresda, Ernst Forstermann, funcţionar al acestei biblioteci, a reuşit să descifreze o parte a calendarului maya şi calculul lung care permite să se precizeze o anumită dată pornind de la punctul de plecare al cronologiei maya, cu ajutorul unei serii de glife. Forstermann s-a ambiţionat să descopere conţinutul acestei scrieri, până atunci ilizibile şi a fost primul, în 1887, care şi-a dat seama că era vorba de tabele referitoare la planeta Venus. John Teeple, un inginer chimist, nevoit să călătorească mult cu trenul

---

[48] Durata cuprinsă între două treceri consecutive, ale unei planete sau ale unui satelit prin acelaşi punct.

din cauza meseriei lui, a folosit acest timp pentru a pătrunde în sistemul complex al acestor tabele; unul din ele, de exemplu, dă 69 de date de eclipse solare posibile, pentru o durată de 33 de ani în viitor... de la data întocmirii codexului, desigur. Acest preţios manuscris a fost descoperit la Viena în 1739 şi cumpărat mai târziu, de biblioteca Saxoniei din Dresda. Codexul *Troano-Cortesianus* din Madrid, al doilea supravieţuitor de acest gen, se întinde pe mai mult de 7 metri (7,15x0,24x0,13 m), are 112 pagini şi ar putea data din secolul XV; el tratează despre prevestiri şi apare ca un fel de culegere de indicaţii pentru preoţii-vraci; probabil că tratează şi ceremoniile legate de problemele artizanatului şi despre riturile legate de sărbătoarea Anului Nou. Probabil că a fost tăiat în două, la o dată necunoscută, deoarece două biblioteci din Madrid le împărţiseră odinioară sub numele de code*x Troano şi d*e code*x Cortesianus.* S-a demonstrat mai târziu că ele formau un singur tot şi amândouă părţile au fost reunite la Muzeul de Arheologie şi Istorie din Madrid.

Al treilea exemplar, *codex Peresianus,* de la Biblioteca Naţională din Paris, este, de asemenea, din epoca târzie (secolul XV) şi, aflat în stare proastă, pare incomplet; el se desfăşoară pe 1,45 m şi nu are decât 22 de pagini; este, de asemenea, un fel de culegere de căpetenie pentru preoţii-vraci; s-ar putea ca profeţiile din acest manuscris să fi avut un caracter istoric, deoarece evenimentele viitoare erau, în concepţia maya, proiectări ale trecutului, repetări inevitabile ale evenimentelor anterioare. Pe o altă faţă, el vorbeşte de zeii *katunelor* (7200 zile sau două decenii) şi ai *tunelor* (anii), ca şi de ceremoniile legate de succesiunea câtorva din aceste katune. Cu toate că nu este foarte vechi, stilul îl apropie de reliefurile din Quiriga şi din Piedras Ne-gras. A fost descoperit în 1860 într-un coş cu hârtii vechi, abandonat într-un şemineu al Bibliotecii Naţionale din Paris; iar cum banda de hârtie care-l înfăşură purta numele Perez, i s-a dat numele de *codex Peresianus.*

Urnă pentru arderea tămâiei figurându-l pe Zeul Ploii, Chac, identificabil după nasul în formă de trompă; se poate observa că oferă o inimă drept ofrandă – Mayapan, Mexic.

Cărţile mayaşe din timpuri coloniale.

Nu este posibil ca mayaşii să fi avut o literatură aşa cum o înţelegem astăzi, excepţie făcând mitologia şi cosmogonia. Din fericire, imediat după cucerirea spaniolă, ştiutorii de carte indieni au avut iniţiativa fericită de a transcrie, cât au putut de bine. Adesea pe caiete simple şi în limba lor, dar fonetic, cu ajutorul caracterelor latine, tradiţii orale şi vechi povestiri din trecut de un interes deosebit. Cele mai cunoscute şi mai preţioase din aceste cărţi sunt *Analele cakchiquelilor* (numite şi *Memorialul de la Tecpan Atitlan),* păstrate la Biblioteca Universităţii din Pennsylvania şi care tratează despre trecutul acestui popor; *Popol-Vuh,* scris în anii 1550 la Chichicastenango, adevărată biblie a mayaşilor quichei din Guatemala, al cărui manuscris original a fost găsit în 1928 de Walter Lehmann. În colecţia Ayer de la „Newberry Library” din Chicago, după care fusese făcută traducerea la începutul secolului XVIII de către preotul Francisco Jimenez; această carte a păstrat cel mai complet mitul indian al Creaţiei; în sfârşit, lucrarea împărţită în zece culegeri, denumită *Chilam Balam* (se precizează adesea locul de origine a manuscrisului: Mani, Chumayel, Tizmin, Nabula, Ixil, Telchac, Tusik…), toate conservate în Biblioteca Universităţii din Pennsylvania. Cel mai important din ele, cel de la Chumayel, cu toate că a fost întocmit în 1782 de indianul Jose Hoil, tratează perioada precorteziană: cel din Nabula, scris în 1673, se referă la o teribilă epidemie care a decimat districtul; cel din Telchac grupează informaţii istorice, predici, texte religioase catolice etc.

Morley traduce numele *Chilam Balam* prin „Cartea Ghicitorului” sau „Cartea lucrurilor secrete, oculte”, *chilam* însemnând „ghicitor” şi *balam* „jaguar”, dar şi probleme misterioase şi oculte; este adevărat că, bazându-se în special pe calendarul sacru, această carte conţine nenumărate profeţii şi mistere, în paralel cu o cronică a Yucatanului care relatează două invazii mexicane pe teritoriul maya. Prima condusă de Kukulkan, puţin înainte de anul 1000, a doua de xilcallanca-nahuaşii care l-au ajutat pe suveranul maya Hunac Ceel – faimosul supravieţuitor din cenotul sacru din Chichen Itza - să-i respingă pe itzaşii din Chichen. Spre deosebire de *Popol-Vuh,* lucrare

referitoare la mayaşii din sud, cărţile culegerii *Chilam Balam se* referă la mayaşii din nordul Yucatanului. Pe ansamblu, ele rămân cărţi istorico-religioase, îmbinate cu profeţii, cu precepte rituale, incantaţie, magie, frânturi din cronici, totul provenind din vremurile cele mai îndepărtate; cele mai recente sunt relatările unor migrări de triburi, cu enumerarea tuturor etapelor şi opririlor succesive pe parcurs. Stilul cu ton de vrajă şi cu elemente redundante îl face pe Eric Thompson să creadă că „acest caracter de repetare continuă, antifon[49], a versurilor mayaşe probabil că se regăseşte în textele hieroglifice. Glifele care par a avea o dublă funcţie corespund acestei ipoteze. Rugăciunile mayaşilor actuali au, de asemenea, calităţi literare deosebite şi au tendinţa să ia această formă de contrasubiect[50].

Aceste cărţi diferite, întocmite în perioada colonială, au găsit mereu traducători şi exegeţi din diferite domenii de activitate, ca; Adrian Recinos, Villacorta, Delia Goetz, Ralph L. Roys, Leonhard Shultze Jena, D. J. Brinton, Juan Martinez Hernandez, Barrera Vasquez... şi Benjamin Peret care a ajuns în Mexic în 1941. De curând, profeţiile din *Chilam Balam* au atras atenţia scriitorului J. M. G. Le Clezio care a tradus în septembrie 1976 în limba franceză această „carte magică”. Despre aceste profeţii şi povestiri se spune în prefaţa lui Le Clezio că „vin de la începutul timpurilor, dense, asemănătoare cu stelele de piatră. Ele sunt pline de simboluri şi de semne, ca şi cum ar fi scrise în vis, fiind fragmentate de pasajele negre ale uitării”.

J. Soustelle scria într-un articol recent: „Scribii, magicienii, înţelepţii indieni, care la invocaţia Preotului-jaguar, în secret şi cu teamă, au smuls cu grabă neantului fragmentele unei ştiinţe străvechi, îşi întindeau mâinile spre noi, fără a ne cunoaşte. Acum trebuie ca noi să le apucăm...” Şi gândindu-se şi la *Popol-Vuh,* Soustelle se înduioşa în faţa acestor „sărmane manuscrise, copiate şi recopiate pe caiete simple, mărturii emoţionante ale unui efort pasionat a celor rămaşi din intelectualitatea autohtonă pentru a salva ceva din acest imens naufragiu”.

---

[49] Versete sau parafrazări din psalmi care se repetă de două coruri sau două voci, ca şi cum şi-ar răspunde reciproc.

[50] Fragment melodic concomitent cu tema.

Popol-Vuh.

P*opol-Vuh,* care se referă în acelaşi timp la mituri, la legende, la cosmogonie şi la istoria mayaşilor quichei din Guatemala, este, în primul rând, istoria Creaţiei, o Creaţie care se împarte în patru acte, în patru Creaţii succesive; şi această concepţie originală a fost împărtăşită de toţi mezoamericanii. „Această carte admirabilă, consideră J. Soustelle, este însufleţită de un suflu biblic... şi cărţile din *Chilam Balam* nu ajung la acelaşi nivel de intensitate literară şi metafizică”. Dar mai înainte de a ne referi, într-o oarecare măsură, la această carte de o deosebită importanţă care este *Popol-Vuh,* să căutăm să înţelegem cum şi pentru ce conţinutul său nu s-a pierdut, ba chiar s-a transmis cu o precizie tulburătoare, aşa cum a dovedit-o captivanta exegeză a lui Raphael Ginard. Un text al lui Bartolomeo de Las Casas, apostolul indienilor, ne lămureşte foarte bine asupra rolului şi cunoştinţelor cronicarilor-analişti mayaşi. Aceşti cronicari şi istorici cunoşteau originile şi toate lucrurile legate de religie, de zei şi de cultul lor, ca şi despre întemeietorii oraşelor şi cetăţilor. Ei relatau despre regii şi nobilimea de la începuturile istoriei lor, despre regatele lor, cum erau aleşi şi cum îşi urmau unul altuia la tron, numărul şi valoarea prinţilor care au realizat lucrări, acţiuni şi fapte memorabile, bune şi rele, dacă au condus bine sau rău, care erau oamenii virtuoşi sau eroii, în ce războaie s-au luptat şi cum s-au pus în evidenţă, care au fost obiceiurile lor vechi şi primele populaţii, schimbările în bine sau dezastrele pe care le-au suferit, în sfârşit, tot ce aparţine Istoriei, pentru a putea înţelege şi memora faptele din trecut. Aceşti cronicari ţineau socoteala zilelor, lunilor şi anilor. Chiar dacă nu au avut o scriere ca a noastră, ei aveau totuşi semnele lor pentru scris cu ajutorul cărora se făceau înţeleşi... încât am putea spune că scrierea noastră nu le-ar fi fost de mare folos.

Existenţa unui fel de administraţii cu scribi însărcinaţi să înscrie pe pergament evenimentele importante, este confirmată de valorosul cronicar spaniol din timpul Cuceririi, Bernal Diaz, care scrie: „Se pare că Montezuma ştia de sosirea noastră, când am debarcat prima dată cu Francisco Hernandez de Cordoba şi că el a ştiut dinainte ce s-a întâmplat în bătălia de la Catoche, ca şi la Champoton... Toate aceste evenimente i-au fost arătate pe o stofă pictată”.

Dar să ascultăm ce mai spune Las Casas: „Existau întotdeauna astfel de cronicari deoarece, în afară de faptul că aceasta era o profesie care se transmitea din tată în fiu, foarte apreciată în întregul stat, întotdeauna cel care o exercita trebuia să-şi înveţe doi sau trei fraţi sau rude din aceeaşi familie despre tot ce era în legătură cu cronicile. El scria continuu, toată viaţa şi la el se apela când apărea vreo problemă neclară. Dar nu numai noii cronicari îi cereau sfatul, ci şi regii, prinţii şi chiar preoţii. În toate problemele confuze ce puteau *apărea* în legătură cu ceremoniile şi preceptele religioase, cu sărbătorirea zeilor şi cu tot ce avea legătură cu domeniile anterioare în probleme profane, din momentul în care aveau o anumită importanţă, se adresau cronicarilor, în funcţie de problema respectivă”.

Se înţelege acum cum au fost transmise fără întrerupere cunoaşterea şi înţelegerea trecutului marilor lor strămoşi, chiar când aceasta se făcea, la început, sub formă exclusiv orală.

Chiar dacă textul din *Popol-Vuh* care a ajuns până la noi a fost scris aproximativ în 1550. În dialect quiche, transcris cu litere latine de un cronicar nobil destituit din funcţia sa, important rămâne volumul de cunoştinţe transmis până la el; şi pare un miracol că a avut iniţiativa de a le pune pe hârtie, sperând neîndoielnic că într-o zi textul lui va reînvia, ceea ce s-a şi întâmplat. Un dominican, preotul Francisco Jimenez, de care am mai vorbit, l-a descoperit în secolul XVIII, în satul Santo-Tomas Chichicastenango şi l-a tradus pentru prima dată. Apoi, neobositul şi zelosul abate Brasseur de Bourbourg i-a dat o nouă versiune, înaintea celor mai recente, ale lui Adrian Recinos. Villacorta şi Leonhard Schultze Jena. Marele scriitor guatemalez Miguel Angel Asturias, decedat în 1974. S-a inspirat din el şi chiar stilul său este influenţat de această cunoaştere aprofundată a „bibliei” strămoşilor săi.

Adevărată Geneză a mayaşilor quiche scrisă dintr-o suflare, fără capitole, *Popol-Vuh* este textul principal din care putem înţelege sufletul maya în intimitatea lui. Elveţianul Raphael Girard, care trăieşte în Guatemala, a făcut o analiză profundă şi clară a textului, cu ajutorul unei metode de analiză originală care face apel în acelaşi timp la etnografie, economie, botanică, mitologie, religie... R. Girard demonstrează că mitologia, axa conducătoare a cărţii, este „izvorul explicaţiei” şi „modelul suprem al artei care exprimă sentimentul religios şi forma socială a fiecărei epoci”. în plus, el constată permanenta

legătură dintre miturile din *Popol-Vuh,* arta şi riturile din epoca arheologică şi arta şi riturile culturii actuale a mayaşilor quiche, ceea ce dovedeşte permanenţa ideilor de-a lungul secolelor”. Jean Babelon se alătură acestei concepţii când scrie: „*Popol-Vuh* este cel mai puternic evocator din documentele care ne-au transmis imaginea unui popor. Imagine dintr-un relief baroc – abracadabrant! Scrie el – violent colorată, grandioasă ca tabloul unei Geneze biblice, în acelaşi timp carte de poveşti, cronică şi culegere de reţete magice, întocmită de astrologi supuşi puterii vrăjitorului”.

Creaţia după Popol-Vuh.

P*opol-Vuh* relatează mitul Creaţiei aşa cum îl înţelegeau mayaşii şi expune evoluţia umanităţii cu creaţiile sale diferite şi cataclismele sale succesive. La început, nu se ridicaseră din haosul primordial decât cerul şi apa în care nu mişca nici măcar un rac! „Nu era decât nemişcarea şi tăcerea în întunericul nopţii”. Dar. Prin puterea Cuvântului şi strigând doar „Pământ”, zeii creatori, Gukumatz şi Hurakan (din care vine cuvântul nostru „uragan”) l-au făcut să apară. L-au îmbrăcat imediat cu păduri, câmpii şi râuri, l-au populat cu o mulţime de animale, fiecare specie cu propriile deprinderi şi obiceiuri, cu funcţia sa şi aşezarea sa specifică. Dar aceste animale n-au putut să-i cinstească pe zei; atunci au fost menite să nu servească decât ca hrană şi deci să fie ucise şi mâncate. Zeii creatori au modelat apoi fiinţe din argilă care n-au avut nici inteligenţă, nici sentimente, fără stabilitate, fără forme, neputând să vorbească şi să-i cinstească pe zei. Decepţionaţi, zeii s-au grăbit să-i distrugă, dizolvându-i în apă.

După sfatul vrăjitorilor şi vânătorilor, zeii au sculptat apoi fiinţe din lemn, care vorbeau, mâncau, procreau, dar figurile lor rămâneau… de lemn, fără viaţă şi expresie, cu membre, dar fără degete la mâini şi la picioare şi cu o carne galbenă, fără sânge. Inteligenţa lor era slabă; lipsiţi de sentimente, ei nu-i băgau în seamă pe zeii lor creatori. Descurajaţi, zeii i-au înecat în potopuri de apă întunecată, care au acoperit scoarţa terestră ca o răşină groasă. Tot universul a luat parte la distrugerea acestor triste marionete, a acestor „Pinocchio” fără suflet şi Creaţia întreagă s-

a ridicat contra lor; păsările mai întâi şi între ele şi curcanii; chiar şi uneltele din gospodării, oalele de fiert şi tigvele, sitele şi metatele (pietre de măcinat) au participat prefăcându-i în pulbere sau obligându-i să fugă şi să se refugieze în arborii cei mai înalţi, care au început să se clatine şi ei ca să-i alunge: din această cauză, maimuţele, care sunt descendenţii lor, trăiesc în copaci, în paranteză, notăm că această pitorească revoltă a uneltelor contra stăpânilor lor se regăseşte şi în mitologia peruviană; toată această lume supranaturală şi fantastică dovedeşte, de asemenea, ironia muşcătoare, o altă trăsătură proprie populaţiei maya, care este înclinată spre ironie şi critică.

Atunci, zeii au luat o nouă iniţiativă: au frământat fiertură de porumb din speciile galbenă şi albă. Pe care au furat-o prin viclenie, cu ajutorul vulpii, coiotului, corbului şi papagalului, din mijlocul unui munte care ascundea grăunţele în măruntaiele sale. Au modelat patru oameni la început, dar le-au dat simţuri prea perfecte, care le permitea să vadă până la infinit. Gândirea lor. De asemenea, putea să cuprindă tot şi să înţeleagă tot. Neliniştiţi în faţa acestor genii – egalii lor! – zeii le-au suflat în faţă şi privirea oamenilor s-a voalat, vederea le-a slăbit imediat. „N-au mai văzut decât ceea ce era apropiat şi numai asta a rămas limpede pentru ei!” Zeii le-au dat apoi soţii, pe care le-au găsit „cu bucurie” lângă ei când s-au trezit. De acum încolo, zorile vor înroşi cerul la răsărit în timp ce Steaua de Dimineaţă va anunţa Soarele. Aceste fiinţe – oamenii – cunoscând ceremonialul religios, i-au satisfăcut pe zei, care i-au privit cu bunăvoinţă şi le-au primit ofrandele. Uitându-se la Steaua Dimineţii, aceşti strămoşi ai mayaşilor istorici s-au rugat: „slavă ţie, o, Creatorule, o, Făuritorule, tu care ne vezi şi ne auzi, nu ne părăsi, nu ne neglija! O! Zeule, care eşti în cer şi pe pământ, dă-ne nouă urmaşi şi prosperitate, atâta timp cât Soarele şi aurora îşi vor urma drumul, cât se face încolţirea, ca şi lumina lor. Dă-ne nouă posibilitatea de a merge mereu pe căi verzi şi pe poteci verzi, să fim liniştiţi şi în pace cu ai noştri, să petrecem o viaţă fericită, dă-ne o viaţă, un trai departe de orice învinuire, o, Hurakan… Gukumatz, o, tu care zămisleşti şi care dai viaţă, fă ca plantele să încolţească şi să fie lumină!”

Trebuie notat că în gândirea maya, punctul culminant al creaţiei nu este apariţia omului ci renaşterea zorilor! Frumoasă lecţie de modestie care face din om o fiinţă subordonată şi accidentală, în plus, toate acţiunile creaţiei, naşterea lumii sau a

speciilor de oameni, de animale sau de vegetale, se săvârşesc numai noaptea şi trebuie încheiate în zori. Aceasta se practică şi acum la quichei şi la chortii la care, după cum observă Girard. „actul generator nu se face decât noaptea, ca şi ceremoniile cultului agrar, deoarece amândouă sunt o repetare a actului grandios al creaţiei cosmice. Procreaţia, ca şi hrănirea, nu este un simplu act fiziologic, ci un ritual prin care omul se include în sacru... atunci se dezvoltă şi vegetaţia; şi, pentru acest motiv, preoţii trebuie să acţioneze în acelaşi fel ca grupul teogonic[51] pe care ei îl reprezintă. Un atât de ciudat obicei impune cercetătorului, care are privilegiul de a asista la aceste ceremonii, lungi nopţi de veghe într-o ambianţă profund mistică în care el simte cum palpită coardele sensibile ale sufletului indigen".

Paralel cu această Creaţie în trepte, se desfăşoară şi alte mituri, cum este cel al celor doi Gemeni, Hunahpu şi Ixbalamque: Hunahpu, cel mai important din cei doi, „cumulează două funcţii, scrie Girard: el este zeul Porumbului în timpul perioadei agrare şi zeu al Soarelui, în timpul verii. Ceremoniile cultului solar sunt celebrate ziua, în public, pentru că ele glorifică Soarele; dimpotrivă, cele ale zeului agriculturii se fac noaptea, deoarece doar atunci zeii agricultori *lucrează* şi sunt secrete".

Îi vedem pe cei doi Gemeni transformând în maimuţe pe cei doi fraţi vitregi ai lor care îi persecutau, apoi, prin viclenie şi farmece pun mâna pe echipamentele tatălui lor pentru a juca pelotă: mănuşi, şorţ şi scut din piele, mingii din cauciuc... mesagerul lor, păduchele, este înghiţit de o broască râioasă pe care o mănâncă un şarpe, care este prins, la rândul lui, de un erete, ţânţarul face pe spionul şi complicele lor, musculiţa, găureşte urciorul bunicii lor pentru a o face să întârzie. Găsim aici universul fabulelor cu miraculosul şi caracterul lor vrăjit: brusc copacii cresc peste măsură; ţevile de suflat se transformă în canoe, ca eroii mitologiei greceşti. Gemenii noştri înfruntă serii de încercări prin care trec cu bine. Datorită ajutorului eficace al furnicilor şi broaştelor ţestoase, ca şi al iepurelui. Dar ei sunt şi eroi civilizatori şi epopeea se termină cu indicarea diferitelor lor realizări culturale: organizare socială, arhitectură, rituri religioase, dar, din păcate şi războiul!

Plecând de la haosul primitiv, *Popol-Vuh* se termină când este atins un nivel superior de civilizaţie. Urmărind labirintul şi

[51] Ansamblu de divinităţi ale unei anume mitologii.

meandrele povestirii, cercetând toate detaliile. Raphael Girard s-a străduit să descopere sensul ascuns al textului şi să cuprindă valoarea şi importanţa istoriografică a cărţii, „uşor de înţeles pentru mayaşii quichei”. „Mitologia a părăsit terenul literar pentru cel ştiinţific”, constată Girard: „cu atât mai mult cu cât, vieţuirea şi acţionarea în acord cu normele mitice a fost permanenta obsesie a mayaşilor quiche, a căror cultură rămâne, mai presus de orice, mitologică, ştiinţa şi istoria nefiind încă desprinse de religie”. Girard constată că indianul trăieşte încă în epoca mitologică, concepţie capitală pentru cel care încearcă să-l înţeleagă. Asta însă nu înseamnă că el a rămas la epoca gândirii prelogice. Observându-i pe lacandoni, J. Soustelle vedea în comportamentul lor „o activitate tipic intelectuală care nu pare diferită prin nimic de procesele noastre mentale cele mai raţionale”.

Popol-Vuh, interpretarea şi învăţămintele sale.

În toată lucrarea sa capitală, R. Girard arată că datele mitico-istorice din *Popol-Vuh* oferă o viziune panoramică completă a culturii maya, de la origini până la perioada istorică. Cu precizie şi nuanţe, se descrie „viaţa, personajele, datinile şi obiceiurile, fenomenele spirituale şi sociale, cultura materială şi spirituală a fiecărei perioade etnice, ceea ce permite să se reconstituie, să se reconstruiască sistemul de gândire şi de valori al fiecărei epoci”.

În prima fază – orizontul primitiv – observăm grupuri de oameni vorbind limbi diferite şi ocupându-se cu vânătoarea, pescuitul şi culegerea bacelor şi a fructelor sălbatice; arcul, sarbacana. Olăritul şi ţesutul nu le sunt cunoscute. „Trăsăturile tipice ale acestei epoci sunt: monoteismul, monogamia, descendenţa patriliniară[52], pacifismul”; nu sunt nici rituri, nici ceremonii, nici cult, nici animism, nici fetişism, nici totemism! Este slăvit doar Creatorul. Se trăieşte în peşteri şi în văgăuni. „*Popol-Vuh* ne redă un tablou patetic al vieţii nesigure a acestor primitivi care luptau contra spectrului foamei”. Permanent îi vedem rătăcind prin păduri şi în lungul râurilor, pândind prăzile, căutând bace. Această continuă căutare a mâncării nu le lăsa

[52] Filiaţiunea în care contează doar rudenia paternă.

timp pentru hrana spirituală şi artistică; din această cauză, *Popol-Vuh* îi asimilează pe aceşti primitivi din prima epocă cu simple creaturi animale: ni-i arată pe Gukup Cakix şi Zipacna mâncând fructe în copaci sau pândind animale pe lângă ochiuri de apă şi râuri. Cunoşteau focul şi fierberea mâncării, dar nu ştiau să-şi construiască locuinţe, în plus, ei înlocuiau viclenia şi subtilitatea spiritului care le lipseau, cu forţa brutală. Faptul că memoria colectivă a transmis o astfel de amintire este tulburător!

Cu epoca a doua – a Doua Creaţie – asistăm la o mutaţie fundamentală a ordinii sociale, economice şi religioase. Din individualist, vânătorul nostru devine comunitar; cetele se grupează în clanuri şi sistemul economic din parazitar devine horticol şi agricol; femeia joacă un rol activ în acest sistem – ea cultivă pământul – trecem de la regimul patriliniar la un altul, matriliniar[53], dominat de soţie. Paralel cu această schimbare a instituţiilor umane, asistăm la o fixare necesară a grupurilor, organizate în clanuri şi concentrate pe teritorii care au condiţii favorabile apariţiei unei agriculturi care încă bâjbâia. Un nou nucleu etnic apare din îmbinarea acestor grupuri disparate care caută să-şi pună în concordanţă diferitele lor idiomuri. La fel se întâmplă în religie, unde această situaţie aduce conceptul de pluralitate în unitate, un monoteism complex care nu este altceva decât „proiecţia structurii comunitare asupra organismului teogonic”.

Străbuna Ixmucane – femeia joacă acum primul rol – personificare a zeiţei seleno-terestre, este o figură activă: ea inventează cultura plantelor personificate prin fiii săi, Ahpu, primii zei ai agriculturii. Ixpiyacoc, soţul ei, are un rol pozitiv. Religia este pe cale să-şi găsească principiul ei definitiv, bazat pe cultele agrare şi mitologia amerindiană înfloreşte cu strălucitoarea creaţie a „Gemenilor. Eroii civilizatori care încarnează principiul dualist inseparabil al cultului agricol şi care se proiectează într-un sistem social bipartit”. Concepţia animistă care-şi arată efectele în cultul morţilor se dezvoltă de-a lungul celui de-al doilea ciclu. Zeilor, ca şi morţilor, li se oferă alimente şi în morminte se pun obiectele obişnuite ale defunctului, un obicei care a durat foarte mult, până în ultimele secole.

Femeile, cu ajutorul unui baston de săpat ascuţit la vârf,

---

[53] Sistem de filiaţie şi de organizare socială în care doar ascendenta maternă este luată în socoteală.

produc şi cultivă tuberculi care existau până atunci în stare sălbatică: yucca sau maniocul dulce, cartoful, jicama... Descoperirea morii şi producerea vaselor de pământ, decurg din această nouă activitate. Vasele de pământ se adaugă la folosirea tigvelor. Bărbatul, leneş, îşi fumează ţigara şi devine beţiv, deoarece tocmai a inventat băuturile fermentate. Primele mingi de cauciuc sunt presate permiţând jocul de pelotă, o instituţie strâns legată de cultul astral. Cultivarea pământului duce la observarea anotimpurilor şi a fenomenelor naturale ca ploaia, însorirea... Apar acum rudimentare calendare care încep cu calculul fazelor lunii. Astronomie, astrologie, cronologie se contopesc. Oamenii practică cultul focului şi al vetrei; începe confecţionarea rogojinilor din fibre vegetale, se pune în practică meşteşugul aranjării penelor, împodobirea corpului. Se înarmează cu măciuci, cu săbii de lemn, cu sarbacane şi cu lănci – lancea mayaşilor va fi întotdeauna mai scurtă decât cea a mexicanilor.

La riturile agricole din cea de-a Doua Creaţie, trebuie adăugate apariţia sacrificiilor umane prin decapitare urmată de tăierea în bucăţi a cadavrelor aşa cum se poate vedea în scena decapitării şi dezmembrării Ahpuilor, ale căror capete agăţate de crengile copacilor „ilustrează într-o manieră absolut convingătoare un alt obicei tipic al acelor vremuri: capetele trofee. Acelaşi episod mitic menţionează torturile pe care le suferă prizonierii, cruzimea oamenilor din a Doua Creaţie şi canibalismul ritual”. Constituirea clanurilor, devenite repede rivale, a dus la descoperirea războiului – viclenia mereu mai subtilă a jucat în asta un rol important – în timp ce în interiorul clanului domnea disciplina, iar furtul şi adulterul erau sever pedepsite.

Cu a Treia Creaţie, caracterul predominant social al femeii, al străbunei în special, se accentuează; urmarea acestei superiorităţi se regăseşte în importanţa care se dă zeiţei lunare, care este şi zeiţa Apei şi care comanda celor doisprezece zei ai Ploii, în mitologia vremii, trei femei diferite simbolizau fazele principale ale Lunii; de altfel, astrele devin treptat obiectul unei observaţii mai extinse şi calendarul se complică. „Aceleaşi formule magice se folosesc pentru prezicerea timpului şi a destinului omului şi sunt bazate pe cifre mistice care sunt totodată numere, zei şi corpuri cereşti”. Progresul calendarului şi al astronomiei este legat de progresul culturii agricole şi

alimentul de bază a devenit fasolea; urmează tuberculii, apoi porumbul şi arborele de cacao. *Popol-Vuh* insistă asupra faptului că această fază este cea a lemnului; dar apar invenţii importante, ca torsul şi ţesutul bumbacului, producând o revoluţie în arta îmbrăcămintei. Populaţia s-a sedentarizat definitiv şi societatea se stratifică în pături de activitate care încep să se diversifice; casele se înmulţesc; curcanul este domesticit.

Pentru ritualuri se descoperă proprietăţile copalului, denumit tămâie americană. „Hun-Batz şi Hun-Chouen personifică tipul de preot şi omul obişnuit al celei de-a Treia Creaţii. Ei nu se ocupă de munca la câmp, în afara defrişării peticului de pământ pe care îl va lucra soţia; însămânţările. Recolta şi transportul alimentelor îi revin femeii”. Eliberaţi astfel, cum îşi petrec bărbaţii timpul? Ei se ocupă de arte: cântă, dansează, cu capul împodobit cu măşti, se roagă, pictează, sculptează; şi iată prima fază a artei statuilor care probabil că erau făcute din lemn şi au dispărut din cauza umidităţii ambiante. Când artistul a trecut la piatră, stilul şi tehnica lui erau mult superioare.

Deci bunul trai economic produce îndeletnicirile plăcute şi acestea stimulează viaţa spirituală: artele, ştiinţa şi religia au făcut un salt. Adevăratele temple, cu altare, vase rituale, idoli şi curţi pentru dansurile sacre au apărut acum: în ele se celebrau ceremoniile cultului agriculturii. Sacrificiile umane se limitau la cele ale copiilor foarte mici. Societatea se rafina; în cursul celei de-a Treia Creaţii se poate urmări dezintegrarea sistemului de descendenţă matriliniară în favoarea sistemului patriarhal care se va impune în a Patra Creaţie.

Evul al Patrulea este marcat de o tulburare profundă a regimului social şi economic: ciclul patriarhal agricol urmează obiceiurilor matriarhale din stadiul precedent. De acum înainte, agricultura se *bazează* aproape exclusiv pe porumbul cultivat metodic şi în grup de bărbaţi; alte plante, ca fasolea din epoca precedentă, regresează. Se obţin două recolte pe an şi nu numai una singură, în ordinea importanţei, departe în urma porumbului vin: ardeiul, fasolea, seminţele de cacao, sapotul[54], anonele[55] şi mierea. O mai bună organizare bazată pe un calendar seleno-solar şi nu doar lunar, randamente superioare, recolte multiple şi îmbelşugate, diversificate, iată diferenţele dintre stadiul horticol

[54] Fructul sapotierului din America centrală, foarte dulce.

[55] Fructul dulce al unui arbore din America centrală.

precedent şi agricultura noii epoci. Astfel, străbunica din timpul erei precedente îşi vede cultul eclipsat de cel al tânărului zeu al Porumbului, „simultan cu cultul strămoşilor în ascendenţă masculină”.

Importanţa socială a bărbatului se accentuează, se întăreşte şi iese în evidenţă în arta statuară, care devine de acum înainte mai mult masculină, decât feminină, în reprezentările sale.

În cel de al Patrulea Ev clanurile se organizează pe o treaptă superioară, cea a triburilor care grupează mai multe clanuri, care păstrează, totuşi, legături interne de solidaritate foarte puternice; o autoritate teocratică conduce această nouă organizaţie socială născută din creşterea demografică şi din schimbările economice. Aceste schimbări, la rândul lor, provoacă o nouă atitudine morală şi religioasă care arată un categoric progres; sacrificiile umane sunt înlocuite cu ofrande animale, iar prizonierii sunt făcuţi sclavi şi nu mai sunt executaţi. „Viciul leneviei a dispărut de când munca a fost ridicată la categoria de obligaţie religioasă şi cultura porumbului a devenit un ritual colectiv”. Se caută să se extirpe acele infracţiuni faţă de morala colectivă, cum sunt cruzimea, beţia şi înfumurarea. „Stăpânirea de sine, pacifismul, altruismul în cadrul comunităţii, dreptatea socială, umilinţa, dragostea de muncă şi de dreptate, respectarea dreptului altuia şi sentimentul de recunoştinţă faţă de zei şi de oameni sunt virtuţile fundamentale ale mayaşului quiche”. Religia cuprinde totalitatea activităţilor de zi cu zi: greşind, eşti vinovat atât faţă de religie cât şi faţă de societate.

Această măreţie morală şi spirituală îşi găseşte ecou în artă, care este expresia vibrantă şi inspirată a psihologiei şi mitologiei mayaşilor. În domeniul arhitecturii, piramida aproape verticală cu scările ei abrupte, exprima această aspiraţie de înălţare; în templele plasate pe vârful lor, arderile de copal au devenit o regulă. La numărul de trăsături caracteristice noi, trebuie înscris şi calendarul original care nu seamănă cu nici un sistem cronologic din Noua sau din Vechea Lume: acest instrument ciudat, cu diferitele sale cicluri armonizează toate acţiunile individului şi ale grupului la ritmul universal, Iată cum se prezintă cel de-al Patrulea Ev, cel din zilele noastre, aşteptând ca o catastrofă să-i pună capăt, pentru a se intra în al Cincilea Ev, aşteptat şi inevitabil. Dar să părăsim aici acest minunat *Popol-Vuh care* ne-a condus din timpurile mitologice în cele ale Istoriei, adică în era scrisului şi să vedem mai îndeaproape astronomia şi

calendarul maya, atât de originale!

Calendar şi astronomie.

Preoţii erau deţinătorii cunoştinţelor savante şi ale religiei, care la data aceasta, se afla strâns legată de astronomie ca şi de toate celelalte activităţi culturale: speculaţiile aritmetice, calculul timpului şi calendarul, despre care s-a scris că a exercitat o adevărată dictatură asupra vieţii mayaşilor. Absolut original, unic în genul său, acest calendar dovedeşte o precizie cu atât mai uimitoare cu cât preoţii astronomi mayaşi credeau că Pământul este plat ca un disc şi nu şi-au dat seama că el se învârteşte în jurul Soarelui. Sistemul aritmeticii lor – cu progresie din 20 în 20 şi nu din 10 în 10 ca în sistemul nostru de astăzi – le permitea calcule complexe pentru studiul fenomenelor cereşti, deoarece astrologia era cea care regla şi dirija toate acţiunile vieţii. Pentru calcule, ei foloseau simboluri simple, ca punctul pentru unităţi şi bara pentru cifra 5; în plus, mayaşii fiind unul din rarele popoare care-l foloseau pe zero, simbolizat de o cochilie, cu o mie de ani înaintea Europei şi admiţând deci să noteze inexistentul, au putut să dea o valoare poziţională cifrelor şi deci să execute calcule complexe. Ei au ştiut, de altfel, să prevadă cu exactitate eclipsele; însemnau pe tabele deplasările lui Venus cu o precizie care îi stupefiază şi acum pe oamenii de ştiinţă moderni. *Codexul din Dresda,* de exemplu, dă un total de 11.960 zile pentru 405 lunaţii luate în studiu: ori, astronomii actuali fixează această durată la 11.959,89 zile, ceea ce înseamnă o eroare (!), sau o diferenţă de o zi pentru 380 de ani! La fel, astronomii mayaşi apreciau anul venusian la 584 zile, iar noi ştim astăzi că el este egal cu 583,92 zile, ceea ce dă o eroare mai mică de o oră pentru un an! Aceste rezultate sunt cu atât mai surprinzătoare cu cât ştim că mayaşii nu aveau nici aparate optice, nici o unitate de timp minimală ca ora sau minutul. Prin repetarea calculelor, prin „statistică”, transmiterea regulată a rezultatelor, ei corectau datele empirice scoase dintr-o geometrie a spaţiului şi dintr-o astronomie mai curând sumară. Totuşi, după Eric Thompson, calendarul maya a fost mai exact decât cel gregorian.

O mare victorie a arheologilor şi istoricilor moderni a fost

găsirea metodei de transcriere a cifrelor şi datelor, ceea ce a permis să situăm lumea maya în timp. Să precizăm acest sistem: am spus că el se *bazează* pe numerotarea vicesimală (din 20 în 20) şi poziţională, adică în loc să schimbe coloana la 10, cum o facem noi, ei n-o schimbau decât la 20, trecând de la 20 la 400, apoi la 8.000, la 160.000, la 3.200.000 etc. Aceasta nu era posibil decât datorită folosirii lui zero (figurat printr-o cochilie). O dată maya are 5 cifre suprapuse, nu dispuse orizontal cum facem noi, făcând, totuşi, o numerotare poziţională: prima cifră corespunde *baktun-ilor,* adică de câte ori s-au scurs 144.000 zile; a doua corespunde *katun*-ilor, un katun având 7.200 zile; a treia corespunde *tun*-ilor (360 zile pentru un *tun);* a patra indică *uinal-ul* sau luna de 20 de zile; a cincea, în sfârşit, dă kine-lele, sau zilele. O dată era deci exprimată în zile: stela D din Copan, ca să luăm un exemplu, ne dă un total de 1.405.800 zile scurse de la data inaugurării calendarului maya – în anul 3113 î.H. (sau 3373 î.H. după sistemul lui Spinden) – ceea ce ne dă anul 736 d.H., în plus, o dată era indicată arătând poziţia sa în anul religios şi poziţia sa în anul solar.

De altfel, aceste date seamănă, la prima vedere, cu micile scene animate: vedem uneori personaje, negustori ambulanţi, aşezaţi pe sol; ori. Pe aceste glife complexe, doar capetele au o valoare de calcul, care pot fi recunoscute printr-un amănunt precis, ca punctele sau o mână pe bărbie, un maxilar inferior osos şi descărnat, un acoperământ de cap stilizat… Restul glifei, trupul care poartă capul, fără valoare aritmetică, era lăsat în seama fanteziei artistice. Conform concepţiei maya. Timpul era dus permanent în viitor de zei, care se schimbau şi se înlocuiau mereu pentru a conduce lumea; zeul zilei venea după zeul nopţii şi lua în spate greutatea timpului ţinută cu o curea pe frunte. Apoi el îl ceda locul unui nou zeu nocturn şi aşa mai departe. Zilele erau fiinţe vii şi fiecare din ele se găsea sub conducerea unui zeu; devenea ea însăşi o divinitate cu o natură dublă, una corespundea numelui zeului, cealaltă unui număr. Şi cifrele, invariabile, aveau mai multă importanţă decât numele, care putea varia.

Ca pentru orice civilizaţie bazată pe agricultură, determinarea ritmului anotimpurilor era necesară pentru a asigura succesul recoltelor. Era important să sapi, să semeni, să recoltezi, în perioade favorabile: şi era sarcina calendarelor să precizeze aceste perioade. Mayaşii aveau două calendare principale: cel

mai simplu, calendarul sacru, Tzolkin. Era rezervat ghicitului şi avea 260 de zile repartizate în 13 luni de 20 de zile. Plecând de la el se fixa programul sărbătorilor religioase şi toate activităţile ceremoniale sau private. Al doilea calendar, *Haab,* solar şi agricol, avea 360 de zile repartizate în 18 luni de 20 de zile, la care se adăuga, la sfârşitul ciclului, pentru completare, o perioadă malefică, de 5 zile nefaste, goale, fără nume, zise de „refacere” sau *uayeb,* zile critice în care nu se lucra, se postea şi se respecta abstinenţa. Intersectarea acestor două calendare se producea o dată la 18.980 de zile, adică la 52 de ani, un interval care se asimila cu „secolul” nostru dar care este mult mai lung. Fiecare din cei treisprezece zei principali din panteonul maya domnea timp de o lună.

O a treia cercetare s-a făcut în legătură cu anul venusian, mai lung, deoarece Venus nu face decât 5 revoluţii în timpul a 8 ani solari. Şi pentru a desemna durata, mayaşii concepuseră o serie de perioade crescând cu multipli ai lui 20, cu excepţia lui *tun,* anul lor de 360 de zile corespunzător la 18 *uinalide* 20 de zile. Acestea erau:

- *katunul (20 tuni)* 7.200 zile.
- *baktunul (20 katuni)* 144.000 zile.
- *piktun* (20 *baktuni)* 2.880.000 zile.
- *kalabtun* (20 *piktuni)* 57.600.000 zile.
- *kinchiltun* (20 *kalabtuni)* 1.152.000.000 zile.

Şi aşa mai departe… Ultimul ciclu cuprindea 23 miliarde şi 40 milioane de zile!

Am spus că computul[56] lor cifrat al timpului – pe care se pare că îl calculau cu o oarecare plăcere – pleca de la o dată zero de origine, fixă, pe care cronologia stabilită de Thompson, Goodmann şi Hernandez o stabileşte la anul 3113 î.H.: această dată mitică asupra căreia ne pierdem în ipoteze s-ar putea să se refere la un eveniment astronomic uitat, sau poate că desemnează ultima din cele patru Creaţii ale Lumii. La rândul lui, Spinden a stabilit o cronologie care împinge toate datele cu 260 de ani mai departe în timp (- 3373), o cronologie pe care ar confirma-o analizele cu carbon 14, dar care creează un hiatus de neînţeles în desfăşurarea evenimentelor între perioadele vechi şi perioada istorică. Din acest motiv, specialiştii continuă să folosească cronologia lui Thompson.

[56] Calcul care determină timpul în scopuri bisericeşti (de exemplu, pentru determinarea datei Paştelui).

Prin ce metode aceşti mayaşi, care nu aveau decât unelte din piatră, au putut să ajungă la aceste cunoştinţe astronomice şi astrologice cu o atât de uimitoare precizie?

Pare sigur că nu au folosit nici nisiparniţă, nici clepsidre, nici vreun instrument oarecare de precizie. Măsurătorile lor se bazau deci doar pe urmărirea cu ochii, pe calculele de triangulaţie şi pe măsurarea umbrelor; ei au observat că astrele, Soarele în special, apăreau sub unghiuri schimbătoare în diferitele perioade ale anului. Au observat, de asemenea, că durata prezenţei solare diurne şi zilnice varia după aceste poziţii şi au încercat să determine solstiţiile, adică poziţiile extreme – ziua cea mai lungă şi ziua cea mai scurtă a anului. Pentru aceasta, neîndoielnic că au folosit gnomonul[57] – o vergea fixată vertical pe o placă orizontală în centrul unor cercuri concentrice; umbra proiectată pe pământ la 21 iunie la prânz (solstiţiul de vară), este cea mai scurtă, în timp ce aceea din 21 decembrie la prânz (solstiţiul de iarnă) este cea mai lungă. Dacă se fac la răsăritul Soarelui, diversele măsurători, plecând de la un punct fix şi precis, vor prezenta un unghi diferit în tot lungul anului, deoarece Soarele apare mai la sud iarna, vara mai la nord, pe linia orizontului, când răsare. Aceste măsurători, la Chichen Itza, s-au putut face prin ferăstruicile care străpung turnul-observator bine cunoscut, numit Caracol (Melcul) din cauza scării sale elicoidale. Ricketon şi Morley au demonstrat, de asemenea, că un observator aşezat în vârful piramidei numită E-VIII la Uaxactun, vedea Soarele apărând în unghiul sud-est al platformei cu trei temple în faţa lui, în zorii zilei solstiţiului de iarnă şi în unghiul opus, în nord-estul aceleiaşi platforme, în dimineaţa solstiţiului de vară. La echinocţiu, Soarele se ridică pe axa mediană, chiar în spatele templului central. Este clar că aranjarea locului a fost subordonată şi calculată în funcţie de aceste observaţii şi că această îmbinare nu este întâmplătoare: probabil că avea chiar însemnătatea ei. În plus, ea presupune o lungă perioadă de observaţie.

În afara observării cerului în timpul zilei, cea din timpul nopţii nu era mai puţin importantă. Observaţiile asupra transformărilor şi traiectoriilor Lunii au fost însemnate în *Codexul din Dresda* şi se întind pe 405 lunaţii, aşa cum am mai spus, adică pe circa 33 de ani de observaţii. Şi manuscrisul dă un tabel cu 69 de date în timpul cărora se pot produce eclipse solare. Venus, luceafărul,

---

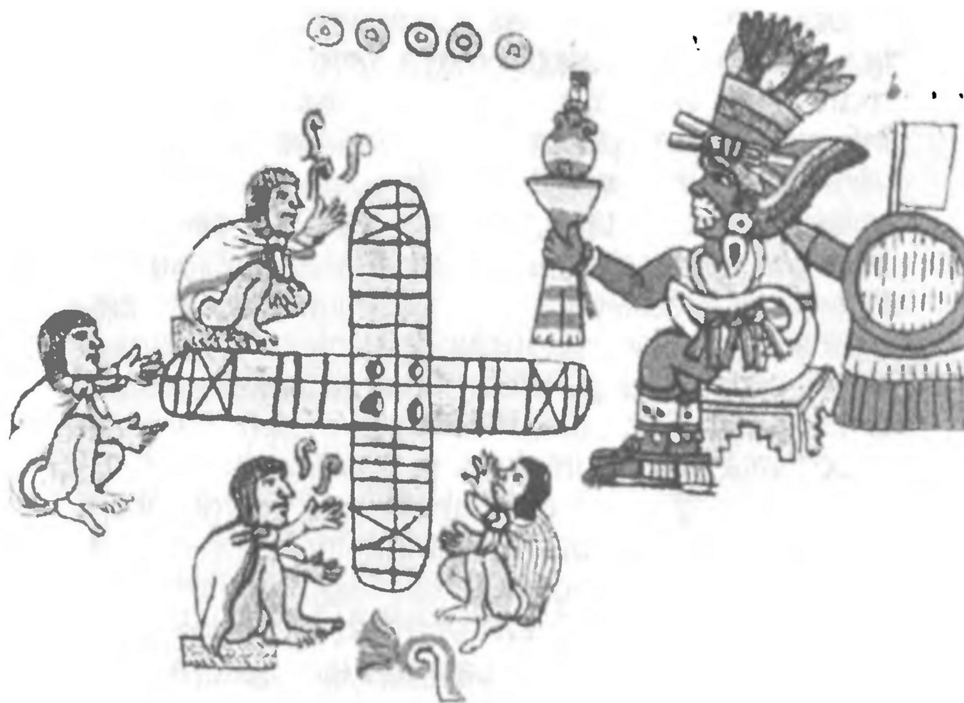
[57] Cel mai vechi instrument astronomic inventat de caldeeni.

prima stea care apare, ultima care se stinge, cu drumul său neregulat, a reţinut şi ea atenţia şi mayaşii s-au străduit să-i măsoare poziţia, variabilă în momentul răsăritului şi apusului soarelui.

Cum calculau unghiurile? Viniete din codexuri ne arată personaje plasate sus pe piramide, având doar faţa sau un ochi, aşezate sub un baldachin care le proteja, lângă două bastoane încrucişate aşezate în faţa lor. De altfel au fost găsite tuburi goale din jad, de douăzeci de centimetri lungime, care seamănă în mod ciudat cu lunetele astronomice chinezeşti şi ele fără sticle optice. Rezultă că toate aceste preocupări care depăşeau pe cele necesare pentru întocmirea unui calendar agrar, arată o obsesie faţă de infinit, spaţial sau temporal, o teamă faţă de scurgerea timpului.

Jocul de pelotă.

Jocul de pelotă, care avea un rol important în prevestiri şi în preocupările mayaşilor, poate fi pus în legătură directă cu activităţile astronomice. S-a observat, într-adevăr. Caracterul religios al acestui joc. Care se contopea cu ritul ghicitului: preoţii, în calitate de intermediari ai puterilor sacre, aveau sarcina să interpreteze viitorul după modul de desfăşurare al partidei. Putem considera practicarea acestui joc de pelotă ca una din trăsăturile cele mai caracteristice ale civilizaţiei mezoamericane. Cu toate că ele au variat în timp şi în spaţiu, regulile generale de joc ne-au fost transmise de primii cronicari spanioli care au avut ocazia să urmărească astfel de „reprezentaţii” sau partide. De altfel, *Popol-Vuh* este singura sursă americană care menţionează originea foarte veche şi simbolismul solar al jocului. Codexuri mexicane *(Vindobonensis, Magliabecchi...)* ne-au păstrat, de asemenea, câteva reprezentări desenate ale acestui joc sacru.

Jucători de pelotă in faţa Zeului Tezcatlipoca.

Terenul de joc avea forma unui H alungit, înconjurat de trepte sau de ziduri în pantă, cu înclinare foarte puternică. Adesea, orientată de la nord la sud, suprafaţa terenului de joc reprezenta Cosmosul, în timp ce mingea de cauciuc plină, tare şi grea simboliza Soarele, în unele cazuri, trebuia s-o faci să treacă prin inele de piatră, în formă de şerpi (puterile telurice) sau de capete de păsări (puterile cereşti), fixate în zidurile laterale, la cinci metri înălţime sau mai jos, pe pantele înclinate ale zidului. Regulile amintesc oarecum de cele de la baschet! Inelele puteau materializa răsăritul şi apusul astrului solar. O echipă reprezenta umbra, cealaltă lumina şi fiecare jucător se identifica cu o divinitate distinctă purtându-i, în timpul jocului, atributele simbolice. Fiecare echipă apăra o zonă şi jucătorii nu puteau atinge mingea decât cu şoldul, piciorul (genunchiul) şi cotul drept; *Popol-Vuh,* din contră, interzice folosirea capului, a picioarelor şi a braţelor! Căderile, obişnuite, puteau fi mortale, atât de violent era jocul. Pe de altă parte, jucătorul care reuşea să treacă mingea prin inel putea să ia hainele spectatorilor pe

care-i putea prinde.

Unele surse afirmă că şeful învingătorului era decapitat la sfârşitul partidei, deoarece realizările lui îi dădeau privilegiul să ajungă în lumea cosmică; altele, din contră, arată că se executa pe teren căpitanul echipei învinse. Jacques Soustelle afirmă că nu-i omorau, nu făceau decât să-i dezbrace şi poate că se dedau la simulări de sacrificii simbolice. Important este că acest joc violent îmbrăca aspecte metafizice: totuşi, se ştie că el a dat, în perioada finală, ocazia unor mize şi a unor pariuri foarte profane între spectatori; şi se miza mult: bijuterii, bunuri, casă... La fel ca în Lumea Veche, de la sacru şi religios la origine, teatrul a devenit şi el, treptat, o distracţie laică şi profană.

În teritoriul maya, jocul de pelotă a fost rar în perioada clasică, apoi se pare că oamenii din Tuia i-au arătat un mare interes. S-au numărat cincizeci de terenuri în oraşele din nordul Yucatanului, ceea ce demonstrează caracterul sacru ar acestui joc. Doar în oraşul Chichen Itza erau şase! Terenul de joc vechi din Copan, cu cele şase statui de arasi[58] aşezate pe treptele laterale, ne confirmă caracterul solar al jocului: în gândirea maya, într-adevăr, ara reprezintă travestirea zeului solar.

Acest joc se baza, fără îndoială, la origine, pe concepţiile cosmice simbolizând lupta dintre Lumină şi întuneric – mingea personifica Soarele – dintre Iarnă şi Vară, dintre Viaţă şi Moarte: treptat, a căpătat un caracter mai puţin sacru, mai „sportiv” şi mai militar. O friză lungă în basorelief, la Chichen Itza, pare să demonstreze că în timpul itzaşilor se desfăşurau practici sângeroase la terminarea partidelor; se poate vedea unul din actori împodobit cu pene, ţinând într-o mână capul tăiat al nefericitului său adversar şi în mâna cealaltă un pumnal din obsidian. În faţa lui, şase şerpi cu limba bifurcată – simboluri ale fecundităţii – şi un uriaş lotus ţâşnesc din gâtul rivalului decapitat, încă îngenuncheat.

Un alt joc se integra în acelaşi mod în preocupările cosmice şi căpăta prin asta un caracter religios: este acel faimos *volador* care s-a menţinut până în zilele noastre în regiunile Puebla, Papantla şi la mayaşi, quichei din Chichicastenango şi chiar în Honduras, în vârful unui catarg înalt de treizeci de metri, înălţat în centrul unei pieţe mari, cinci bărbaţi din care un cântăreţ la flaut sau la tobă se strâng pe o platformă minusculă, terminală,

---

[58] Papagal mare din America de Sud, cu coada lungă şi pene viu colorate.

destul de instabilă. Apoi, în timp ce muzicantul rămâne în picioare, cântând la instrument, cei patru oameni-pasăre *(voladorii)* care-l înconjurau se aruncă în gol, legaţi cu câte o funie prinsă în jurul gleznei de vârful catargului. Cei patru oameni, cu capul în jos, prinşi de un picior, se învârtesc încet în jurul catargului, în timp ce funiile se desfăşoară de la vârful stâlpului, lăsându-i încet, încet, aproape de sol. Fiecare execută 13 rotiri, deci un total de 52 pentru cei 4 actori, adică de atâtea ori câţi ani sunt incluşi într-un „secol” mexican. Această ceremonie era privită ca prezentarea coborârii pe pământ a sufletelor războinicilor morţi în luptă şi, prin asta, transformaţi în stele.

Arhitectura maya.

Cu siguranţă, arhitecţii mayaşi pot fi consideraţi printre cei mai mari decoratori şi constructori, cei mai prolifici de pe planeta noastră. Ei au ridicat mii de construcţii care atrag atenţia prin armonia formelor lor, simplicitatea planurilor, puritatea volumelor, uneori şi prin ambiţia şi amploarea proiectelor şi printr-o frumuseţe de netăgăduit. Printre constantele principiilor arhitecturale ale precolumbienilor, se observă că edificiile lor se sprijină întotdeauna pe fundaţii, platforme, terase a căror importanţă variază şi care s-au dezvoltat până au căpătat locul primordial în edificiu la piramida înaltă: la Tikal, aceste piramide au o înălţime de şaptezeci de metri!

Arhitectura, mai mult decorativă şi vizuală decât funcţională, nu realiza, cu toată amploarea clădirilor, decât puţine suprafeţe locuibile sau acoperite. Aceasta deoarece aceşti constructori nu cunoşteau arcada, bolta în semicerc, cupola, coloana – în afară de perioada tolteco-mayaşă – atâtea mijloace care permiteau realizarea de suprafeţe mari la acoperişuri. Bolta numită mayaşă. În consolă, care se realiza prin folosirea betonului, a mortarului şi a blocajelor[59] nu a permis deschideri largi şi ca atare construcţia sălilor mari, decât după introducerea coloanei de către itzaşi.

[59] Zid format din materiale de diferite mărimi aruncate grămadă în mortar.

Templul din Palenque.

Aproape întotdeauna, spaţiul din interior a fost redus, nefiind decât o simplă dezvoltare multiplicată a planului modestei colibe maya, adică se suprapuneau, se aliniau fără prea mare imaginaţie celule dreptunghiulare strâmte. Dar dacă din această cauză există o atât de mare monotonie în distribuţia interioară a planurilor, mayaşii, în schimb şi-au pus toată imaginaţia lor în serviciul prezentării externe a clădirilor, punând accentul pe proiectele exterioarelor; aşadar, dacă nu este funcţională, arhitectura maya este formată în totalitate din efecte şi teatralism, ajungând uneori până la efecte de perspectivă, aşa cum se observă în centrul Yucatanului. „Un urbanism savant şi grandios a dat importanţă spaţiilor externe, scrie Henri Stierlin: curţi interioare, pieţe, esplanade şi acropole[60] se combină cu suprafeţe de tot felul, ale căror vaste perspective mărginite de trepte şi de clădiri creează ansambluri de o frumuseţe spectaculară”. Piaţa cu patru laturi a Călugăriţelor, la Uxmal este unul din exemplele cele mai reuşite, cu curtea sa mare şi clădiri

[60] Partea cea mai înaltă a unui oraş.

construite pe terase în platforme lungi de aproape 100 de metri.

„Bolta falsă” defineşte şi caracterizează, după părerea lui Sylvanus Morley, întreaga civilizaţie maya; compusă din două părţi înalte de zid înclinate care se unesc, ea era copia în piatră a acoperişului de paie al colibelor locale. *Cresteria sau* creasta, care se presupune a fi „pietrificarea”, realizarea în piatră a unor embleme ornamentale, fără îndoială de natură vegetală şi perisabilă la origine, caracterizează, de asemenea, stilul epocii clasice. Templele erau adesea acoperite de un fel de mitră ajurată, doar decorativă, făcută dintr-unul sau din două ziduri înclinate pe ambele părţi, crescând în lăţime la mijlocul acoperişului. Destul de des această creastă se ridica tot atât de sus pe cât era de mare clădirea de sub ea, ca în cazul celor din Palenque şi Yuxchilan.

Mai târziu, în Yucatan, uneori, un al doilea etaj fals dubla în mod artificial înălţimea faţadei, în plus. Faţada joacă un rol primordial, deoarece ea trebuie, înainte de toate, să-i impresioneze pe credincioşi şi prin aceasta să aducă un plus de prestigiu şi de glorie divinităţilor. De altfel, înclinarea puternică a scărilor piramidelor contribuia la aspectul teatral al arhitecturii şi accentua caracterul neliniştitor şi sacru al cultului. Această aspiraţie a mayaşilor din epoca clasică pentru verticalitate, pentru liniile ascendente, a fost subliniată de Paul Westheim care aminteşte că domina, din contră, concepţia orizontală la mexicani, la Teotihuacan în special şi se va regăsi, deci, în secolele XI şi XII pe teritoriul maya, datorită influenţelor şi aportului toltec. Faţada

Faţada Palatului guvernatorilor de la Uxmal

Palatului guvernatorilor de la Uxmal va depăşi 100 metri de desfăşurare şi decorul mozaicat va cere peste 20.000 plăcuţe de piatră ajustate cu grijă şi cioplite pe bandă în prealabil, deoarece o altă constantă a arhitecturii maya era preferinţa pentru decorul bogat şi uneori baroc, cu exuberanţa sa ornamentală, încărcată

de simboluri. Sculptura făcea parte integrantă din programele arhitecturale.

Faţada edificiului de la Chichen Itza.

O sculptură impregnată de misticism.

Sculptura maya îmbracă două aspecte principale: în primul rând, ea a urmat o cale independentă de arhitectură, atât în realizările de format redus, ca micile figurine din insula Jaina, cât şi în cele de format monumental, ca marile stele din Quiriga sau din Copan; în al doilea rând, ea a completat arhitectura şi a contribuit la ornamentarea, adesea exagerată, a faţadelor. Argila şi lemnul, dar şi jadul şi obsidianul, erau potrivite pentru formatele mici, în timp ce piatra, adesea calcarul, era preferată pentru marile realizări. Trebuie să recunoaştem meritele artiştilor mayaşi. Rămaşi anonimi, care cu dălţi de bazalt şi de diorit, au realizat şi cizelat opere cu o minuţiozitate admirabilă: panourile şi lintourile din Yaxchilan, Palenque şi Piedras Negras au dus pe adevărate culmi arta basoreliefului.

Arta nu era o distracţie aşa cum o concepem astăzi, sau o activitate independentă şi pur gratuită; noţiunea de „artă pentru artă" este foarte recentă. Mult timp ea a fost dependentă şi doar în serviciul religiei. Făcea chiar parte integrantă din religie. Am văzut mai sus că a sculpta părea a fi o acţiune periculoasă şi că sculptorul trebuia, obligatoriu, să se pregătească, să fie neprihănit ritualic înainte de a modela pământul, de a înfige dalta în lemn sau în piatră. Fără această precauţie care consta în a se pregăti printr-o cumpătare şi o abstinenţă prealabile, opera ar fi fost apreciată ca impură şi distrusă imediat. De asemenea, sunt rare reprezentările sau subiectele care pot să ne pară profane dar care poate nu sunt. Dar este adevărat, de exemplu, că într-o societate în care totul este religios şi sacru, până la urmă nimic nu mai este aşa deoarece nu există delimitare între profan şi sacru. Temele sculpturii maya se referă în esenţă la mituri şi la ritualuri şi se poate chiar considera sculptura ca mijlocul de expresie privilegiat al gândirii religioase a mayaşilor; nu se poate nega că arta lor statuară este foarte încărcată şi impregnată de misticism şi de această credinţă profundă care sălăşluia în toţi. Oare nu este aşa, de exemplu la Yaxchilan, unde se pot vedea scene legate numai de cult. De automortificări şi de penitenţă? Pe un relief foarte cunoscut, se poate vedea un nobil credincios, îngenuncheat în faţa unui preot, agitând deasupra

capului un stindard din pene şi care-şi înfige prin limbă o sfoară plină de spini. Pe un alt lintou din acelaşi oraş – încă trecut cu vederea de arheologi – se află un zeu care iese din gura unui şarpe şi care ameninţă cu lancea un om care se roagă stând în genunchi în faţa lui.

Groaza de gol.

Marea epocă a sculpturii maya – care, neîndoielnic, a atins de mai multe ori perfecţiunea estetică şi are, cu siguranţă, mai mult de o capodoperă universală – poate fi situată, în mare, între anii 600 şi 800 din era noastră; fiecare din marile oraşe din epoca clasică a cunoscut pe rând momentul lui de splendoare: pentru Palenque la mijlocul secolului VII; la Yaxchilan la începutul secolului următor; la Piedras Negras şi la Copan, în deceniile care au urmat. Cu toate calităţile incontestabile de echilibru, de viaţă inclusă şi în compoziţie, adesea realizată cu pricepere, unele reliefuri pot părea confuze şi supraîncărcate de detalii; să nu uităm însă că, la urma urmelor, culoarea care trebuia să le facă mai lesne lizibile şi deci mai uşor de înţeles, a dispărut astăzi, de unde acest aspect general monocrom care uniformizează totul, în plus, se pare că mayaşul a avut groază de gol şi pentru asta a umplut suprafeţele până la saţietate cu o abundenţă de efecte, în mijlocul decorului acoperit de hieroglife care umpleau la maximum spaţiile libere, el împrăştia cu mare plăcere, în toate sensurile, smocuri de pene, supraîncarcă figurile cu măşti complicate, cu simboluri diferite, bare ceremoniale, sceptre sau bijuterii, inele de buze, pandantive, pieptare, cercei, mănuşi fără degete, care se adăugau şi complicau ţesăturile deja lucrate şi bogat brodate ale veşmintelor.

Dar ei n-au excelat doar în arta reliefului. Cea a stucatorilor nu a fost cu nimic mai prejos şi cei din Palenque şi Comalco au făcut dovada unui talent pe măsură, iar capetele adunate de pe pardoseala criptei Templului Inscripţiilor din primul oraş sunt socotite printre capodoperele artei universale. Descoperirea răsunătoare a acestei cripte merită să fie povestită, deoarece ea constituie, desigur, una din descoperirile arheologice cele mai importante din ultimele decenii.

La circa 160 de kilometri la est de Villahermosa, Palenque se

ascundea într-o vegetaţie luxuriantă de cedri, de acaju şi de sapotilieri; o serie de clădiri, de mici temple dominate de o creastă ajurată şi un palat împodobit cu reliefuri şi dominat de un turn de observaţie se înalţă chiar la limita unei regiuni plate cu bălţi şi terenuri mlăştinoase, mărginită de primele coline ale unei regiuni mai accidentate. Am spus mai înainte că, în 1525, Cortez a trecut foarte aproape de sit fără a-i bănui existenţa. Locuit din secolul IV, oraşul a fost părăsit în cursul secolului IX şi era deci, în momentul sosirii spaniolilor, total invadat de junglă şi de pădurea ecuatorială virgină.

Foarte aproape de Palat, în vârful unei piramide de 21 de metri, se înălţă unicul templu, numit al Inscripţiilor, din cauza magnificelor panouri sculptate, relativ bine luminate, unde se îngrămădesc 620 de glife enigmatice.

Surpriza lui Alberto Ruz Lhuillller.

În 1949, arheologului Alberto Ruz Lhuillier i-a fost trezită curiozitatea, ca şi arheologului danez Frans Blom, cu douăzeci de ani mai înainte, pentru pardoseala neobişnuită din interiorul acestui mic templu, cu ciudatele sale dopuri circulare de piatră, perfect încastrate printre dalele cu secţiunea în patru laturi. El a scos aceste dopuri, a ridicat dala pe care ele o încadrau şi a apărut prima treaptă a unei scări pentru a cărei degajare i-au trebuit trei ani (sau mai exact trei campanii de săpături); această scară cu 68 de trepte, împărţite în două şiruri, cobora 23 de metri mai jos şi fusese complet astupată în trecut. Era primul exemplu mayaş al unui edificiu de acest tip: o piramidă cu scară interioară.

Mormântul, denumit al Marelui Preot, la Chichen Itza, descoperit la începutul secolului de Edward Thompson, avea un puţ vertical – de asemenea umplut – ducând într-o mică adâncitură naturală şi nu într-o criptă mare, aşa cum s-a găsit la Palenque. La Chichen Itza au fost găsite oseminte, obiecte de cupru şi bijuterii de jad, care îl situează în perioada tolteco-mayaşă (secolele XI-XII). De asemenea, săpăturile de la Tikal, făcute în 1956 şi 1967 de o echipă a muzeului Universităţii din Pennsylvania, condusă de William R. Col, au adus la lumină morminte de un tip asemănător, dar de o însemnătate mai mică.

Astfel, sub marea piramidă centrală (5 D. Nr. 33) din grupul aflat la nord de acropolă – un grup complex în care s-au numărat, înglobate în zidărie, o sută de edificii mai mult sau mai puţin asamblate unele în altele, deoarece au fost reluate şi remaniate timp de secole, fără încetare – a fost găsit, săpat într-un bloc stâncos, la baza piramidei, un mic mormânt (nr. 48) în formă de coridor strâmt, boltit, cu hieroglife pictate pe pereţi, indicând o dată corespunzătoare anului 457; de aici au fost strânse, de lângă defunctul principal, oasele a doi tineri care fuseseră ucişi probabil pentru a-şi însoţi stăpânul (sau ruda?) în lumea de dincolo, în timpul funeraliilor s-a avut grijă, de asemenea, să se depună lângă acest important personaj un mobilier funerar de calitate, veselă în special, pictată sau din alabastru. Lucrul cel mai surprinzător a fost constatarea că defunctul fusese înmormântat fără cap şi fără mâini! Această constatare apărând şi în altă parte în sit, arheologii se întreabă dacă aceste părţi privilegiate ale omului nu erau separate de corp în momentul decesului, pentru a li se da un cult diferit, într-o capelă accesibilă. La Tikal, de asemenea, sub înalta piramidă a templului I, numită a Jaguarului, (datată cu ajutorul carbonului 14 ca fiind din anul 700) din mormântul unui înalt personaj (mormântul nr. 116) găsit întins pe piei de jaguar, s-au adunat superbe vase de lut şi un lot de 90 de oase, din care 37 gravate cu inscripţii sau, mai rar, cu scene animate şi captivante; am reţinut-o pe aceea în care într-o canoe lungă se aliniază divinităţi ciudate cu forme fantastice, evocând o iguană, o maimuţă-păianjen, un ara... în paranteză, să semnalăm că acest templu nu are nici 14 m^2 în suprafaţă, în timp ce piramida pe care stă are... 140.000 m^3 de rambleu! Dar, să revenim la templul nostru de la Palenque.

De-a lungul scării care cobora până la baza piramidei, şerpuia pe trepte un ornament continuu din stuc, care lega adâncimile de partea de sus ca un fir al Ariadnei. La baza scării, un mic coridor se oprea la un zid-ecran care a fost dărâmat: din culoarul astfel eliberat s-au cules oasele a şase adolescenţi, poate servitorii sau rudele nobilului personaj, care a fost descoperit la rândul lui în cripta lungă de 9 metri, lată de 4 metri, înaltă de 6,6 metri în punctul cel mai înalt al bolţii; ea a apărut la 15 iunie 1952, încărcată de stalactite, în faţa lui Ruz Lhuillier, vrăjit: „Mă găseam într-o criptă spaţioasă, scrie el, care părea săpată în gheaţă, deoarece pereţii săi erau acoperiţi de un strat strălucitor

de calcar. Ca o draperie, nenumărate stalactite atârnau din tavan în timp ce stalagmite groase se înălţau ca nişte enorme lumânări”.

Piramida Inscripţiilor de la Palenque

Cripta marelui halach uinic.

În centrul criptei, o enormă dală de cinci tone, împodobită cu un relief fin şi minunat, era aşezată pe un sarcofag înălţat pe nişte cuburi, de asemenea împodobite cu reliefuri. Tema gravurii

dalei mari este de un simbolism transparent: un tânăr, văzut din profil, zace răsturnat sau pare aşezat pe capul enorm, prezentat din faţă, al monstrului terestru; din capul adolescentului ţâşneşte vertical arborele în vârful căruia stă o pasăre quetzal, cu aripile strânse. Aceasta înseamnă că prin moarte te reîntorci în pământ pentru a renaşte într-o bună zi, aşa cum bobul de porumb este îngropat pentru a da o plantă şi un rod nou.

Pe panourile din nişele zidurilor criptei, sculptate în altorelief, cei Nouă Suverani ai umbrelor şi ai Morţii, bogat împodobiţi, încărcaţi de pene, ţinând sceptre *manikin* groteşti, stau în cerc în jurul sarcofagului. La picioarele acestuia, au fost găsite două capete de tânăr, în stuc, cu trăsături delicate, cu craniul îngust purtând un pămătuf de pene amestecate cu flori, două capodopere de o eleganţă şi un rafinament desăvârşit.

Doar cele mai strălucitoare civilizaţii, care au fost conduse de un ideal al Frumuseţii, bazându-se pe comenzi regale sau „de la curte” ne-au lăsat opere de un nivel comparabil; nici o urmă de nepricepere, de prost gust sau de primitivism. Urme de vopsea amintesc că arta statuară maya a fost întotdeauna policromă, chiar în cazul marilor statui expuse în aer liber, ca stelele din Copan, de exemplu.

Glifele sarcofagului indică o dată care corespunde anului nostru 633, fără îndoială cel al îngropării regelui-preot sau al marelui pontif care se odihneşte acolo, în cuva strâmtă cu forme interioare curbilinii şi închisă de un al doilea capac intermediar, admirabil ajustat şi fără nici o podoabă, în interior zăcea un prinţ, (?) un rege-preot zeificat, în vârstă de aproximativ 40 de ani. Cu craniul deformat conform ritualului. Pentru mântuirea lui în lumea cealaltă, i s-a pus o mărgea de jad în gură şi a fost îngropat cu diadema sa. Făcută din 41 de discuri de jad şi placată cu un medalion din acelaşi material, în formă de liliac; mai avea şi un acoperământ pentru gât. Format din 9 rânduri de mărgele (în total 118 mărgele de jad) şi o mască, fixată pe faţă cu un strat fin de stuc. Formată dintr-un mozaic de 200 plăcuţe, tot din jad, în afară de ochi, făcuţi din scoici şi obsidian. La fiecare încheietură a mâinii avea câte o brăţară din 200 de mărgele şi pe fiecare deget un inel fin cizelat. Picioarele se sprijineau pe un idol de jad care reprezenta Soarele. În sfârşit, Ruz Lhuillier a mai găsit în sarcofag alte două capete din mozaic de jad, montate, fără îndoială, cândva, pe un schelet de lemn – unul complicat, făcut din mai mult de 200 de elemente, altul mai

simplu, neavând decât zece. Dar de dimensiuni mai mari.

Ornamentul din stuc menţionat mai înainte, şerpuind în tot lungul scării, pleca de la sarcofag şi asigura ca o legătură magică contactul dintre cei vii şi prinţul lor zeificat. Prin ea întreţineau cu defunctul un fel de comunicare supranaturală; era un obicei care se găseşte şi în Oaxaca şi în Cholula.

Trei mari situri din epoca clasică.

Este neîndoielnic, că această criptă a fost construită înaintea piramidei, fapt confirmat de mărimea sarcofagului care n-ar fi putut fi coborât pe scara. În plus, această criptă sufocantă stârneşte admiraţia prin calitatea construcţiei şi reuşita boitei, făcuta din dale netede şi întărită prin puternice arhitrave ale antablamentului…

Palenque, care se întinde pe cincisprezece kilometri pătraţi, era printre principalele centre culturale din epoca clasică şi perioada sa de splendoare se situează între 633 şi 692: în acest interval au fost construite templele denumite al Soarelui, al Crucii, al Crucii înfrunzite, al Inscripţiilor, ca şi o parte din Palat, un complex de edificii diferite, împodobit cu numeroase reliefuri în stuc, odinioară pictate.

La situl din Tikal, la est, în Peten (Guatemala) au fost făcute săpături între 1956 şi 1957, de către cercetătorii de la Universitatea din Pennsylvania care au obţinut rezultate remarcabile: au fost găsite mai mult de 100.000 de obiecte (unelte, bijuterii, vase…) şi mai mult de 3.000 de edificii şi 200 de monumente de piatră (stele, altare…) inventariate pe o suprafaţă de circa 16 km². Dar, numai o infimă parte a silului a fost descoperită în jurul pieţei ceremoniale, încadrată de piramidele sale înalte de 70,47 şi de 43 de metri, la baza cărora se înşiră stele datate de la 386 până la 869. Zeci de ani de săpături ar fi necesari pentru a termina prospectarea silului. Din templul IV din Tikal provine excepţionalul lintou (nr. 3) din muzeul din Basel, adus în 1877 de elveţianul Guslav Bernouilli: sculptat ca o dantelă, ne face să regretăm dispariţia aproape generală a lucrărilor din lemn, cu atât mai mult cu cât se presupune că acest material fragil servea probabil de suport şi pentru experimentări în timpul perioadei de formare premayaşă.

În mulţimea detaliilor, compoziţia păstrează un mare echilibru şi o evidentă monumentalitate.

Copan, un alt mare sit al perioadei clasice, aflat mai la sud (Honduras), a dat, între alte sculpturi, 38 de stele din secolele VII şi VIII, cioplite în andezit şi care necesită încă o examinare atentă. Thompson numeşte oraşul „Atena mayaşilor”, iar Morley îl compara cu Alexandria; într-adevăr, a fost metropola de cult şi de ştiinţă a primilor mayaşi şi, de asemenea, oraşul astronomilor. De altfel, un altar sculptat pe acropolă ne arată, într-un stil viu, o adunare de preoţi astronomi, stând liniştiţi şi conversând. Din Copan provine şi renumita statuie de la British Museum (Londra) a tânărului şi elegantului zeu al Porumbului într-o atitudine de profundă introspecţie, cu gesturi de dansatoare hindusă şi având un pieptar greu, făcut dintr-o mască grotescă, prins de gât. Piramida din Copan se urcă pe o scară largă de 63 de trepte, făcute din pietre sculptate cu circa 2.500 de glife!

Siturile din nord, în Yucatan.

Am aflat de curând că faimoasele situri din nordul Yucatanului, Uxmal, Sayil, Edzna, Kabah, Labna, Chichen-Viejo, Dzibilchatun – acesta se întinde pe 50 km² – şi-au dezvoltat, de asemenea, stilul lor original în cursul perioadei clasice; altădată exista tendinţa de a le întineri şi a le denumi, impropriu, „Noul Imperiu”, într-adevăr, aceste situri au dat puţine stele, reliefuri ornamentale şi monumente datate; asta explică de ce s-a ezitat în datarea lor. S-a dat numele de *Puuc* – numele colinelor ţinutului – stilului bogat şi elegant care s-a folosit acolo şi care se caracterizează printr-o ornamentaţie bogată a faţadelor, făcute prin asamblarea în mozaic a unor mici pietre cioplite. Aceste faţade, decorate din belşug, sunt, de asemenea, încercuite cu o mulură lată, care devine un fel de centură la jumătate din înălţime; mexicanii o numesc *moldura de atadura.* Sau mulura-legătură, deoarece este o amintire a frânghiei pe care o fixau vechii mayaşi în jurul colibei lor de chirpici. Masca lui Chac. Dragonul ceresc, zeul Ploii, cu trompa lui ridicată, cu urechile ca nişte discuri mari şi cu ochii dilataţi, este motivul cel mai des folosit şi te duce, fără voie, cu gândul la renumitul *t’ao-t’ie* chinez; urmează, ca motive preferate, liniile frânte, linii în cruce,

coloane mici şi subţiri suprapuse, şerpi solari, desene de colibe; palatul Codz-Poop din Kabah are pe faţada sa lungă de 45 m, circa 250 de măşti ale lui Chac, făcute fiecare din 30 de elemente, deci un total de 7.500 de pietre fin prelucrate; Palatul guvernatorului, la Uxmal, lung de aproape 100 m, este împodobit cu un mozaic de 700 m² compus din 20.000 de pietre cioplite în prealabil. „Este uimitor să descoperi, scrie Henri Stierlin plecând de la aceste constatări, la un popor care abia a depăşit neoliticul, soluţii care prevestesc tehnicile industriale moderne: prelucrarea, seria şi raţionalizarea muncii sunt aspectele cele mai frapante. Consecinţele pe plan social sunt, evident, considerabile: aceste observaţii ne dezvăluie mai bine structura societăţii maya, decât multe tratate sociologice”.

În domeniul artei statuare uşoare, independentă de arhitectură, trebuie menţionate, pentru sectorul septentrional, micile statuete din argilă, mulate sau modelate, găsite mai ales în insuliţa Jaina, de curând legată de coasta din Campeche şi pe care absenţa apei potabile a făcut-o să fie destinată unei imense necropole, fără îndoială în secolele VIII şi IX. Îngropaţi în poziţia „pe vine”, cu o mărgea de jad în gură, defuncţii ţineau adesea în mână mici ofrande – statuete funerare de 20 cm, sau mai mici, destinate, poate, să-i reprezinte, cu trăsături asemănătoare sau cu un gest tipic defunctului şi cu podoabele lui obişnuite.

Din fericire, aceste figurine nu au fost sparte, „ucise” ritual, cum era adesea obiceiul. De multe ori pictate în culori vii, aceste statuete funerare, care uneori sunt fluiere, delicate ca statuetele de Tanagra[61], au fost găsite în număr mare şi ne redau o pasionantă galerie de portrete, o întreagă societate animată şi captivantă: notabili, preoţi, războinici, jucători cu mingea, bătrâni, femei elegant îmbrăcate cu mereu modernul *huipil,* femei în vârstă, ţesătoare… toate ne atrag atenţia asupra naturaleţe! Şi variaţiei atitudinii, gesturilor, expresiilor individualizate şi ne vorbesc, cel mai adesea, de o societate rafinată, gravă şi, în acelaşi timp, uşor ironică. Ele constituie, cu ciclul de picturi de la Bonampak, documentarul cel mai fascinant pe care ni l-au lăsat mayaşii despre societatea lor.

---

[61] Oraş din Grecia (Beoţia), centru de producere a elegantelor statui din pământ ars cu acest nume (secolul IV î.H).

Picturile rarisime.

Arta picturii, care se pare că a fost înfloritoare şi bine reprezentată în acelaşi timp, nu ne este cunoscută astăzi decât prin rarele exemple, de o calitate care ne face să regretăm dispariţia, aproape în totalitate, a mărturiilor acestei arte. Mult timp, n-au fost cunoscute decât frescele de pe Castillo din Tulum – din care una, pe fond închis, seamănă cu un negativ fotografic – care fac să reînvie momentul unei învălmăşiri, unui asalt şi jefuirea unui târg; se cunoşteau, de asemenea, cele din templul Războinicilor, la Chichen-Itza, despre care am vorbit ceva mai înainte şi care ne arată activităţile paşnice, casnice, dintr-un sat de coastă, sau, din nou, asedierea unui oraş de către un grup de războinici fluturând deasupra capului măciuci şi alte arme. Aceste „instantanee” binevenite şi preţioase provin din secolele XI şi XII, datând deci din a doua epocă.

Fresca de la Bonampak

Pictura marii epoci clasice, mai veche, ne era şi mai puţin cunoscută, abia reprezentată prin elementele găsite la Uaxactun (din secolul VIII), în 1933, ele reprezintă, probabil, ceremonii rituale, de faţă fiind, între alţii, femei cu veşminte lungi. Treizeci de persoane, cu veşminte bogate, se agită, vorbesc, bat toba în mijlocul arderilor de tămâie americană. Frânturile de pictură de la Palenque şi de la Yaxchilan sunt, de asemenea, insuficiente pentru a ne face o idee despre arta picturală maya din epoca clasică.

Superbe picturi, puternic influenţate de arta mexicană, au fost descoperite recent la Santa Rita, în nordul Hondurasului britanic, dar, din nefericire, indigenii le-au distrus imediat, înainte de a se

face copii complete; localnicii se temeau ca spiritele personajelor reprezentate pe aceste fresce, trezite de descoperirea lor, să nu vină să-i tulbure şi să le facă vrăji.

Dar, în 1949, o extraordinară descoperire a îmbogăţit, pe neaşteptate, acest sărăcăcios muzeu de pictură maya, când a fost găsit, de un dezertor şi de un cineast american, ansamblul de la Bonampak, cu cei 140 m² de frescă în care apar mai mult de 150 de personaje (fără a-i socoti pe cei, nenumăraţi, care sunt încleştaţi într-o încăierare războinică).

Extraordinarul ansamblu de la Bonampak.

Condus de câţiva indieni lacandoni, cineastul Gilles Healy a descoperit acest ansamblu după Carlos Frey, un american dezertor din cauza prescripţiilor religiei sale, care trăia de doi ani cu o femeie lacandon în pădurile din Chiapas şi încercase în zadar să atragă atenţia opiniei publice asupra descoperirii sale. Aproape în acelaşi timp şi neştiind de demersurile lui Carlos Frey, Healy a fost condus la acest templu retras, în care lacandonii aveau obiceiul ca, în cel mai mare secret, să se ducă uneori pentru a cinsti anumite divinităţi. Nu fără uimire, Gilles Healy a descoperit atunci pe zidurile interioare ale unui modest templu, înconjurat de pădure, sub un strat de calcar translucid, picturi care acopereau toţi pereţii şi boitele în trei celule înşirate. Ascuns în fundul junglei în valea lui Usumacinta, situl a fost botezat de S. G Morley „Bonampak”, „Zidul pictat”, în limba maya. Acest târguşor de minoră importanţă depindea, mai mult sau mai Puţin, de oraşul vecin Yaxchilan.

Datat ca fiind din anul 800 de specialişti, acest ansamblu constituie un ciclu narativ coerent; el povesteşte despre o campanie militară victorioasă şi sărbătorirea ei, cu pregătirile sale, încăierarea furioasă, anchetarea şi tortura prizonierilor şi nelipsita serbare care a urmat: defilare însufleţită a participanţilor, dansuri, ofrande şi distracţii diverse. Cea mai mare parte a scenelor se desfăşoară sub conducerea atotputernicului şi victoriosului *halach uinic,* adesea înconjurat de a sa.

După ce au rezistat douăsprezece secole, datorită stratului fin de Calcar protector depus pe pigmenţi, aceste fresce au suferit

mult de la descoperirea lor, după înlăturarea ecranului salvator. Ele au fost pictate pe un Etrat de var gros de trei până la cinci centimetri. La întoarcerea sa, Healy a anunţat descoperirea şi a arătat mai multe fotografii care i-au uimit pe specialişti Imediat, numeroase echipe de cercetători au năvălit la Bonampak (în cursul uneia din aceste expediţii Carlos Frey s-a înecat). Situl a fost studiat foarte detaliat. Se observă, foarte aproape de templu, şapte alte mici edificii construite pe moviliţe-platforme, în jurul unei pieţe pe care se găsesc câteva stele; una din ele, ornamentată într-un stil apropiat de cel al picturilor, datează din anul 785. Templul cu picturi are o lungime de circa 16,5 m şi o lăţime de 4,1 m şi se înalţă, de asemenea, pe o colină mică, aranjată ca o platformă. La nord, trei porţi distincte permit intrarea în cele trei camere pictate.

Prima sală din Bonampak.

În prima sală, în zona de curbură a bolţii, asistăm la o audienţă acordată de *halach uinic,* îmbrăcat cu o haină din piele de jaguar, aşezat pe tronul-banchetă între două femei, poate soţiile sale. El primeşte cincisprezece preoţi rotunjori, cu lungi pelerine albe, cu capul prelungit de mănunchiuri de pene şi de turbane, care vorbesc între ei, în timp ce un om cu o simplă bandă în jurul şoldurilor, în picioare pe un podium, ţine în braţe un copil. Cu craniul strâns conform ritualului în aparatul destinat să-l deformeze; desigur trebuie să fie fiul lui *halach uinic* prezentat de preceptorul său. Marii preoţi, încărcaţi şi stânjeniţi de bijuterii, de penele lungi şi de frunzele de nufăr, sunt îmbrăcaţi de către servitori care le pun pieptare de jad şi tichii ciudate şi foarte împodobite.

Un nobil se pregăteşte să machieze sau să coloreze capul preotului-rege, *halach-uinic.*

În partea de jos, de asemenea, pe patru pereţi, se desfăşoară o ceremonie religioasă de rugăciune pentru obţinerea victoriei, cu participarea a numeroşi muzicieni cu fâşii de pânză în jurul coapselor, lovind într-o tobă verticală *huehuetl,* agitând un maracas[62]. Lovind o carapace de broască ţestoasă cu bucăţi de

[62] Instrument de percuţie făcut dintr-o carcasă naturală, în care sunt grăunţe dure, care se agită.

coarne de cerb, suflând în trompete şi fluiere, în timp ce purtătorii de umbrele de soare se apropie. (Reamintim că indienii precortezieni nu cunoşteau instrumentele cu coarde.) Dansatorii, cu mănuşi fără degete în formă de cleşti uriaşi de crustacee, de crab desigur, îi acompaniau pe muzicanţi; ei personificau, probabil, divinităţi sau fiinţe mitologice fabuloase. Cel care îl „joacă” pe Mam, bătrânul zeu al Pământului şi al cifrei Cinci, îşi ascunde faţa sub un nufăr enorm şi are pe braţ emblema-simbol, glifa *tun;* zeul Porumbului încheie marşul acestei procesiuni de actori-zei.

O a doua sală a războiului.

Tema frescei din a doua cameră, cea din centru, se referă la război şi redă o confruntare militară de necrezut, repartizată şi aici pe două nivele şi chiar pe diferitele trepte ale unei piramide care ocupă toată înălţimea unui panou. Regele-preot, împodobit cu bijuterii de jad, cu o lance ceremonială încărcată de pene în mână, înconjurat de zece ofiţeri, din care cei mai importanţi stau lângă el, poartă, ca şi superiorul lor, o piele cu pete rotunde, de jaguar, lănci şi încălţăminte îmblănită înaltă, tot din piele de jaguar. Cea mai mare parte a personajelor poartă pe cap măşti reprezentând animale fantastice. Pe treptele inferioare ale piramidei, stând în felul specific indian, îmbrăcaţi doar într-un soi de slip îngust, zece prizonieri cu părul lung şi liber îşi arată degetele sângerânde şi dureroase; ei fuseseră, probabil, torturaţi. Unul este mort şi, pe o treaptă inferioară, un cap tăiat e aşezat pe frunze. La baza piramidei, soldaţii învingători, înarmaţi, stau aliniaţi, mimând faptele lor de vitejie, acţiunile lor deosebite; unii poartă măşti. Jacques Soustelle consideră această scenă cea mai patetică din toată arta precolumbiană iar Paul Rivet, ca pe o capodoperă a picturii indiene; el compară acest ansamblu, datorită importanţei şi calităţii sale, cu tapiseria de la Bayeux[63].

În ceea ce priveşte încleştarea propriu-zisă, care trebuie pusă

---

[63] Cunoscută sub numele de „tapiseria reginei Mathilda”, soţia lui Wilhelm Cuceritorul (1027-1087), broderia pe pânză, având o lungime de 70,34 m, reprezintă în 58 de scene cucerirea Angliei de către normanzi.

înainte în desfăşurarea scenelor, artiştii ne redau, cu o pricepere şi o măiestrie uluitoare, ardoarea şi învălmăşeala din timpul ciocnirii celor două grupe mayaşe, amândouă, probabil, ţinând seama de caracterele etnice. O uimitoare paletă de culori e folosită pentru a reda corpurile vopsite ale războinicilor, coifurile, penele, scuturile, armele, măştile, umbrelele de soare... prizonieri sunt traşi de păr în afara zarvei şi a încăierării, în timp ce se continuă aprige lupte corp la corp. Contra lăncilor şi *macanas*-elor (săbiile de lemn dur incrustate cu ţăndări de obsidian), duşmanii se apără cu scuturi dreptunghiulare, în timp ce un om îşi sparge pieptul suflând într-o trompetă.

A treia sală sărbătoreşte victoria.

Iată-ne în a treia sală: calmul a revenit, dinamismul a slăbit; asistăm la sărbătorirea fericitei victorii, importantă pentru locuitorii din Bonampak, un mic oraş, asemănător altora risipite în junglă. Şi aici, compoziţia ocupă cei patru pereţi ai camerei şi esenţialul este centrat pe o structură cu opt trepte, o piramidă probabil, ocupată de zece dansatori, în costume extraordinare, cu pălăriile lor de dimensiuni fantastice, din care ţâşnesc pene de quetzal şi cu două aripi mari, triunghiulare, fixate orizontal la nivelul centurii. Fără îndoială, aceste aripi erau făcute dintr-un mozaic de pene mici, redând motive umane, animaliere sau geometrice. Aceşti dansatori surprinzători, agită, cei mai mulţi, evantaie; printre ei sunt amestecaţi câţiva preoţi oficianţi, acoperiţi doar de-o simplă bandă în jurul şoldurilor: doi dintre ei par să arunce în sus corpul gol (sau cadavrul?) unui prizonier cu membrele legate; la partea de jos a estradei cu trepte sunt oameni cu umbrele de soare.

Pe o mică parte a zidului camerei, în zona superioară, zece oameni strânşi unul într-altul duc pe unul din ai lor pe un scut. O altă scenă surprinzătoare se desfăşoară pe al doilea mic panou: femei sau fete în *huipil* alb, stând cu picioarele sub ele şi cu genunchii depărtaţi pe un tron sau pe un fel de masă verde, împodobită cu discuri mari roşii, vorbesc cu alte două femei (?), una în picioare, în spatele tronului, cealaltă aşezată lângă tron, cu un copil în braţe. La dreapta, îngenuncheat şi respectuos, un om durduliu serveşte această adunare de nobili cu cranii prelungi

şi poate pe *halach-uinic* însuşi, stând pe tron, îmbrăcat în alb şi pe cale de a-şi băga în buze spinii pe care îi întinde un servitor îngenuncheat: în faţa regelui-preot, rulouri de hârtie aşezate într-un coş sunt prevăzute pentru a absorbi sângele acestor autosacrificii, fără îndoială obişnuite în ceremoniile cu rugăciuni de mulţumire.

În sfârşit, pe faţada cu spatele la intrare, pe trei nivele, sunt reprezentaţi treizeci de oameni: preoţi cu pelerine mari, albe, muzicieni şi vraci discută între ei. Se observă totuşi că mulţi dintre ei fac un gest ciudat şi care trebuie să aibă o semnificaţie: ei pun una din mâinile lor pe cotul, bicepsul sau umărul opus.

Sfârşitul mayaşilor.

Acest ansamblu pictat de la Bonampak constituie, împreună cu uluitoarele figurine de la Jaina sau din alte părţi, singurele dar şi cele mai captivante documentare asupra societăţii mayaşilor: datorită lor, ni-i putem imagina, aproape îi vedem trăind aşa cum au fost cu puţin înainte de dispariţia lor. Care rămâne un mister.

Cum a dispărut civilizaţia maya? Ce s-a întâmplat exact? S-a vorbit de o invazie a barbarilor din nord sau de factori economici cum ar fi sărăcirea pământului, asaltul continuu şi epuizant al junglei. Astăzi, după Eric Thompson, se crede că a fost o revoluţie internă, lentă, gradată, în trepte, fără a fi brutală, în raporturile dintre elita religioasă şi aristocratică şi masa de ţărani „farmecul s-a risipit, scrie Jacques Soustelle, poate din cauză că speculaţiile matematice şi astronomice ale clerului s-au îndepărtat din ce în ce mai mult de preocupările zilnice ale maselor. Atunci legătura socială a slăbit: ţăranul sau s-a răsculat contra stăpânilor săi. Sau şi asta pare mai aproape de adevăr, s-a eliberat de puterea lor, revenind la micul său petec de pământ, la coliba lui, la zeii cătunului său pe care-i venera simplu şi fără fast, ca lacandonii de astăzi”.

Zelul poporului a dispărut şi aristocraţia sacerdotală s-a trezit singură şi a trebuit să se „reconvertească”. Şi, în fond, nu le este oare scris civilizaţiilor să dispară? Jacques Soustelle afirmă la sfârşitul cărţii şale *Cei patru sori:* „Din când în când, într-un ocean de sărăcie, de lupte şi de cruzimi, apar insuliţe de imperfecţiune, deoarece numai utopia este perfectă, dar în care

arta, organizarea socială şi politică au ridicat, pentru un timp, societatea omenească la un grad înalt de strălucire şi de desfătare: de exemplu Atena între războaiele medice şi războiul contra Spartei, Imperiul roman de la Traian la Marc Aureliu, cetăţile mayaşe din marea epocă clasică, Spania musulmană la Cordoba şi la Grenada. Nu există epocă de aur nici în urma noastră, nici în viitor: totuşi, pe durata unui fulger între două nopţi interminabile, umanitatea reuşeşte, uneori, să capete un echilibru precar, excepţie strălucitoare în timpul unei istorii întunecate”.

Dar, ca să nu încheiem cu o observaţie prea amară, să dăm ultimul cuvânt unui poet, lui Miguel Angel Asturias, care era mândru de sângele său mayaş: “Nimeni nu s-a întors din lumea verde în care, printre cerbi şi păuni albaştri, se înălţau oraşe de ceremonie, oraşe cosmice şi îngheţate – sfidare a popoarelor constructoare, oameni aparţinând altor orizonturi, oameni care trăiesc ca şi cum secolele n-au trecut; rasă care socotea zilele ca pe diamante şi care credea în zeii săi, în riturile sale de fum şi de vise, în pietrele sale de calendar, în muzica şi înţelepciunea cuvintelor, în tot ceea ce cinci secole de devastare, de exploatare şi de uitare nu au reuşit să distrugă complet. Ce a rămas din aceste culturi. Din sistemul lor de măsurare a timpului, din divinităţile lor. Din muzica lor, din cântecele şi din dansurile lor, din felul lor de a lucra pământul?

Cuprins.

1.Descoperirea civilizaţiei maya..4
Primele contacte...4
Expediţia lui Juan de Grijalva..7
Noi hărţuieli..9
Prima întâlnire cu aztecii...10
Febra aurului..11
Cortez în Yucatan...13
Conflictele lui Cortez în Tabasco.................................15
„Malinche”..16
A doua trecere a lui Cortez pe la mayaşi.......................18
Cucerirea Yucatanului..20
1697: căderea Tayasalului..22
Lumea Veche descoperă Lumea Nouă..........................23
De la J. L. Stephens la Brasseur de Bourbourg..............25
2. Comunitatea maya, cadrul său geografic şi istoric.......30
Naşterea şi dezvoltarea culturilor mezoamericane.......30
Cum a fost populată America......................................31
Porumbul..33
Civilizaţia olmecă..34
Olmecii şi Jaguarul...37
„Facies americana”, numitor comun..............................38
Credinţa religioasă a Indianului...................................41
Spaţiul mayaş, cadrul său geografic.............................41
Pământurile din sud..42
Teritoriul central...44
Provincia septentrională..45
Tablou istoric: de la perioada de formare, la perioada clasică...47
Declinul..48
Perioada mexico-toltecă..49
O situaţie conflictuală în nord.....................................51
Tuia şi războinicii-atlanţi...53
Strălucirea Tulei..53
Revenirea la valorile şi tradiţiile mayaşe.......................55

3. Mayaşul, viaţa lui cotidiană şi activităţile sale.............58
O energie canalizată..60
Lacandonii din Chiapas...62
Religia lacandonului..63
Lacandonul văzut de aproape.......................................65
Originea lacandonilor..67
Limbile maya...67
Organizaţia socială şi politică......................................69
Clerul şi poporul de jos...71
Căsătoria..72
Activităţi zilnice...73
Moartea unul şef de trib...75
Oraşul maya, un veritabil oraş-grădină.........................77
Tribunalul...79
Războiul...81
4. Religie şi ştiinţă la mayaşi...83
Documentarea noastră şi izvoarele ei...........................83
Generalităţi asupra panteonului maya..........................84
Un panteon cu trei etaje...85
Divinităţile terestre..89
Divinităţile subpământene...90
Clerul..92
Ceremoniile..94
Ofrandele..95
Sacrificiile umane...96
Execuţiile „în genul martiriului sfântului Sebastian”....98
Cenotul de sacrificii de la Chichen Itza........................99
Se poate vorbi de cruzime?...101
Scrisul..104
Stelele din piatră şi cultul lor.....................................107
Cele trei codexuri...108
Cărţile mayaşe din timpuri coloniale..........................111
Popol-Vuh...112
Creaţia după Popol-Vuh..115
Popol-Vuh, interpretarea şi învăţămintele sale............118
Calendar şi astronomie...122
Jocul de pelotă..127
Arhitectura maya..129

O sculptură impregnată de misticism.........................134
Groaza de gol...135
Surpriza lui Alberto Ruz Lhuillller...............................136
Cripta marelui halach uinic..138
Trei mari situri din epoca clasică................................140
Siturile din nord, în Yucatan......................................141
Picturile rarisime...142
Extraordinarul ansamblu de la Bonampak...................144
Prima sală din Bonampak..145
O a doua sală a războiului...146
A treia sală sărbătoreşte victoria................................147
Sfârşitul mayaşilor..148
Cuprins..150

Sfârşit.